

Latvijas Republikas tiesībsargs

Naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un izmeklēšanas prakses problēmaspekti Latvijas Republikā

Pētījuma autore: bac.iur. Ilze Ambrasa

Rīgā, 2016. gada augusts

Satura rādītājs

Ievads	5
1. Jēdzienu skaidrojums	9
1.1. Naida noziegums	9
1.2. Naida runa	9
2. Starptautiskie cilvēktiesību dokumenti un prakse, kas aizliedz naida runu un naida noziegumus11	
2.1. ANO cilvēktiesību dokumenti.....	11
2.1.1. ANO Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija	11
2.1.2. ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām.....	11
2.1.3. Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu un tās piemērošanas prakse	13
2.1.4. Citi ANO starptautiskie cilvēktiesību dokumenti.....	16
2.2. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā (Eiropas Cilvēktiesību konvencijas) iekļautie principi naida runas un naida noziegumu izmeklēšanā	17
2.2.1. Eiropas Cilvēktiesību konvencijas regulējums.....	17
2.2.2. Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse un atziņas par naida noziegumu izmeklēšanas pārkāpumiem.....	17
2.2.3. ECK un ECT principi un atziņas naida runas izmeklēšanā.....	22
2.2.4. Secinājumi, kas izriet no ECK un ECT prakses	25
2.3. Eiropas Savienības tiesiskais regulējums naida runas un naida noziegumu izmeklēšanā.....	26
2.3.1. Eiropas Pamattiesību harta	26
2.3.2. Eiropas Savienības Padomes Pamatlēmums " <i>Par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm</i> "	26
2.3.3. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2012/29/ES	29
2.3.4. Secinājumi.....	30
3. Latvijas Republikas krimināltiesiskais regulējums naida runas un naida noziegumu novēršanā32	
3.1. Krimināllikuma 48.panta 14. punkts	32
3.2. Krimināllikuma 78.pants	36
3.2.1. Krimināllikuma 78.panta vēsturiskā attīstība	36
3.2.2. Noziedzīgā nodarījuma objekts	38
3.2.3. Noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse	39
3.2.4. Noziedzīgā nodarījuma subjekts	43
3.2.5. Noziedzīgā nodarījuma subjektīvā puse.....	43
3.2.6. Noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanas institucionālā piekritība	44
3.2.7. Pamats kriminālprocesa uzsākšanai	45

3.2.8. Kriminālā statistika par noziedzīgajiem nodarījumiem, kas ir kvalificēti saskaņā ar Krimināllikuma 78.pantu	46
3.3. Krimināllikuma 149. ¹ pants	47
3.3.1. Krimināllikuma 149. ¹ panta vēsturiskā attīstība.....	48
3.3.2. Aizsargāto personu grupu loks	50
3.3.3. Noziedzīgā nodarījuma objekts	52
3.3.5. Noziedzīgā nodarījuma subjekts	53
3.3.6. Noziedzīgā nodarījuma subjektīvā puse.....	54
3.3.7. Krimināllikuma 149. ¹ pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīme - būtisks kaitējums	54
3.3.7. Noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanas institucionālā piekritība	55
3.3.8. Kriminālā statistika par noziedzīgajiem nodarījumiem, kas ir kvalificēti saskaņā ar Krimināllikuma 149. ¹ pantu.....	56
3.4. Krimināllikuma 150.pants	57
3.4.1. Krimināllikuma 150.panta vēsturiskā attīstība	57
3.4.2. Aizsargāto personu loks	60
3.4.3. Noziedzīgā nodarījuma objekts	62
3.4.4. Noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse	63
3.4.5. Noziedzīgā nodarījuma subjekts	65
3.4.6. Noziedzīgā nodarījuma subjektīvā puse.....	66
3.4.7. Krimināllikuma 150. pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīme - būtisks kaitējums	67
3.4.8. Noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanas institucionālā piekritība	69
3.4.9. Kriminālā statistika par noziedzīgajiem nodarījumiem, kas ir kvalificēti saskaņā ar Krimināllikuma 150.pantu	69
3.4.10. Noziedzīgie nodarījumi, kas pašlaik ir kvalificēti saskaņā ar Krimināllikuma 150.pantu	70
4. Problēmjaūtājumi naida noziegumu un naida runas izmeklēšanā.....	74
4.1. Naida noziegumu un naida runas identificēšana	74
4.1.1. Reakcija uz naida noziegumu un naida runu.....	74
4.1.2. Naida noziegumu un naida runas identificēšanas pazīmes.....	77
4.2. Problemātika noziedzīgā nodarījuma sastāva konstatēšanā	78
4.2.1. Krimināllikuma 78.pantā, 149. ¹ pantā un 150.pantā ietverto noziedzīgo nodarījumu sastāvu nošķiršana.....	78
4.2.2. Subjektīvās puses konstatēšana noziedzīgā nodarījuma sastāvā	81
4.2.3. Būtiskā kaitējuma konstatēšana noziedzīgajā nodarījumā	83
4.2.4. Ekspertu un ekspertīzes kritēriji naida noziegumu un naida runas gadījumos	86
4.3. Policijas darbinieku apmācības naida noziegumu identificēšanā un izmeklēšanā	88

4.4. Tiesību aizsardzības mehānisms naida runas konstatēšanas gadījumos interneta anonīmajos komentāros	93
4.4.1. Noziedzīgo nodarījumu, kas ir paredzēti Krimināllikuma 78.pantā, 149. ¹ pantā un 150.pantā, izmeklēšanas institucionālā piekritība un izmeklēšanas uzsākšanas pamats	93
4.4.2. Laika periods, kādā cietušais var vērsties policijā saistībā ar savu tiesību aizskārumu naida runas un naida noziegumu gadījumos	94
4.4.3. Aizdomās turētās personas identitātes noskaidrošana	95
4.4.4. Ekspertīzes nozīmēšana naida runas gadījumos	96
4.5. Naida runas konstatēšana anonīmajos komentāros	97
4.5.1. Mediju pienākums izdzēst naidu kurinošu runu saturošos anonīmos komentārus	97
4.5.2. Identificētie komentāri, kādos, iespējams, konstatējamas naida runas pazīmes	98
5. Ārvalstu tiesiskais regulējums un prakse naida runas un naida noziegumu izmeklēšanā	102
5.1. Zviedrija	102
5.2. Apvienotā Karaliste	104
Secinājumi un ieteikumi	107
Pētījuma kopsavilkums	109
Izmantotās literatūras saraksts	112

Ievads

Latvijas Republikas Satversmes¹ 91.pantā ir nostiprināts, ka visi cilvēki ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā, kā arī - cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. Satversmes tiesa savā judikatūrā ir norādījusi, ka Satversmes 91.panta otrajā teikumā nostiprinātā diskriminācijas aizlieguma principa mērķis ir novērst iespēju, ka demokrātiskā un tiesiskā valstī, pamatojoties uz kādu aizliegtu kritēriju, piemēram, rasi, tautību vai dzimumu, tiktu ierobežotas personas pamattiesības².

Latvijas Republikas Satversmes 100.panta pirmajā teikumā ir nostiprinātas ikviena tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Lai gan vārda brīvībai ir fundamentāla nozīme demokrātiskas sabiedrības pastāvēšanā un indivīda pamattiesību īstenošanā, Satversmes 100.pantā garantētās tiesības nav absolūtas³. Jānorāda, ka tiesību uz vārda brīvību vai citu pamattiesību īstenošana nedrīkst nonākt pretrunā diskriminācijas aizlieguma principam⁴.

Krimināllikuma normās ir noteikta atbildība par naida noziegumu, naida runas un diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanas gadījumiem, paredzot kriminālatbildību par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu (Krimināllikuma 78.pants), diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu (Krimināllikuma 149¹.pants), kā arī sociālā naida un nesaticības izraisīšanu (Krimināllikuma 150.pants)⁵. Pēdējo reizi pantos tika iestrādāti ievērojami grozījumi 2014.gada 25.septembrī, kas stājās spēkā jaunā likuma redakcijā 2014.gada 29.oktobrī.

Naida noziegumu un naida runas aktualitāte sabiedrībā ir palielinājusies, ņemot vērā vairākus aspektus - bēgļu jautājums Eiropā, anonīmo komentāru publicēšana un saturs automatizētā datu apstrādes sistēmā, dažādu sabiedrisko organizāciju darbība pret noteiktām sabiedrības grupām, naida noziegumu un sociālā naida un nesaticības izraisīšanas noziegumu tvērums (homoseksuālu personu, personu ar invaliditāti, pensionāru un citu sociālo grupu aizsardzība) un citi aspekti. Ņemot vērā naida runas, diskriminācijas aizlieguma un sociālā naida un nesaticības izraisīšanas aktualitāti sabiedrībā, tiesu praksē un starptautisko tiesību regulējumā, tiek izstrādāts zinātnisks pētījums par naida runas un naida noziegumu izmeklēšanas problēmaspektiem Latvijas Republikā, kā arī par tiesību aizsardzības

¹ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1.jūlijs, nr.43.

² Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008.gada 29.decembra spriedums lietā Nr. 2008-37-03.

³ Autoru kolektīvs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011., 363.lpp.

⁴ Turpat, 368.lpp.

⁵ Krimināllikums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, nr. 199/200.

mehānisma efektivitāti naida runas, naida noziegumu un diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma gadījumos.

Pētījuma priekšmets ir naida noziegumu kvalifikācijas un izmeklēšanas analīze Krimināllikuma 78.panta, 149¹.panta un 150.panta gadījumos. Pētījuma mērķis ir aktualizēt un noskaidrot naida runas un naida nozieguma izmeklēšanas problēmaspektus Latvijas Republikā, kā arī tiesību aizsardzības mehānisma efektivitāti.

Pētījuma mērķa sasniegšanai, autore ir izvirzījusi šādus uzdevumus:

1. veikt naida noziegumu, naida runas un diskriminācijas aizlieguma noziegumu vispārēju analīzi, ņemot vērā Latvijas Republikas tiesisko regulējumu un praksi, starptautisko organizāciju vadlīnijas, rekomendācijas, Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras atziņas, Eiropas Savienības tiesisko regulējumu naida runas, naida noziegumu un diskriminācijas aizlieguma kontekstā;
2. analizēt un norādīt atšķirības Krimināllikuma 78.pantā, 149¹.pantā un 150.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu sastāvos, pievēršot uzmanību likumdevēja gribai normu izstrādes laikā un tiesību piemērošanas problemātikas jautājumiem. Izpētīt, vai tiesiskais regulējums praksē spēj efektīvi aizsargāt personu tiesības pārkāpuma gadījumos, kā arī analizēt noziedzīgo nodarījumu statistiku;
3. iegūt informāciju no Drošības policijas un Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņiem par naida runas un naida noziegumu izpratni, kvalifikācijas problemātiku, kā arī par izaicinājumiem, izmeklējot naida kurinošas runas gadījumus un naida noziegumus pirmstiesas kriminālprocesā. Veikt saraksti ar iestādēm, pieprasot sniegt informāciju, kā arī intervēt izmeklētājus un Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņu priekšniekus;
4. noskaidrot naida noziegumu un naida runas gadījumu noziedzīgo nodarījumu kvalifikācijas problēmas, cietušo aizsardzības pasākumus, ekspertīzes un ekspertu kritērijus, kā arī citus nozīmīgus aspektus. Izteikt ieteikumus minēto darbību efektivitātes uzlabošanai;
5. laika posmā no 2016.gada aprīļa līdz 2016.gada augustam analizēt automātisko datu sistēmās (internetā) publicēto anonīmo komentāru saturu ziņu portālos Tvnet.lv, Delfi.lv, Skaties.lv, Kasjauns.lv, kā arī portālā spoki.tvnet.lv;
6. izpētīt aktuālākos starptautisko cilvēktiesību dokumentus, Eiropas Savienības dokumentus, kā arī Zviedrijas un Apvienotās Karalistes praksi, ārvalstu vadlīnijas, tendences policijas praksē naida runas un naida noziegumu izmeklēšanā;

7. izglītot sabiedrību un tiesību aizsardzības iestādes par noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanas efektivitāti, problemātiku, iespējām sūdzēties tiesību aizskāruma gadījumos un izteiktu ieteikumus tiesību aizsardzības mehānisma uzlabošanā.

Pētījuma izstrādāšanas laikā izmantotas zinātniskās pētniecības metodes, lai varētu sasniegt autores izvirzīto mērķi un uzdevumus. Pētījuma pamatā pielietotas šādas pētniecības metodes:

1. analītiskā metode - tiesību normu, tiesu prakses, starptautisko ieteikumu, vadlīniju, rekomendāciju un doktrīnā pausto ideju analīze;
2. salīdzinošā metode - salīdzinot tiesu praksē, tiesību normās un doktrīnā paustās atziņas, starptautisko un ārvalstu praksi, rekomendācijas, ieteikumus un standartus;
3. teleoloģiskā metode - analizēt tiesību normu jēgu, likumdevēja mērķi un nolūku, izstrādājot tiesisko regulējumu;
4. kvantitatīvā metode - iegūt skaitlisku informāciju no tiesību aizsardzības iestādēm par ierosināto, neierosināto un izbeigto kriminālprocesu skaitu par Krimināllikuma 78.pantu, 149¹.pantu un 150.pantiem;
5. kvalitatīvā metode - noskaidrot informāciju no tiesību aizsardzības iestādēm par Krimināllikuma 78.panta, 149¹.panta un 150.panta piemērošanas, kvalifikācijas problemātiku, kriminālprocesuālajām darbībām, ekspertu un ekspertīzes kritērijiem un citus nozīmīgus aspektus.

Pētījuma izstrādes laikā Latvijas Republikas Tiesībsarga birojs izprasīja informāciju no Drošības policijas par Krimināllikuma 78.pantā paredzētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, 42 Valsts policijas iecirkņiem tika nosūtīts informācijas pieprasījums saistībā ar Krimināllikuma 149¹.pantā un 150.pantā paredzētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem (saņemtas atbildes no 36 policijas iecirkņiem). Autore ir intervējusi divus Valsts policijas Reģionālās pārvaldes iecirkņu priekšniekus.

Tiesībsarga birojs vēlas pateikties Drošības policijai un Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņiem par atsaucību, sniedzot informāciju saistībā ar naida noziegumu izmeklēšanas problēmaspektiem.

Pētījuma izstrādes laikā Tiesībsarga birojs veica anonīmo komentāru monitoringu, ziņoja portālu administrācijai par anonīmajiem komentāriem, kādos iespējams konstatēt naida runas pazīmes, kā arī saistībā ar vienu anonīmo komentāru vērās Ģenerālprokuratūrā.

Tiesībsarga birojs vēlas pateikties Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes mācībspēkiem - asociētajam profesoram Dr.iur. Artūram Kučam, profesorei Dr.iur. Valentijai Liholajai, kā arī Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes pasniedzējam un Valsts policijas koledžas lektoram Dr.iur. Ērikam Treļam un Policijas koledžas Humanitārās katedras vadītājai, pasniedzējai Mg.psych. Evitai Lipei par konsultācijām pētījuma izstrādes laikā.

Pētījums ir izstrādāts laika periodā no 2016.gada aprīļa līdz 2016.augustam ietverot aktuālāko informāciju norādītajā laika periodā. Pētījuma publicēšanas brīdī ir iespējamās izmaiņas atsevišķos jautājumos.

1. Jēdzienu skaidrojums

1.1. Naida noziegums

Saskaņā ar Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību biroja skaidrojumu⁶ - termins "**naida noziegums**" ir noziedzīgais nodarījums, kas ir vērsts pret personu vai pret personas īpašumu, pamatojoties uz piederību noteiktai sabiedrības grupai. Lai identificētu, vai konkrētais noziedzīgais nodarījums ir naida noziegums, nepieciešams konstatēt divus kritērijus:

- a) noziedzīgā nodarījuma sastāvs ir iekļauts Krimināllikumā;
- b) noziedzīgā nodarījumā ir konstatējams naida motīvs pret konkrētu aizsargājamo sabiedrības grupu.

Naida noziegumiem ir pievēršama īpaša uzmanība, jo tie aizskar cietušās personas cilvēka cieņu un individualitāti, kā arī pārkāpj ikvienas personas un konkrētās grupas piederīgo tiesības uz likuma aizsardzību⁷. Naida motīva konstatēšana personas rīcībā nošķir šādu noziedzīgo nodarījumu no citiem noziegumiem.

Naida noziegums var izpausties kā personas iebiedēšana, draudi, īpašuma bojāšana, uzbrukums, slepkavība vai jebkādā citādā veidā⁸, ja papildus krimināli sodāmai darbībai tiek konstatēts naida motīvs personas darbībās.

Attiecībā uz naida motīvu, jāidentificē, **vai uzbrucējs ir speciāli izraudzījies personu vai mērķi noziedzīgajam nodarījumam, jo personai vai mērķim ir saistība ar kādu no aizsargājamām īpašībām.** Uzbrucēja mērķis var būt viens vai vairāki cilvēki, vai arī saistīts ar īpašuma bojāšanu, kas ir piederīga noteiktai un identificējamai personu grupai. Savukārt aizsargātā īpašība ir pazīme, kas ir raksturīga noteiktai un identificējamai personu grupai, piemēram, rase, valoda, reliģiskā pārliecība, etniskā piederība, nacionalitāte, vai jebkura cita līdzīga īpašība⁹.

1.2. Naida runa

Eiropas Padomes Ministru Komitejas 1997. gada 30. oktobra Rekomendācijā Nr. (97) 20 „Par naidu runu” definēts, ka „**naida runa**” pārklāj visas **izteiksmes formas, kas izplata,**

⁶ OSCE/ODIHR Hate Crime Reporting. Criminal offence + Bias motivation = Hate Crime. Pieejams: <http://hatecrime.osce.org/what-hate-crime>, aplūkots: 05.05.2016.)

⁷ OSCE/ODIHR. Prosecuting hate crimes. A Practical Guide. Warsaw, Poland, 15.lpp.

⁸ Turpat, 16.lpp.

⁹ Turpat.

mudina, veicina vai attaisno rasistisku naidu, ksenofobiju, antisemitismu vai citas naida formas, kas balstītas uz neiecietību, iekļaujot: neiecietību, kas nāk no agresīva nacionālisma, etnocentrisma, diskriminācijas un naida pret minoritātēm, migrantiem un ārvalstu izcelsmes cilvēkiem¹⁰.”

Atsevišķos tiesību avotos ir norādīts uz nepieciešamību nošķirt naida runas un naida noziegumu jēdzienus. Minētais ir pamatots ar atziņu, ka *personas runa un citas izteiksmes brīvības izpausmes pašas par sevi neveido noziedzīgu nodarījumu, tādēļ Krimināllikums ir attiecināms tikai uz tiem gadījumiem, kad personas izteikumos konstatējama naida kurināšana*¹¹. Savukārt, naida noziegumu gadījumos tiek konstatēta krimināli sodāma darbība (piemēram, zādzība, miesas bojājumu nodarīšana, slepkavība utt.), kā arī naida motīvs personas darbībās.

Paredzot kriminālatbildību par jebkādu darbību, kuras mērķis ir izraisīt naidu vai nesaticību sabiedrībā, likumdevējs nav atsevišķi nodalījis naida runas un naida noziegumu institūtus. Minētais ir skaidrojams ar nepieciešamību sodīt pēc iespējas vairāk iespējamus gadījumus, kādos konstatējama naida vai nesaticības izraisīšana sabiedrībā¹².

Nepieciešams atzīmēt, ka vēstulēs, kas ir saņemtas Latvijas Republikas Tiesībsarga birojā no Drošības policijas un Valsts policijas reģionālās pārvaldes iecirkņiem, ir konstatējama atšķirīga naida runas un naida noziegumu jēdzienu izpratne. Abu jēdzienu atšķirīgā izpratne var veidot diskusiju par patieso naida noziegumu un naida runas identificēšanas statistiku un izmeklēšanas efektivitāti Latvijas Republikā.

Izmeklētājiem ir jābūt pietiekami apmācītiem, lai atpazītu, identificētu un izmeklētu noziedzīgos nodarījumus, kādos konstatējams naida motīvs¹³. Autores ieskatā, nepieciešams veicināt vienotu izpratni un institūtu nošķiršanas sistēmu tiesībsargājošo iestāžu vidū, lai uzlabotu noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanas ātrumu un kvalitāti.

¹⁰ Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on "Hate Speech" Pieejams: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM_Rec\(97\)20_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM_Rec(97)20_en.pdf)

¹¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012., 5.lpp.

¹² Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Ziņojums par Latviju (ceturtais posms). Publicēts: 2012.gada 21.februārī, 55.lpp.

¹³ McClintok M. Everyday Fears. A Survey of Violent Hate Crimes in Europe and North America, 11.lpp. Pieejams: <https://www.humanrightsfirst.org/wp-content/uploads/pdf/everyday-fears-080805.pdf>

2. Starptautiskie cilvēktiesību dokumenti un prakse, kas aizliedz naida runu un naida noziegumus

2.1. ANO cilvēktiesību dokumenti

2.1.1. ANO Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija

Apvienoto Nāciju Organizācijas 1948.gada 10.decembrī pieņemtās Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas¹⁴ (turpmāk: **deklarācija**) 1.pantā noteikts, ka visi cilvēki piedzimst brīvi un vienlīdzīgi savā pašcienā un tiesībās. Savukārt no deklarācijas 2.panta izriet, ka ikvienam ir tiesības uz visām šajā deklarācijā pasludinātajām tiesībām un brīvībām, **bez jebkāda veida atšķirības pēc rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelsmes, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai cita statusa**. Deklarācijas 7.pantā ir nostiprināts vienlīdzības princips, kas paredz vienādu likuma aizsardzību pret jebkādu diskrimināciju un pret jebkuru kūdīšanu uz tādu diskrimināciju. No minētā ir iespējams secināt, ka **deklarācijas 7.pantā ir ietverts arī vispārējs valsts pienākums naida noziegumu un naida runas ierobežošanai**.

2.1.2. ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām

Latvijas Republikai juridiski saistošajā 1966.gada 16.decembra Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām¹⁵ (turpmāk: **pakts**) ir ietverts šaurāks, bet konkrētāks diskriminācijas aizliegums nekā deklarācijā. No pakta 2.panta pirmās daļas izriet, ka ikviena šā pakta dalībvalsts apņemas respektēt un garantēt visām tās teritorijas ietvaros un tās jurisdikcijā esošajām personām šajā paktā atzītās tiesības bez jebkādas atšķirības - neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelšanās, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem. Papildus minētajam, pakta 20.panta otrajā daļā ir noteikts, ka **jebkāda rīcība, kas aizstāv nacionālu, rasu vai reliģisku naidu un ir kūdīšana uz diskrimināciju, naidīgumu vai vardarbību, jāaizliedz ar likumu**.

Tiesības uz vārda brīvību ir nostiprinātas pakta 19.pantā, tomēr jānorāda, ka ANO Cilvēktiesību komiteja ir atzinusi, ka pakta 19.panta trešā daļa uzliek valstīm pienākumu un

¹⁴ ANO 1948.gada 10.decembra Vispārējā cilvēktiesību deklarācija.

¹⁵ Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Starptautiskais līgums. Latvijas Vēstnesis Nr. 61 (2826).

atbildību par tiesību uz vārda brīvību realizēšanas ierobežošanu¹⁶. **Tiesību uz vārda brīvību ierobežošana** ir pieļaujama **tikai un vienīgi** saskaņā ar **pantā nosauktajiem mērķiem**:

- citu personu tiesību un reputācijas respektēšana;
- valsts drošības, sabiedriskās kārtības (*ordre public*), iedzīvotāju veselības vai tikumības aizsardzībai.

Jāatzīmē, ka **tiesību uz vārda brīvību tvērums neattiecas, neattaisno un neaptver kara propagandu un nacionālā, rasu vai reliģiskā naida kurināšanu, kā arī kūdīšanu uz diskrimināciju, naidīgumu vai vardarbību**, kas ir ietverta pakta 20.pantā. Attiecībā uz pakta 20.panta un 19.panta savienojamību, ANO Cilvēktiesību komiteja norāda, ka Pakta 19.panta un 20.panta nosacījumi papildina viens otru (pakta 20.pants ir *lex specialis* attiecībā pret pakta 19.pantu)¹⁷.

2.1.2.1. ANO Cilvēktiesību komitejas ziņojums par "Latvijas Republiku un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām ievērošanu"

ANO Cilvēktiesību komiteja (turpmāk: **komiteja**) savā ziņojumā par "*Latvijas Republiku un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām ievērošanu*"¹⁸ ir norādījusi, ka komiteja **pauž bažas par ziņojumiem, kas ir saistīti ar naida runu, vardarbīgiem uzbrukumiem un diskrimināciju attiecībā pret aizsargātajām grupām**, iekļaujot romu tautības pārstāvjus, homoseksuālas personas un transpersonas. Komitejas ieskatā ziņojumu skaita palielināšanās ir pamatojama ar pieaugošo vardarbības uzbrukumu skaitu minētajām grupām.

Ziņojumā ir vērsta uzmanība uz nepietiekamo tiesiskā regulējuma piemērošanu saistībā ar naida noziegumiem, kādos konstatējama vēršanās pret homoseksuālu personu, biseksuālu personu un transpersonu tiesībām, argumentējot ar **nepietiekamo naida noziegumu reģistrēšanas, monitoringa, izmeklēšanas un kriminālvajāšanas kvalitāti un kvantitāti (skaitu)**.

Latvijas Republikai ir rekomendēts nostiprināt stratēģiju, lai cīnītos pret rasistiski motivētu noziegumu izplatību, kā arī rasistiski motivētas runas izmantošanas ierobežošanu politikā un plašsaziņas līdzekļos. Nepieciešams biežāk praksē piemērot krimināltiesību normas, kuru mērķis ir apkarot rasistiski motivētus noziegumus, sodīt

¹⁶International Covenant on Civil and Political Rights. General comment No.34. Human Rights Committee 102nd session, Geneva, 11-29 July, 2011. Pieejams: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>

¹⁷Turpat.

¹⁸Concluding observations on the 3rd periodic report of Latvia: Human Rights Committee. Pieejams: <http://www.refworld.org/publisher,HRC,CONCLOSURE,LVA,539034274,0.html>

vainīgās personas, noteikt atbilstošu sodu politiku, kā arī uzlabot tiesību aizsardzības mehānismu saistībā ar naida noziegumu ziņošanu.¹⁹

Komiteja papildus iepriekš minētajam norāda, ka gadījumos, kādos konstatējami naida noziegumi vai naida runa, **valsts pienākums ir nodrošināt, lai šāds noziedzīgais nodarījums ir rūpīgi izmeklēts. Izmeklēšana ir jāveic saprātīgā termiņā, nodrošinot vainīgo personu saukšanu pie atbildības**²⁰.

Tādējādi ir nozīmīgi pievērst uzmanību naida runas un naida noziegumu izmeklēšanas efektivitātei, tiesību aizsardzības mehānisma uzlabošanai, kā arī tiesiskajam regulējumam, lai aizsargātu personu un aizsargāto grupu pamattiesības.

2.1.3. Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu un tās piemērošanas prakse

Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu²¹ (turpmāk: **Rasu diskriminācijas konvencija**) ir pieņemta 1965.gada 21.decembrī un ir atzīstama par visnozīmīgāko no starptautisko tiesību dokumentiem, kas juridiski saistošā formā nostiprina rasu diskriminācijas aizliegumu, uzliekot valstīm plašus pienākumus attiecībā par dažādām rasu naida un diskriminācijas kurināšanas formām²². Rasu diskriminācijas konvencijas izpratnē jēdziens "rasu diskriminācija" nozīmē jebkuru atšķirību, izņēmumu, ierobežojumu vai priekšrocību, kas pamatojas uz rases, ādas krāsas, ģints, nacionālās vai etniskās izcelšanās principiem un, kuru mērķis vai sekas ir iznīcināt vai mazināt cilvēka tiesību un pamatbrīvību atzīšanu politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā, kultūras vai jebkurā citā sabiedrības dzīves jomā, kā arī šo tiesību un pamatbrīvību izmantošanu vai realizēšanu uz vienlīdzības pamatiem. **Rasu diskriminācijas konvencija uzliek valstīm par pienākumu ne tikai noteikt šādu darbību aizliegumu likumā, bet arī paredzēt kriminālatbildību kā vienīgo atbildības veidu par šādu darbību veikšanu.** Rasistisku izteikumu ierobežošanai, paredzot vissmagāko atbildības veidu, tiek realizēts Rasu diskriminācijas konvencijas preventīvais mērķis - sākotnēji izskaust dažādas rasisma formas un rasistisku izteikumu paušanu²³.

¹⁹ Concluding observations on the 3rd periodic report of Latvia: Human Rights Committee. Pieejams: <http://www.refworld.org/publisher/HRC/CONCLOSURES/LVA/539034274,0.html>

²⁰ International Covenant on Civil and Political Rights. General comment No.34. Human Rights Committee 102nd session, Geneva, 11-29 July, 2011. Pieejams: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>, 6.lpp.

²¹ ANO Ģenerālās Asamblejas 1965.gada 21.decembra Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu.

²² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012, 11.lpp.

²³ Turpat, 11.lpp.

Visplašāk valsts pienākumi rasu naida un diskriminācijas kurinošu izteikumu aizliegumam ir noteikti Rasu diskriminācijas konvencijas 4.pantā. Apkopojot norādītās izpausmes formas, secināms, ka valstij ir jāparedz sods par:

- 1) tādu ideju izplatīšanu, kas balstītas uz rasu pārkumu, vai rasu naidu;
- 2) kūdīšanu uz rasu diskrimināciju;
- 3) vardarbību pret jebkuras rases pārstāvi vai personu grupu, kam ir cita ādas krāsa vai etniskā izcelsme;
- 4) kūdīšana uz šādu vardarbību;
- 5) palīdzības sniegšana rasistiskās darbības veikšanai, tai skaitā tās finansēšana²⁴.

Rasu diskriminācijas konvencijas 5.pantā ir nostiprināts valsts pienākums aizliegt un likvidēt rasu diskrimināciju visos tās veidos un nodrošināt katra cilvēka vienlīdzību likuma priekšā bez rases, ādas krāsas, nacionālās vai etniskās izcelsmes atšķirībām. Minētais īpaši attiecas uz tiesībām uz vienlīdzību tiesas priekšā un citu iestāžu priekšā, kas realizē jurisdikciju. Jāvērš uzmanība, ka **valstij ir pienākums nodrošināt objektivitāti un neitralitāti naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas laikā no izmeklēšanas iestāžu puses.**

ANO Rasu diskriminācijas novēršanas komiteja (turpmāk: **komiteja**), kas ir atbildīga par Rasu diskriminācijas konvencijas ievērošanu, ir uzsvērusi, ka, paredzot Krimināllikumā un citos normatīvajos aktos rasu diskriminācijas aizliegumu, nepieciešams arī efektīvi piemērot šādu regulējumu nacionālajām tiesām un citām valsts iestādēm. Piemēram, Rasu diskriminācijas konvencijas 6.pants nosaka, ka **dalībvalstis nodrošina katram cilvēkam, uz kuru attiecas to jurisdikcija, efektīvu aizsardzību un aizsardzības līdzekļus ar kompetentu nacionālo tiesu un citu valsts institūtu starpniecību jebkuru rasu diskriminācijas aktu gadījumos**, kas ir pretrunā ar šo Rasu diskriminācijas konvenciju, un, kuri apdraud cilvēka prasību par jebkāda zaudējuma, kas radies šādas diskriminācijas rezultātā, taisnīgu un adekvātu atlīdzību²⁵.

Komiteja ir uzvērusi arī uz **nepieciešamību izmeklēt visa veida noziegumus, kas ir saistīti ar personas piederību noteiktai rasei, jo šāda veida noziegumi izraisa sašķeltību sabiedrībā. Lai nodrošinātu cietušo tiesību aizsardzību naida noziegumu izmeklēšanas laikā, nepieciešams atļaut cietušajiem jebkurā laikā iesaistīties kriminālprocesa gaitā,**

²⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012, 12.lpp.

²⁵ International Convention on the Elimination off All Forms of Racial Discrimination Communication No. 48/2010. Opinion adopted by the Committee at its eighty-second session, 11 February to 8 March 2013. Pieejams: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhshdLsKFauJfHOHP6Cm6a1mn333XocKOO4bJlJrwvuIwMI9VvW8%2b14MRCAUJo%2fABYM7uXleS7ryt2lZlI9suozvghyoid4J4EMmFXORAsocCW4JKxlQJt4QBZ7zEjIKqgcW1rQ6TJOQ5zsnCrmwA0U%3d>

tikt informētiem par noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanas stadijām²⁶, kā arī nodrošināt tiesības taisnīgu un adekvātu atlīdzību par nodarīto aizskārumu²⁷.

Komiteja norāda, ka no Rasu diskriminācijas Konvencijas 4.panta izriet **pienākums dalībvalstīm veikt nekavējošus un efektīvus pasākumus, lai novērstu jebkāda veida rasu diskriminācijas pazīmes**. Minētais ir ielasāms arī Rasu diskriminācijas konvencijas 2.panta pirmās daļas d) punktā, kas valstīm nosaka **novest līdz galam izmeklēšanu ar visiem nepieciešamiem līdzekļiem rasu diskriminācijas apkarošanai** un 6.pants, kas **garantē ikvienam efektīvu aizsardzību un atlīdzību pret rasu diskrimināciju vērstām darbībām**²⁸.

Iepazīstoties ar komitejas atzinumiem, ir iespējams secināt, ka Rasu diskriminācijas konvencijas normas galvenokārt **uzliek valstīm procesuālu pienākumu - efektīvi izmeklēt aizdomas par noziedzīgā nodarījuma rasistisko motivāciju**. Izmeklēšanas laikā ir svarīgi noskaidrot, vai, piemēram, miesas bojājumu nodarīšana personai ir saistīta ar tās piederību kādai rasei vai etniskai grupai, vai arī noziedzīgais nodarījums veikts, pamatojoties uz citiem motīviem. Šāda procesuāla pienākuma neievērošana jau pati par sevi var būt ar pamatu cilvēktiesību pārkāpumam²⁹.

Attiecībā uz naida runas konstatēšanu interneta portālos, komiteja ir norādījusi, ka valstīm ir jāveic visi preventīvie pasākumi, lai novērstu jebkādu tādu ziņu izplatību, kas pauž sabiedrības grupas pārkāpumu un, kā arī, kas attaisno vardarbību, naida noziegumus vai diskrimināciju pret kādu no aizsargātajām sabiedrības grupām. Valsts pienākums ir veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai novērstu jebkādu kūdišanu uz vardarbību pret sabiedrības grupām anonīmo komentāru formā un pievērst mediju pārstāvju uzmanību naida runas izplatībai interneta vietnēs³⁰.

Apkopojot minēto ir iespējams secināt, ka **nepieciešams pievērst īpašu uzmanību naida noziegumu motīva izmeklēšanai, izmeklēšanas objektivitātei, kā arī cietušo personu tiesību aizsardzībai naida noziegumu un naida runas gadījumos**. Minēto principu neievērošana var novest pie cilvēktiesību pārkāpuma.

²⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012. ,11.lpp

²⁷International Convention on the Elimination off All Forms of Racial Discrimination Communication No. 48/2010. Opinion adopted by the Committee at itse ighty-second session,11 February to 8 March 2013. Pieejams: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhshdLsKFauJfHOHP6Cm6a1mn333XocKOO4bJlJrwvuIwM19Vvw8%2b14MRCAUJo%2fABYM7uXleS7ryt2lZlI9suozvghyoid4J4EMmFXORAsocCW4JKxlQJt4QBZ7zEjIKgcW1rQ6TJOQ5zsnCrmwA0U%3d>

²⁸International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination . OPINION Communication No. 41/2008.

²⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012. 13.lpp

³⁰CERD General recommendation XXIX on article 1, paragraph 1, of the Convention (Descent). A/57/18 (2002) 11 Pieejams: http://www.bayefsky.com/general/cerd_genrecom_29.pdf, 4.lpp

2.1.4. Citi ANO starptautiskie cilvēktiesību dokumenti

Iepazīstoties ar ANO starptautisko cilvēktiesību dokumentiem, autore secina, ka pastāv plašs konvenciju un deklarāciju loks, kas paredz diskriminācijas aizliegumu pret kādu no aizsargājamām grupām. Tā, piemēram:

1. ANO Konvencijā *Par personu ar invaliditāti tiesībām*³¹, kas Latvijas Republikai ir juridiski saistoša no 2010.gada 31.marta, ir norādīts, ka dalībvalstis aizliedz jebkādu diskrimināciju invaliditātes dēļ un garantē personām ar invaliditāti vienlīdzīgu un efektīvu tiesisko aizsardzību pret diskrimināciju jebkāda iemesla dēļ.

2. ANO deklarācija *Par to personu tiesībām, kuras pieder pie nacionālām vai etniskām, reliģiskām un lingvistiskām mazākumgrupām*³², nosaka, ka valstīm ir jāveic pasākumi, lai nodrošinātu, ka personas, kuras pieder pie mazākumtautībām, varētu pilnībā un efektīvi izmantot visas savas cilvēktiesības un pamatbrīvības bez diskriminācijas un pilnīgā vienlīdzībā likuma priekšā;

3. ANO Deklarācijā *“Par jebkuras neiecietības un diskriminācijas, kas balstītas uz reliģiju vai pārliecību”*³³, ir noteikts, ka visām valstīm ir jāveic efektīvi pasākumi, lai novērstu un izskaustu diskrimināciju, kas balstās uz reliģiju vai ticību, atzīstot, īstenojot un baudot cilvēka tiesības un pamatbrīvības visās civilās, ekonomiskās, politiskās, sociālās un kultūras dzīves sfērās.

ANO Cilvēktiesību aizsardzības dokumentos ir vērsta uzmanība naida runas, naida noziegumu, kā arī diskriminācijas aizlieguma aktualitātei un nozīmībai. Šāda veida noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanā ir **nepieciešams pievērst uzmanību šādiem apstākļiem:**

- 1. naida motīva esamībai noziedzīgajos nodarījumos, tā identificēšanai un efektīvai izmeklēšanai;**
- 2. policijas darbinieku profesionalitātei un objektivitātei izmeklējot šāda veida noziedzīgos nodarījumus;**
- 3. kriminālprocesa izmeklēšanas paātrināšanai un efektivitātes nodrošināšanai;**
- 4. cietušā tiesību aizsardzībai un tiesībām uz kompensāciju.**

³¹ ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Starptautisks dokuments, 2006., 13.decembris, Latvijas Vēstnesis 27(4219)

³² Deklarācija par to personu tiesībām, kuras pieder pie nacionālām vai etniskām, reliģiskām un lingvistiskām mazākumtautībām. Pieņemta ANO Ģenerālajā asamblejā 1992.gada 18.decembrī.

³³ Deklarācija par jebkuras neiecietības un diskriminācijas, kas balstās uz reliģiju vai pārliecību, izskaušanu. Pasludināta ar Ģenerālās Asamblejas 1981.gada 25.novembra rezolūciju 36/55.

2.2. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā (Eiropas Cilvēktiesību konvencijas) iekļautie principi naida runas un naida noziegumu izmeklēšanā

2.2.1. Eiropas Cilvēktiesību konvencijas regulējums

Latvijas Republikai juridiski saistošajā 1950.gada 4.novembra Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā³⁴ jeb Eiropas Cilvēktiesību Konvencijā (turpmāk: **ECK**) iekļauto aizsargājamo vērtību katalogā ir nostiprināts valsts pienākums aizsargāt personas cilvēktiesības (tiesības uz dzīvību, tiesības uz brīvību un drošību, tiesības uz lietas taisnīgu iztiesāšanu, tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību, izteiksmes brīvību, tiesības uz efektīvu aizsardzības nodrošināšanu, diskriminācijas aizliegumu, kā arī citas vērtības). Iepazīstoties ar ECK un tiesu praksi, autore secina, ka valsts pienākums efektīvi izmeklēt lietas, kas ir saistītas ar naida runu vai naida noziegumiem izriet no ECK 2.panta, 3.panta, 5.panta, 6.panta, 8.panta, 9.panta, 10.panta, 11.panta, 13.panta un it īpaši - 14.panta.

ECK 14.pantā ir ietverts diskriminācijas aizliegums, kas paredz, ka šajā konvencijā minēto tiesību un brīvību īstenošana ir nodrošināma bez jebkādas diskriminācijas, neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, ticības, politiskajiem vai citiem uzskatiem, valstiskās vai sociālās izcelsmes, piederības kādai nacionālai minoritātei, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai cita stāvokļa. Izvērtējot dažādus pārkāpumus saistībā ar naida runas un naida noziegumu izmeklēšanu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk: **ECT**) atzīst noteikta panta pārkāpumu (ECK 2.panta, 3.panta, 8.panta vai jebkura cita) kopsakarā ar ECK 14.pantu. Autores ieskatā minētais ir pamatots ar atziņu, ka **ikvienā situācijā, kadā konstatējams naida runas vai naida noziegumu izmeklēšanas pārkāpums, vienlaicīgi tiek pārkāpts diskriminācijas aizlieguma princips.**

2.2.2. Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse un atziņas par naida noziegumu izmeklēšanas pārkāpumiem

Saskaņā ar ECK 19.pantu, konvencijas un tās protokolos paredzēto tiesību ievērošanu uzrauga ECT. ECT realizētās autoritātes ietvaros, Latvijas Republikai ir juridiski saistoši ECT spriedumi, kas ir pieņemti lietās pret Latviju, kā arī tiesību zinātnē ir jāņem vērā ECT paustās atziņas spriedumos pret citām valstīm.

Personas tiesības vērsties ECT ir nostiprinātas ECK 34.pantā, kas paredz, ka sūdzību var saņemt no jebkuras fiziskas personas, nevalstiskas organizācijas vai fizisko personu

³⁴ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Daudzpusējs starptautisks dokuments. Eiropas Padome, Latvijas Vēstnesis 143/144. (858/859), 13.06.1997.

grupas, kas apgalvo, ka valsts ir pārkāpusi viņu tiesības, kas ir noteiktas ECK vai tās protokolos. ECK 35.pantā ir nostiprināti lietas pieņemamības kritēriji, kas paredz, ka ECT var izskatīt lietu vienīgi tad, ja ir izsmeltas visas iekšējās apstrīdēšanas vai pārsūdzības iespējas, kā arī, ja sūdzība ir iesniegta sešu mēnešu laikā, kad ticis pieņemts galīgais lēmums minētajā lietā. **Nemot vērā, ka Latvijas Republikai ir juridiski saistoša ECK un vairāki tās protokoli, nepieciešams novērst vai samazināt iespējamību, ka persona vērsīsies ECT saistībā ar naida runas vai naida noziegumu izmeklēšanas pārkāpumiem un citiem apstākļiem.**

2.2.2.1. ECT atziņas naida noziegumos, kas ir vērsti uz etniskā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu

Autore vēlas atzīmēt, ka, analizējot ECT praksi atsevišķi tiks analizēti naida noziegumi un naida runas izmeklēšanas pārkāpumi, ņemot vērā abu noziedzīgo nodarījumu atšķirības.

ECT ir izskatījusi vairākas lietas, kādās konstatēta tiesībsargājošo iestāžu (policijas) nolaidība saistībā ar neefektīvu naida noziegumu izmeklēšanu, nostiprinot fundamentālas atziņas tiesu praksē. Tā, piemēram:

- 1. ECK 14.pants uzliek valstij īpašu pienākumu izmeklēt noziedzīgo nodarījumu rasistisko motivāciju, jo tas ļauj identificēt noziedzīgā nodarījuma patiesos motīvus un lemt par atbildību pastiprinošo apstākļu esamību vainīgās personas darbībās.**

Minētā atziņa ir nostiprināta ECT spriedumā lietā *Šečič pret Horvātiju*³⁵. No lietas faktiskajiem apstākļiem izriet, ka romu izcelsmes persona vakara pusē kopā ar citām personām vāca metāllūžņus, kad divi neidentificēti vīrieši uzbruka sūdzības iesniedzējam, sitot ar koka dēļiem, un izsaucot dažādus rasistiskus saukļus, kamēr vēl divi citi neidentificēti vīrieši, kas bija tās pašas grupas dalībnieki, stāvēja un vēroja. Uzbrukuma rezultātā personai tika nodarīti smagi miesas bojājumi. Sūdzības iesniedzējs vērsās ECT saistībā ar sūdzību par lietas izmeklēšanas nesamērīgo ilgumu, kā arī to, ka policijas iestādes nav veikušas visus nepieciešamos pasākumus, lai efektīvi izmeklētu noziedzīgā nodarījuma rasistisko motivāciju. **ECT norāda, ka lai gan rasistiska motīva pierādīšana var būt ļoti sarežģīta praksē, dalībvalstīm ir jāveic visi nepieciešamie pasākumi, lai izmeklētu lietas apstākļus.** Šajā gadījumā Horvātijas valsts pārstāvji ir norādījuši, ka potenciālās aizdomās turētās personas ir piederīgas skinhedu grupai. **Attiecībā uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā,**

³⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 40116/03, Šečič v. Croatia.

ECT atzīmēja, ka nav pieņemams, ka policijas iestādes ir pieļāvušas, ka izmeklēšana ilgst vairāk nekā septiņus gadus. Tādēļ ECT konstatēja, ka Horvātijas amatpersonas ir pārkāpušas ECK 3.pantu, kā arī ECK 14.panta pārkāpumu kopsakarā ar ECK 3.pantu.

2. **Tiesību aizsardzības iestādēm ir pienākums ātri un efektīvi reaģēt, veicot noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanu. Sabiedrībā ir nepieciešams nostiprināt pārliecību par likuma varas ievērošanu, novēršot jebkādas aizdomas, ka prettiesiskas darbības varētu tikt noklusētas, vai neizmeklētas.**

ECT lietā *Nachova un citi pret Bulgāriju*³⁶ divi romu izcelsmes vīrieši tika nošauti, jo atradās patvaļīgā prombūtnē un bēga no militārās policijas. No lietas faktiskajiem apstākļiem ir iespējams secināt, ka noziedzīgā nodarījuma lieciniece ir norādījusi, ka notikuma laikā policists, kurš nošāva cietušos, esot izsaucies: „*Jūs, nolādētie čigāni!*”. ECT Lielā palāta nekonstatēja rasistisku motīvu divu romu jauniešu nogalināšanā, taču atzina, ka **valsts nebija izpildījusi pozitīvo pienākumu, veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai izmeklētu, vai noziedzīgais nodarījums ir saistīts ar diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu.** Līdz ar to, ECT atzina, ka ir noticis ECK 14.panta pārkāpums kopsakarā ar 2.pantu. - neveicot pienācīgu izmeklēšanu.

3. **Ja no lietas apstākļiem ir konstatējamas aizdomas, ka noziedzīgais nodarījums ir veikts, pamatojoties uz rasistiskiem, etniskiem vai citu aizliegumu pamatu motīviem, tiesību aizsardzības iestādēm ir pienākums izmeklēt un izvērtēt minēto aizdomu pamatotību. Ja tiesībsargājošās iestādes (policija, prokuratūra, tiesa) šādu procesuālo pienākumu nav ievērojušas, bezdarbība tiek atzīta kā pamats cilvēktiesību pārkāpumam.**

Lietā *Yotova pret Bulgāriju*³⁷, romu izcelsmes persona bija ieguvusi invaliditāti pēc tam, kad no garāmbraucošas automašīnas veikti šāvienu uz viņas dzīvesvietu. Dažas dienas pirms notikuma, sūdzības iesniedzējas pilsētā bija notikušas vardarbīgas sadursmes starp romu un bulgāru jauniešiem. Sūdzības iesniedzēja vērsās ECT saistībā ar izmeklēšanas iestāžu nolaidību, nepilnīgi izmeklējot sūdzības iesniedzējas slepkavības mēģinājumu, kā arī neizmeklējot iespējamo naida motīvu noziedzīgajā nodarījumā (rasu un etniskā naida motīva konstatēšana). ECT atzina šajā lietā ECK 2.panta pārkāpumu kopsakarā ar 14.pantu.

³⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 43577/98 un 43579/98 *Nachova and Others v. Bulgaria*.

³⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr. 43606/04 - *Yotova v. Bulgaria*

2.2.2.2. ECT atziņas naida noziegumos, kas ir vērsti uz reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu

Izpētot ECT tiesu praksi, autore secina, ka ECT ir izvērtējusi sūdzības saistībā ar naida noziegumu izmeklēšanu, kas ir balstīti uz **reliģiskā** naida vai nesaticības izraisīšanu. Tā, piemēram, ECT ir nostiprinājusi atziņu, ka, **izmeklējot vardarbīgus noziedzīgos nodarījumus, valsts iestādēm ir pienākums veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai atklātu, vai noziedzīgā nodarījuma pamatā un vainīgās personas motivācijā ir konstatējams naidis attiecībā pret personu, kas ir piederīga noteiktai reliģiskai pārliecībai.**

Minētā atziņa ir nostiprināta ECT spriedumā lietā *Milanovic pret Serbiju*³⁸, kurā sūdzības iesniedzējs ir hindu reliģiskās apvienības jeb *hare krišnas* līderis kopš 1984.gada. Laika posmā no 2001. gada septembra līdz 2007.gada jūnijam, persona ir cietusi vairākos vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos, ko veica neidentificētas personas. Par ikvienu gadījumu sūdzības iesniedzējs vērsās policijā, uzsverot, ka noziegumos ir konstatējams reliģiskā naida motīvs, un aizdomās turētās personas bija ekstrēmistu grupu dalībnieki. Lai gan policija uzsāka kriminālprocesu par ikvienu ziņoto likumpārkāpumu, izmeklēšana tika izbeigta, pamatojoties uz pierādījumu trūkuma esamību vai informācijas trūkumu par notikumu. Sūdzības iesniedzējs norādīja uz ECK 3.panta pārkāpumu kopsakarā ar ECK 14.panta pārkāpumu, jo **tiesību aizsardzības iestādes nespēja novērst un izmeklēt noziedzīgos nodarījumus, kas saistīti ar personas piederību reliģiskajai grupai. Sūdzībā tika uzsvērts, ka policijas darbinieku attieksme izmeklēšanas laikā tika balstīta uz personīgiem aizspriedumiem pret personu un viņa piederību reliģiskai grupai. ECT konstatēja, ka, izmeklējot noziedzīgos nodarījumus, kas ir balstīti uz reliģisko naidu, nepieciešams izmeklēt nozieguma motīvu, lai nepieļautu būtisku personas pamattiesību aizskārumu. Tiesas ieskatā nav pieņemama situācija, kādā vairākus gadus pēc uzbrukumiem, kas ir balstīti uz sūdzības iesniedzēja piederību noteiktai reliģiskai grupai, policijas amatpersonas nav identificējušas un saukušas pie atbildības vainīgās personas. Lietā konstatējams būtisks pārkāpums saistībā ar policijas darbinieku personiskajiem aizspriedumiem pret sūdzības iesniedzēja reliģisko piederību.** Minēto ir iespējams secināt no atsauces par cietušās personas "*savādo ārieni*" un no komentāriem, kas veikti 2010.gada aprīļa ziņojumā. Ziņojumā veikti ieraksti, par aizdomām, vai persona ir uzskatāma par nozīmīgu cietušo, kā arī, ka personai ievainojumi, iespējams, radušies pašai

³⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr.44614/07 Milanović v. Serbia

sevi savainojot, lai gan nepastāvēja pierādījumu, kas pamatotu šādu vērtējumu. ECT atzina, ka šajā lietā konstatējams ECK 3.panta pārkāpums, kā arī ECK 14.panta pārkāpums kopsakarā ar ECK 3.pantu.

2.2.2.3. ECT atziņas naida noziegumos, kas ir vērsti pret personām ar invaliditāti

ECT tiesu praksē ir konstatējamas lietas saistībā ar efektīvu naida noziegumu izmeklēšanu, ja noziedzīgais nodarījums, ir vērsti pret personu ar invaliditāti:

- Tiesībsargājošām iestādēm ir pozitīvs pienākums aizsargāt personas, kurām ir fiziska un/vai garīga invaliditāte, no vardarbīgās uzvedības, kas ir izpaudusies naida nozieguma laikā.

Minētā atziņa ECT tiesu praksē ir nostiprināta lietā *Dordevič pret Horvātiju*³⁹, kurā sūdzības iesniedzēji - persona ar garīgās un fiziskās veselības problēmām un viņa māte, kura viņu aprūpē, sistemātiski vairāku gadu garumā cieta no vietējās pamatskolas bērnu rīcības. Naida noziegumi pārsvarā notika iesniedzēju daudzdzīvokļu mājas pagalmā, kur iepretim viņu dzīvokļa logam bērni izkliedza aizvainojošus saukļus, zīmēja uz asfalta aizskarošus uzrakstus, apspļaudīja vai grūstīja vīrieti, ja viņš atradās pagalmā, piesārņoja ar atkritumiem sūdzības iesniedzēju pirmā stāva balkonu, urinēja pie iesniedzēju dzīvokļa durvīm un veica citas darbības. Atsevišķos gadījumos pret vīrieti vērsta vardarbība - sūdzības iesniedzējam apdedzināja rokas ar cigaretēm, bet citā gadījumā - iegrūda personu metāla žogā, kā rezultātā sūdzības iesniedzējs ieguva traumas. Sūdzības iesniedzēja māte regulāri sūdzējās policijai par bērnu uzvedību pagalmā, uz ko policija pārsvarā reaģēja ar ierašanos notikuma vietā un bērnu izkliedēšanu no pagalma. Šajā lietā ir izvērtēts interesants problēmjautājums saistībā ar personas atbildību par noziedzīgajiem nodarījumiem, ja persona nav sasniegusi vecumu, no kura iestājas kriminālatbildība (Latvijas Republikā saskaņā ar Krimināllikuma 11.pantu - pie kriminālatbildības ir saucama fiziskā persona, kas sasniegusi 14 gadu vecumu). ECT uzsvēra, ka šīs lietas pamatā nav individuālā atbildība par darbībām, kas vērstas pret sūdzības iesniedzēju, bet gan valsts policijas amatpersonu iestāžu nereaģēšana uz atkārtotiem vajāšanas un vardarbības gadījumiem, ko veica bērni, kuriem saskaņā ar viņu vecumu, nevarēja iestāties kriminālatbildība. Tiesību aizsardzības iestādes nebija veikušas visus nepieciešamos pasākumus, izņemot reaģēšanu uz konkrētiem incidentiem, lai noskaidrotu problēmas apjomu un novērstu turpmākus aizskārumus, jo vardarbības

³⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr.41526/10 0 Dordevič v. Croatia.

incidenti ir konstatējami ilgā laika periodā. Sūdzības iesniedzēja vajāšana, kas vismaz vienā gadījumā radīja viņam arī miesas bojājumus, kā arī sūdzības iesniedzēja baiļu un bezspēcības sajūtas apziņas līmenis ir pietiekami nopietns, lai konstatētu ECK 3.panta un 13.panta pārkāpumu. Attiecībā uz sūdzības iesniedzēja māti, ECT norādīja, ka ilgstošā vardarbība pret viņas dēlu un valsts iestāžu nespēja nodrošināt pietiekamu aizsardzību, negatīvi ietekmēja viņas tiesības privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību ECK 8. panta izpratnē. No minētā ir iespējams secināt, ka **ECT un ECK aizsargā arī cietušās personas ģimenes locekļus, kuri netieši cietuši no naida nozieguma, piemēram, izjūtot ciešanas, kas ir radušās tuviniekam no naida runas vai naida nozieguma.**

2.2.2.4. ECT atziņas lietās, kādās konstatējami naida noziegumi pret personām ar homoseksuālu dzimumorientāciju

ECT ir izvērtējusi naida noziegumu izmeklēšanas efektivitāti arī lietās, kādās konstatēta vēršanās pret personu saistībā ar tās seksuālo orientāciju. ECT ir atkārtoti uzsvērusi, ka:

- Valsts pienākums ir efektīvi izmeklēt naida noziegumu motivāciju. Situācija nav pieļaujama, kādā izmeklēšana norisinās nesamērīgi ilgu laika periodu.

Lietā *M.C. un C.A. pret Rumāniju*⁴⁰, sūdzības iesniedzēji 2006.gadā piedalījās Bukarestes homoseksuālu personu gājienā. Dodoties mājās ar metro, sūdzības iesniedzējiem uzbruka seši jauni vīrieši un kāda sieviete, sitot sūdzības iesniedzējus un izkļiedzot homofobiskus saucienus. Sūdzības iesniedzēju ieskatā izmeklēšanas iestādes nebija veikušas efektīvu izmeklēšanu, neizmeklējot naida motīvu, jo uzbrukumi bija vērsti pret personām saistībā ar piederību homoseksuālai dzimumorientācijai. ECT atzina, ka šajā lietā ir konstatējams ECK 3.panta pārkāpums kopā ar ECK 14.pantu, norādot, ka **izmeklēšanas darbības nav bijušas efektīvas, izmeklēšanas process ir bijis nesamērīgi ilgs, kā arī izmeklēšanas laikā neefektīvi izmeklēti vainīgo personu motīvi.**

2.2.3. ECK un ECT principi un atziņas naida runas izmeklēšanā

Naida runas jēdziens ir saistīts ar ECK 10.pantā nostiprināto izteiksmes brīvību, jo ECK 10.pants uzliek valstīm pienākumu neiejaucties tiesību uz vārda brīvību īstenošanā, vienlaikus

⁴⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr.12060/12 M.C. and A.C. v. Romania.

nosacīdams šo tiesību ierobežošanas mehānismu, kas tāpat kā tiesību uz vārda brīvību saturs un robežas ir konkretizēts ECT praksē⁴¹.

Tiesības uz vārda brīvību ir atzīstamas kā vienas no nozīmīgākajām vērtībām demokrātiskā sabiedrībā, kā arī sabiedrības attīstībā un katras personas attīstībā⁴².

ECT savā judikatūrā ir atzinusi, ka tiesību uz vārda brīvību aizsardzība attiecas arī uz "informāciju", vai idejām, kas apvaino, šokē, vai uztrauc valsti vai kādas sabiedrības daļu, ne tikai uz informāciju, kas var tikt uztverta labvēlīgi vai neitrāli⁴³, tomēr **tiesības uz vārda brīvību neaptver gadījumus, kādos saskatāma naida runa**. ECK 10.panta otrajā daļā uzskaitītajos ierobežojumos tieši nav paredzēta rasu naida un neiecietību kurinoša runa kā pamats vārda brīvības ierobežošanai, taču ECT praksē **kā leģitīms pamats ierobežojumam kalpo citu cilvēku cieņas vai tiesību aizsardzība, vai arī atkarībā no konkrētās situācijas - sabiedrības drošības vai citu ECK 10.panta otrajā daļā ietverto interešu aizsardzība**⁴⁴.

Situācijās, kādās ECT ir nepieciešams izvērtēt, vai personas izteikumos ir konstatējama naida runa, vai arī minētie izteikumi ir ietverami tiesību uz vārda brīvību tvērumā, ECT ir izvirzījusi **divas** pieejas izteikumu izvērtēšanai:

1. lieta netiks izskatīta ECT saskaņā ar ECK 17.pantu, kas nosaka tiesību ļaunprātīgas izmantošanas aizliegumu;

2. izteikumi tiek izvērtēti saistībā ar ECK 10.panta otrajā daļā ietverto tiesību ierobežošanas shēmu⁴⁵, kas paredz, ka tiesību uz vārda brīvību īstenošana ir saistīta ar pienākumiem un atbildību, tā var tikt pakļauta tādām prasībām, nosacījumiem, ierobežojumiem vai sodiem, kas:

- paredzēti likumā;
- nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziedzīgus nodarījumus, aizsargātu veselību vai tikumību, aizsargātu citu cilvēku cieņu vai tiesības, nepieļautu konfidencionālas informācijas izpaušanu, vai lai saglabātu tiesu varas autoritāti un objektivitāti.

⁴¹Feldhūne G. Kučs A., Skujeniece V. Cilvēktiesību rokasgrāmata tiesnešiem. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta bibliotēka., 2004., 65.lpp

⁴²Press unit. European Court of Human Rights. Hates speech. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf, 1.lpp.

⁴³Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr.5493/72 Handyside v. The United Kingdom.

⁴⁴Feldhūne G. Kučs A., Skujeniece V. Cilvēktiesību rokasgrāmata tiesnešiem. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta bibliotēka., 2004., 74.lpp

⁴⁵Essays in honour of Nicolas Bratza. President of the European Court of Human rights. Freedom of expression. Netherlands: Council of Europe, 280.lpp.

Izvērtējot, vai izteikumā ir konstatējama naida runa, nepieciešams ņemt vērā **izteikumu kontekstu un personas nodomu šādu darbību veikšanā**⁴⁶.

ECT skatītās lietas, kas ir saistītas, ar "naida runu" ir iespējams klasificēt vairākās kategorijās:

1. rasu vai etniskā naida kurināšana;
2. reliģiskā naida kurināšana;
3. naida kurināšana pret personu, pamatojoties uz seksuālo orientāciju;
4. vardarbības un terorisma glorifikācija;
5. vēsturisko faktu vai notikumu (piemēram, holokausta) noliegums kā pamats rasu vai etniskā naida kurināšanai⁴⁷;
6. naida runa un naida noziegumi, kas ir vērsti pret personām ar invaliditāti⁴⁸.

ECT praksē viena no slavenākajām lietām, kas ir saistīta ar nepieciešamību ierobežot naida runu *per se* ir lieta *Erbakans pret Turciju*⁴⁹. No lietas faktiskajiem apstākļiem izriet, ka Turcijas amatpersona sniedza publisku uzrunu *Bingol* pilsētā. Politisko debašu laikā persona pauda uzskatus par atšķirībām starp dažādu rasu pārstāvjiem, reliģiju pārstāvjiem, kā arī personām, kas dzīvo dažādos reģionos. Pēc četriem gadiem pret personu tika celta apsūdzība, jo izteikumos ir konstatējama naida runa. Persona vērsās ECT saistībā ar tiesību uz vārda brīvību pārkāpumu, jo tika sodīta saistībā ar naida kurinošu izteicienu paušanu. ECT spriedumā norādīja, ka **tolerance un cieņa pret cilvēku vienlīdzību veido demokrātiskas sabiedrības pamatu, tādēļ demokrātiskā sabiedrībā ir samērīgi un nepieciešams novērst jebkādas izteikuma formas, kas kūda, izplata, veicina vai attaisno uz neiecietību balstītu naidu**. Papildus ECT norādīja, ka naida kurināšanai nav obligāti jāietver aicinājums uz vardarbību, jo personu aizskaršana un apmelošana, kas ir vēsta pret atsevišķām sabiedrības grupām, var būt pietiekams pamats, lai valsts institūcijas varētu sodīt vainīgo par naida runas paušanu.

⁴⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012, 18.lpp.

⁴⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012, 16.lpp.

⁴⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr.41526/10 *O Dordevič v. Croatia*.

⁴⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr.59405/00 *Erbakan v. Turkey*.

2.2.4. Secinājumi, kas izriet no ECK un ECT prakses

No minētajām lietām ir iespējams apkopot vairākas atziņas par situācijām, kādās ECT atzīst, ka tiesībsargājošo rīcībā ir konstatējami ECK pārkāpumi:

1. **ECK 14.pants uzliek valstij īpašu pienākumu izmeklēt noziedzīgo nodarījumu naida motivāciju, jo tas ļauj identificēt noziedzīgā nodarījuma patiesos motīvus un lemt par atbildību pastiprinošo apstākļu esamību vainīgās personas darbībās;**
2. **Naida kurināšanai nav obligāti jāietver aicinājums uz vardarbību, jo personu aizskaršana un apmelošana, kas ir vērsta pret atsevišķām sabiedrības grupām, var būt pietiekams pamats, lai valsts institūcijas var sodīt vainīgo par naida runas paušanu;**
3. **Naida motīva pierādīšana var būt ļoti sarežģīta praksē, tomēr valstīm ir jāveic visi nepieciešamie pasākumi, lai izmeklētu lietas apstākļus pilnīgi un objektīvi;**
4. **Tiesību aizsardzības iestādēm ir pienākums ātri un efektīvi reaģēt, veicot noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanu, jo sabiedrībā ir nepieciešams nostiprināt pārliecību par likuma varas ievērošanu, novēršot jebkādas aizdomas, ka prettiesiskas darbības varētu tikt noklusētas, vai neizmeklētas;**
5. **Ja no lietas apstākļiem ir konstatējamas aizdomas, ka noziegums iespējams veikts, pamatojoties uz rasistiskiem, etniskiem vai citu aizliegumu pamatu motīviem, tiesību aizsardzības iestādēm ir pienākums izmeklēt un izvērtēt minēto aizdomu pamatotību. Šāda procesuālā pienākuma neievērošana var tikt atzīta par cilvēktiesību pārkāpumu;**
6. **Izvērtējot cilvēktiesību pārkāpumus naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas kontekstā, reizēm lietas pamatā nav individuālā atbildība par darbībām, kas vērstas pret sūdzības iesniedzēju, bet gan valsts policijas amatpersonu iestāžu nereaģēšana uz atkārtotiem vajāšanas un vardarbības gadījumiem. Nav pieļaujama situācija, kādā tiesību aizsardzības iestādes nav veikušas visus nepieciešamos pasākumus, izņemot reaģēšanu uz konkrētiem incidentiem, lai noskaidrotu problēmas apjomu un novērstu turpmākus aizskārumus;**
7. **Izvērtējot lietas faktiskos apstākļus, ECT un ECK aizsargā arī cietušās personas ģimenes locekļus, kuri netieši cietuši no naida nozieguma, piemēram, piedzīvojot ciešanas, kas ir radušās tuviniekam no uzbrukuma;**
8. **Konstatējot personu interešu sadursmi, valstij ir pienākums samērot intereses un nodrošināt balansu starp dažādām interesēm. Valsts pienākums ir nodrošināt efektīvu**

tiesību aizsardzības mehānismu, lai izmeklētu naida runas un naida noziegumu noziedzīgos nodarījumus.

2.3. Eiropas Savienības tiesiskais regulējums naida runas un naida noziegumu izmeklēšanā

2.3.1. Eiropas Pamattiesību harta

Aktuālais dokuments, kas atspoguļo ne vien Eiropas Savienības, bet arī dalībvalstu kopējo cilvēktiesību izpratni, ir Eiropas Pamattiesību harta⁵⁰. Saskaņā ar *Līguma par Eiropas Savienību*⁵¹ 6.pantu, Hartai ir tāds pats juridiskais spēks kā Eiropas Savienības pamatlīgumiem.

Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 1., 10., 21. un 47.pantā ir nostiprinātas tiesības uz cilvēka cieņu, domu, pārliecības un ticības brīvību, diskriminācijas aizliegumu, kā arī uz efektīvu tiesību aizsardzību un taisnīgu tiesu. Eiropas Pamattiesību hartas 21.panta pirmajā daļā ir ietverts vispārējs princips, kas paredz, ka **aizliegta jebkāda veida diskriminācija, tostarp diskriminācija dzimuma, rases, ādas krāsas, etniskās vai sociālās izcelsmes, ģenētisko īpašību, valodas, reliģijas vai pārliecības, politisko vai jebkuru citu uzskatu dēļ, diskriminācija saistībā ar piederību pie nacionālās minoritātes, diskriminācija īpašuma, izcelsmes, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ.**

2.3.2. Eiropas Savienības Padomes Pamatlēmums *"Par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm"*

Eiropas Savienības Padomes 2008.gada 28.novembra Pamatlēmuma 2008/913/TI "Par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm"⁵² (turpmāk: **pamatlēmums**) 1.panta pirmajā punktā ir noteikts, ka katra dalībvalsts veic vajadzīgos pasākumus, lai nodrošinātu to, ka ir paredzēts sods par tīšu rīcību, kas ir a) publisks aicinājums uz vardarbību vai naidu, kas vērsts pret personu grupu vai šādas grupas locekli, ko raksturo rase, ādas krāsa, reliģija, izcelsme, nacionālā vai etniskā piederība; b) par šā punkta a) apakšpunktā minēto darbību izdarīšanu, publiski izplatot traktātus, attēlus vai citus materiālus. Publiskas aicināšanas uz vardarbību un naidu atzīšana par sodāmu ir svarīga, lai garantētu šā instrumenta

⁵⁰ Eiropas Savienības Pamattiesību Harta. 2012/C 326/02. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 26.10.2012.

⁵¹ Līgums par Eiropas Savienību. Vēstnesis C 326/13, Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 26.10.2012.

⁵² Eiropas Savienības Padomes 2008.gada 28.novembra Pamatlēmuma 2008/913/TI "Par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm " Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/ALL/?uri=URISERV%3A133178>

efektivitāti⁵³. Minētais nozīmē, ka Latvijas Republikai ir juridiski saistošs pienākums nodrošināt efektīva tiesību aizsardzības mehānisma esamību situācijās, kad konstatējama naida runa vai naida noziegumi.

Pamatlēmuma 2.pantā ir uzsvērts, ka dalībvalstīm ir jāveic visi nepieciešamie pasākumi, lai nodrošinātu to, ka ir paredzēts sods par palīdzību 1.pantā minēto darbību veikšanai un atbalstīšanai. **Dalībvalstīm ir pienākums vērsties ne vien pret personām, kas faktiski veic naida noziegumus, bet arī nepieciešams paredzēt kriminālatbildību par noziedzīgā nodarījuma atbalstīšanu, uzkūdišanu, palīdzību, līdzdalību un citām dalības formām.**

Attiecībā uz sodu mēru par augstāk aprakstītajām darbībām, pamatlēmuma 3.pantā ir noteikts, ka dalībvalstis veic vajadzīgos pasākumus, lai nodrošinātu, ka par noziedzīgajām darbībām ir **paredzēts efektīvs, samērīgs un preventīvs kriminālsods**, kā arī minētajām darbībām paredzētais maksimālais kriminālsods ir vismaz brīvības atņemšana uz laiku no viena līdz trim gadiem.

Pamatlēmuma 6.pantā ir ietverts, ka dalībvalstij ir jāveic visi nepieciešamie pasākumi, lai **atbildība par naida runu vai naida noziegumiem var iestāties arī juridiskām personām. Juridiskas personas ir saucamas pie atbildības par naida runu, ko veikusi persona, kura ieņem augstu amatu juridiskās personas uzņēmumā, vai ja šādas personas pārraudzības trūkums ir ļāvis tās padotībā esošam cilvēkam veikt naida kurināšanu**⁵⁴.

Situācijās, kādās personas darbībās ir konstatējama rasistiska vai ksenofobiska motivācija, **dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt, ka šāda veida motivāciju uzskata par atbildību pastiprinošu apstākli, vai, ka tiesas tādu motivāciju ņem vērā, nosakot sankciju. Minētais pants tiek raksturots kā pienākums arī policijas darbiniekiem, prokuroriem un tiesnešiem rūpīgi izmeklēt un ņemt vērā visus diskriminējošos motīvus tiesību pārkāpēja rīcībā**⁵⁵. Eiropas Savienības dalībvalstīm ir nepieciešams nodrošināt, ka tiesību aizskārēja diskriminējošie motīvi tiek atklāti nozieguma izmeklēšanas laikā un ņemti vērā visa kriminālprocesa laikā⁵⁶.

Pamatlēmuma 8.pantā ir norādīts, ka katra dalībvalsts veic vajadzīgos pasākumus, lai nodrošinātu, ka pirmajā un otrajā pantā minēto darbību **izmeklēšana vai kriminālprocesa sākšana par tām nav atkarīga no cietušās personas ziņojuma vai apsūdzības**, vismaz

⁵³ Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam un padomei par Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm īstenošanu. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0027>

⁵⁴ Turpat.

⁵⁵ FRA, Ensuring justice for hate crime victims: professional perspectives, Vienna - Austria, 2016, Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-justice-hate_crime-victims_en.pdf, 14.lpp.

⁵⁶ FRA, Ensuring justice for hate crime victims: professional perspectives, Vienna - Austria, 2016, Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-justice-hate_crime-victims_en.pdf, 9.lpp.

vissmagāko nodarījumu gadījumos, ja darbība ir izdarīta tās teritorijā. Minētais ir skaidrojams saistībā ar pamatlēmuma preambulas 11.apsvērumu, kas paskaidro, ka **cietušie bieži vien ir īpaši neaizsargāti un nelabprāt ierosina tiesvedību**. No minētā ir iespējams secināt, ka **valstij ir pozitīvs pienākums uzlabot naida noziegumu izmeklēšanas tiesību aizsardzības mehānismu saistībā ar ziņošanas iespējām par naida runu vai naida noziegumiem**. Nepieciešams iedrošināt ne tikai cietušās personas ziņot par naida runu vai naida noziegumiem, bet veicināt ikviena sabiedrības locekļa aktivitāti, ziņojot šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem.

Komisijas Ziņojumā Eiropas Parlamentam un Padomei par Padomes Pamatlēmuma 2009/913/TI "*Par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm*" īstenošanu ir uzsvērts, ka par izmeklēšanu un kriminālprocesa sākšanu atbildīgajām pārvaldes iestādēm nepieciešami praktiski instrumenti un prasmes, lai konstatētu un izskatītu pamatlēmumā minētos noziedzīgos nodarījumus, un lai sadarbotos un sazinātos ar cietušajiem⁵⁷. Autores ieskatā minētais ir attiecināms **uz nepieciešamību nodrošināt pietiekamus resursus un apmācības policijas iestādēm, lai varētu efektīvi izmeklēt naida runas gadījumus, kā arī naida noziegumus**. Aprakstītā atziņa attiecas arī uz nepieciešamību apmācīt ekspertus, kas izvērtēs naida runas vai naida nozieguma esamību, kā arī uz ekspertiem, kas apmācīs policijas darbiniekus noziedzīgo nodarījumu identificēšanā un izmeklēšanā.

Minētajā Komisijas ziņojumā arī tiek uzsvērta nozīmīga loma naida runas izpausmei interneta vietnēs. Tādu gadījumu izmeklēšana, kas attiecas uz naida runu internetā, rada īpašas prasības tiesībsargājošajām iestādēm attiecībā uz zināšanām, resursiem un nepieciešamību pēc pārrobežu sadarbības.

Viena no raksturīgākajām iezīmēm naida runas un naida noziegumu identificēšanas problemātikā ir tā, ka cietušās personas nevēlas ziņot par noziedzīgajiem nodarījumiem. **Noziedzīgo nodarījumu specifikas un rakstura dēļ, cietušie biežāk meklē nevalstisko organizāciju palīdzību, nevis ziņo par noziegumiem policijai**. Nozīmīga ir Cietušo personu tiesību direktīvas ātra īstenošana un ieviešana (Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2012/29/ES), lai varētu aizsargāt naida runas un naida noziegumu cietušos⁵⁸.

⁵⁷ Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam un padomei par Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm īstenošanu. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0027>

⁵⁸ Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam un padomei par Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm īstenošanu. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0027>

2.3.3. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2012/29/ES

2012.gada 25.oktobra Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvā 2012/29/ES⁵⁹, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI (turpmāk: **direktīva**), ir ļoti detalizēti noteikti pienākumi dalībvalstīm, kādām procedūrām un rīcībai attiecībā uz cietušajiem jābūt Eiropas Savienības dalībvalstu tiesību normās. Direktīvas 1.pantā ir minēts, ka direktīvas mērķis ir nodrošināt, lai **noziegumos cietušie saņemtu atbilstīgu informāciju, atbalstu un aizsardzību un varētu piedalīties kriminālprocesā**. Direktīvas mērķis nav panākt, lai ikviena persona ziņotu par noziedzīgajiem nodarījumiem, bet nodrošināt, lai visiem cietušajiem tiek piedāvātas šādas tiesības ziņot⁶⁰. Vispārējie principi, kas izriet no direktīvas, paredz, ka cietušajam tiek nodrošināta iecietīga un līdzjūtīga attieksme, kas paredz:

- **aizsardzību pret noziedzīgo nodarījumu atkārtošanos;**
- **tiesību uz tiesas pieejamību nodrošināšana;**
- **cietušo atbalsta centru nodrošināšana;**
- **cietušo savlaicīga informēšana par savām tiesībām;**
- **efektīvas juridiskās palīdzības nodrošināšana;**
- **profesionālās palīdzības nodrošināšana;**
- **nodrošināt cietušajam tiesības piedalīties kriminālprocesā;**
- **cietušo aizsardzība pret vajāšanu, iebiedēšanu un atriebību⁶¹.**

Saistībā ar pienākumiem, kas ir paredzēti direktīvas 1.pantā, Eiropas Savienības dalībvalstīm ir nepieciešams nodrošināt, ka **naida noziegumu cietušie var ziņot policijas iestādēm par naida noziegumiem bez bailēm par policijas darbinieku aizspriedumiem pret konkrēto grupu⁶²**.

Direktīvas 22.panta trešajā daļā ir norādīts, ka saistībā ar individuālo novērtējumu, īpaša uzmanība tiek **pievērsta cietušajiem, kas nozieguma smaguma dēļ ir guvuši ievērojamu kaitējumu. Ievērojamais kaitējums ir atzīstams tādos noziegumos, kas veikti aizspriedumu vai diskriminējošu motīvu dēļ pret cietušajām personām, un, kuri varētu**

⁵⁹ Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2012/29/ES (2012.gada 5.oktobris) ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI

⁶⁰ FRA, Ensuring justice for hate crime victims: professional perspectives, Vienna - Austria, 2016, Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-justice-hate_crime-victims_en.pdf , 13.lpp

⁶¹ FRA, Ensuring justice for hate crime victims: professional perspectives, Vienna - Austria, 2016, Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-justice-hate_crime-victims_en.pdf , 14.lpp.

⁶² Turpat, 59..lpp.

būt īpaši saistīti ar cietušo personu raksturojošām iezīmēm, un cietušajiem, kuru attiecības ar likumpārkāpēju un kuru atkarība no likumpārkāpēja viņus padara īpaši neaizsargātus. Šajā sakarā pienācīgi ņem vērā no terorisma, organizētās noziedzības, cilvēktirdzniecības, vardarbības dzimuma dēļ, vardarbības tuvās attiecībās, seksuālas vardarbības, ekspluatācijas cietušos vai naida motivētos noziegumos cietušos un cietušos ar invaliditāti. Nozīmīgi ir panākt to, ka izmeklētāji atpazīst noziegumā naida motīvu un efektīvi to izmeklētu⁶³. Līdz ar direktīvas ieviešanu, Kriminālprocesa likumā⁶⁴ ir ietverts 96.¹ pants, kura pirmās daļas 6.punkts nosaka, ka īpaši aizsargājams cietušais ir persona, kura cietusi no noziedzīga nodarījuma, kas, iespējams, veikts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ.

Direktīvas 25.panta pirmajā daļā ir nostiprināts, ka **dalībvalstis nodrošina, ka ierēdņi, kas varētu nonākt saskarsmē ar cietušajiem, piemēram, policijas darbinieki un tiesas personāls, saņem gan vispārīgu, gan specializētu apmācību tādā līmenī, kas ir atbilstīgs saskarsmei ar cietušajiem. Nepieciešams palielināt viņu izpratni par cietušo vajadzībām un ļautu viņiem izturēties pret cietušajiem objektīvi, ar cieņu un profesionalitāti. Eiropas Savienības dalībvalstīs ir jānodrošina, ka policijas darbinieki un tiesu personāls saprot naida noziegumu pamatprincipus, kā arī kūdīšanu uz naidu, lai izmeklētāji apgūtu nepieciešamās zināšanas par naida noziegumu izmeklēšanas profesionalitāti un uzlabotu policijas darbinieku saskarsmi ar cietušajām personām. Minētajā pantā ir uzlikts arī pienākums nodrošināt, lai policijas darbiniekiem ir nepieciešamās zināšanas, lai atpazītu, fiksētu un izmeklētu naida noziegumus⁶⁵.**

2.3.4. Secinājumi

Eiropas Savienības Padome ir norādījusi, ka **efektīvus krimināltiesību atbildes pasākumus saistībā ar naida noziegumiem vājina tas, ka ne vienmēr par šādiem gadījumiem tiek ziņots. Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra (FRA) secināja, noziegumi, kuru motīvs ir naidis pret citas personas rasi (tās ārējās pazīmes), reliģisko pārliecību, invaliditāti, dzimumorientāciju vai dzimumidentitāti, ir ikdienas realitāte visā Eiropas Savienībā, un tikai par ļoti mazu šo noziegumu procentuālo daļu tiek ziņots kompetentai iestādei⁶⁶. Minētais norāda, ka ziņošanas iespēju nostiprināšanai ir būtiska**

⁶³ Turpat, 52.lpp.

⁶⁴ Kriminālprocesa likums. LR likums: 2005. 11.maijs, Latvijas Vēstnesis, Nr.74 (3232)

⁶⁵ FRA, Ensuring justice for hatecrime victims: professional perspectives, Vienna - Austria, 2016, Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-justice-hate_crime-victims_en.pdf, 52.lpp.

⁶⁶ Eiropas Savienības Padome. Projekts - Padomes secinājumi par naida noziegumu apkarošanu Eiropas Savienībā. Pieejams:<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=LV&f=ST%2017057%202013%20INIT>, 4.lpp.

nozīme efektīvai tiesību aizsardzības mehānisma darbībai. **Nepieciešams iedrošināt ne tikai cietušās personas ziņot par naida kurinošu runu vai naida noziegumiem, bet veicināt ikviena sabiedrības locekļa aktivitāti, ziņojot par šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem.**

FRA ir norādījis, ka, lai apkarotu noziedzīgos nodarījumus, kas veikti pamatojoties uz naida motivāciju, un vērstos pret no tiem izrietošajiem pamattiesību pārkāpumiem, Eiropas Savienībai un tās dalībvalstīm ir vairāk jāpievēršas šādu noziegumu atklāšanai un jāsauc vainīgās personas pie atbildības. **Eiropas Savienībai un tās dalībvalstīm ir jāpieņem tiesību akti, kas paredzētu dalībvalstīm pienākumu vākt un publicēt statistikas datus par noziegumiem, kas ir veikti uz naida pamata. Minimālā prasība būtu jānosaka, ka tas attiecas uz datiem par sabiedrības paziņoto un iestāžu reģistrēto incidentu skaitu, kā arī uz notiesājošu spriedumu skaitu, pamatojumu un izpildi, saskaņā ar kuru šādi noziegumi atzīti par diskriminējošiem.**

Nepieciešams nodrošināt pietiekamus resursus un apmācības policijas iestādēm, lai varētu efektīvi izmeklēt naida runas gadījumus, kā arī naida noziegumus. Ar apmācību palīdzību dalībvalstis nodrošinātu, ka policijas darbinieki un tiesu personāls, saņem gan vispārīgu, gan specializētu apmācību, lai palielinātu viņu izpratni par cietušo vajadzībām un ļautu viņiem izturēties pret cietušajiem objektīvi, ar cieņu un profesionalitāti.

3.Latvijas Republikas krimināltiesiskais regulējums naida runas un naida noziegumu novēršanā

3.1. Krimināllikuma 48.panta 14. punkts

Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 14.punkts.

Atbildību pastiprinošie apstākļi

- (1) Par atbildību pastiprinošiem var atzīt šādus apstākļus: 14) noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku iemeslu dēļ.

(25.09.2014. likuma redakcijā, kas stājās spēkā 29.10.2014.)

Krimināllikuma 48.pants ir ietverts Krimināllikuma Vispārīgās daļas V nodaļā - Soda noteikšana. Saskaņā ar krimināltiesību doktrīnā paustajām atziņām, Krimināllikuma 48.panta 14.punkts tiek piemērots saistībā ar valsts piespiedu līdzekļa - soda piemērošanu⁶⁷, ko paredz tiesību aizsardzības mehānisms. Lai gan pantā nav norādīts, tomēr jāatzīmē, ka šo atbildību pastiprinošo apstākli piemēro ne vien tiesai, bet arī prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu, ņemot vērā Krimināllikuma 46.panta otrās daļas norādījumus.⁶⁸ No minētā ir iespējams secināt, ka **noziedzīgā nodarījuma kvalifikācijā Krimināllikuma 48.panta 14.punkts netiek ietverts, bet, tiesai taisot spriedumu, vai prokuroram, piemērojot prokurora priekšrakstu par sodu un nosakot soda apmēru, ir nepieciešams ņemt vērā noziedzīgā nodarījuma apstākļus un izvērtēt, vai noziedzīgais nodarījums ir veikts pamatojoties uz rasistiskiem, nacionāliem, etniskiem vai reliģiskiem iemesliem.**

Saskaņā ar Krimināllikuma 46.pantu, kas regulē soda noteikšanas vispārīgos principus, tiesai, nosakot sodu, un prokuroram, sastādot priekšrakstu par sodu, jāņem vērā izdarītā nodarījuma:

- raksturs un radītais kaitējums;
- vainīgā personība;
- atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi.

Nav pieļaujams kādu no minētajiem faktiem ignorēt vai pieminēt formāli, neizvērtējot to būtību⁶⁹. Problemātika pastāv, izvērtējot, **vai situācijā, kādā konstatējamās Krimināllikuma 78. panta, 149.¹ panta un/vai 150.panta pazīmes, nosakot soda apmēru**

⁶⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008., 336.lpp.

⁶⁸ Turpat, 391.lpp.

⁶⁹ Augstākās Tiesas Kopsapulces lēmums, AT Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesneši, apsprieduši kopsapulcē piemērošanas praksi un 2008.gada 25.aprīļa konferencē "Soda piemērošanas politika" izteiktos priekšlikumus.

ir nepieciešams ņemt vērā arī Krimināllikuma 48.panta 14.punktā norādītos atbildību pastiprinošos apstākļus. Attiecībā uz sastāvu nošķiršanu, diskutabls ir jautājums par Krimināllikuma 48.panta 14.punkta mijiedarbību un nepieciešamību salīdzinot ar Krimināllikuma 78.pantu, 149.¹ pantu un 150.pantu.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta lēmumā SKK - 515/2014⁷⁰ ir norādīts, ka tiesa, atzīstot par apsūdzētā atbildību pastiprinošu apstākli tādu apstākli, kas Krimināllikumā paredzēts kā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīme, pārkāpj Krimināllikuma 48.panta ceturtajā daļā noteikto, ka par atbildību pastiprinošu apstākli nav atzīstams tāds apstāklis, kurš šajā likumā paredzēts kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme. Jāatzīmē, ka Krimināllikuma 78.pantā un 149.¹ pantā ietvertā dispozīcijas formulējumā ir iespējams saskatīt līdzību ar Krimināllikuma 48.panta 14.punktā norādītajiem atbildību pastiprinošajiem apstākļiem. Tādējādi nepieciešams nošķirt, kādos gadījumos kā atbildību pastiprinošais apstāklis vai apstākļi tiks ņemti vērā rasistiski, nacionāli, etniski vai reliģiski motīvi, bet kādos noziedzīgais nodarījums kvalificējams atbilstoši naida vai nesaticības izraisīšanai sabiedrībā, vai diskriminācijas aizlieguma pārkāpumam. Noziedzīga nodarījuma motīvs tiek definēts, izmantojot vienu no diviem modeļiem – naidīguma vai diskriminācijas modeli. Naidīguma modelis prasa konstatēt pret personu vērstu naida izpausmi vai nicinošu attieksmi. Savukārt diskriminācijas modelis liek noskaidrot, ka vēršanās pret personu ir notikusi kādas šo personu vai personu grupu raksturojošas pazīmes dēļ⁷¹.

Intervijas laikā ar profesori V.Liholaju autorei tika norādīts, ka nepastāv viennozīmīgas atbildes saistībā ar Krimināllikuma 48.panta 14.punkta piemērošanu situācijās, kādās noziedzīgais nodarījums ir kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 78.pantu un/vai 149.¹ pantu. **Tomēr tiesai, taisot spriedumu vai prokuroram veicot priekšrakstu par sodu, nav iespējams atzīt par atbildību pastiprinošu apstākli papildus Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 14.punktā norādītos motīvus, ja noziedzīgais nodarījums ir kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 78.pantu vai 149.¹ pantu.** Saistībā ar Krimināllikuma 150.panta piemērošanu - V.Liholaja pauda viedokli, ka, izvērtējot noziedzīgā nodarījuma apstākļus, ir iespējama situācija, kādā tiesa vai prokurors papildus Krimināllikuma 150.panta kvalifikācijai izvērtē un nosaka sodu atbilstoši atbildību pastiprinošiem apstākļiem, kas ir minēti Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 14.punktā.

⁷⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014.gada 17.decembra lēmums lietā SKK-515/2014

⁷¹ Mits M. Par iecietības veicināšanu Latvijā: konferences kopsavilkums. Pieejams: http://www.rgsl.edu.lv/uploads/files/RGSL_Promoting_Tolerance_Kopsavilkums_MMits.pdf

Tā kā Krimināllikuma 48.panta 14.punktā ietvertais atbildību pastiprinošais apstāklis nav ietverts noziedzīgā nodarījuma kvalifikācijā, pastāv problemātika saistībā ar patieso naida noziegumu uzskaites statistiku Latvijas Republikā.

Atbildību pastiprinošais apstāklis (noziedzīgais nodarījums ir veikts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ) ir konstatējams situācijās, kādās, piemēram, ja persona A aplaupa tumšādainu personu B tikai tāpēc, ka personai nepatīk cietušās personas ādas krāsa - šajā gadījumā atzīstams, ka nodarījums ir izdarīts rasistisku motīvu dēļ⁷². Professore V.Liholaja intervijas laikā norādīja, ja persona izvēlas uzbrukt tumšādainai personai, bet tās mērķis nav bijis izraisīt naidu vai nesaticību pret personu grupu (tālejošas sekas, kas izraisa sašķeltību sabiedrībā vai kurina naidu), bet drīzāk balstīts uz personiskām attiecībām, tad soda noteikšanā ir piemērojams Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 14.punkts. Savukārt, ja personas darbībās ir konstatējams nodoms izraisīt tālejošākas sekas, kas izraisa naidu vai nesaticību sabiedrībā (sašķeltību, aizspriedumus u.c. sekas), noziedzīgais nodarījums ir kvalificējams saskaņā ar Krimināllikuma 78.panta vai 149.¹ pantu.

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību Ziņojumā par Latviju (ceturtais posms) ir norādījusi, ka Latvijas policijai (nenodalot atsevišķi Drošības policiju un Valsts policiju) ir pienākums pilnīgi izmeklēt un sodīt rasistiski motivētus pārkāpumus, atzīstot un ņemot vērā nodarījuma rasistisko motivāciju⁷³. Autores ieskatā, lai varētu efektīvi izmeklēt šāda veida noziedzīgos nodarījumus, sākotnēji nepieciešams identificēt un norādīt, ka pastāv aizdomas par to, ka personas darbībās ir konstatējams iespējams naida motīvs. Piemēram, **lēmumā par kriminālprocesa uzsākšanu vai krimināllietas materiālos norādot, ka pastāv aizdomas, ka noziedzīgais nodarījums ir veikts rasistisku, nacionālu, etnisku, reliģisku vai citu aizliegtu motīvu dēļ. Atzīmes veikšana palīdzētu turpmākās izmeklēšanas laikā efektīvi un pilnīgi izmeklēt personas motivāciju noziedzīgajā nodarījumā.**

Nepieciešams nošķirt arī atsevišķu aspektu, kādā noziedzīgais nodarījums netiks kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 78.pantu, 149.¹pantu vai 150.pantu, kā pie soda noteikšanas netiks ņemti vērā personas motīvi, lai gan pēc lietas faktiskajiem apstākļiem pirmsšķietami varētu likties, ka ir identificējams naida noziegums. Šāda situācija, piemēram, pastāv, ja persona A vēršas pret personu B, kas ir piederīga kādai no aizsargājamām grupām, nevis personīgu iemeslu dēļ, bet vienaldzīgi izvēloties cietušo. **Nekonstatējot rasistisku, nacionālu, etnisku reliģisku vai jebkādu citu naida motīvu personas darbībās, personai iestājas kriminālatbildība uz vispārējā pamata saskaņā ar atbilstošo Krimināllikuma pantu.** Piemēram, situācijā, kādā persona A nozog automašīnu, personai B, kas ir romu

⁷² Kalašņikovs V. Kriminālatbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi. Promocijas darbs, 2016., Rīga, 72.lpp.

⁷³ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Ziņojums par Latviju (ceturtais posms). Publicēts: 2012.gada 21.februārī, 15.lpp.

tautības pārstāvis, persona A nav apzinājusies, ka nozagusi automašīnu personai B, kas ir piederīga aizsargājamai grupai, atbildība iestāsies saskaņā ar Krimināllikuma 175.pantu, neveidojot papildu pazīmes.

Diskutējams ir jautājums par Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 14.punkta nepieciešamību, ja Krimināllikumā ir jau paredzēta atbildība par nacionālā, etniskā rasu naida vai reliģiskā naida izraisīšanu (Krimināllikuma 78.pants), kā arī par diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu rasu, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības dēļ. Autores ieskatā ir nepieciešams pilnveidot Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 14.punkta regulējumu, lai nepieļautu noziedzīgā nodarījuma kvalifikācijas problemātiku, un atvieglot normas piemērošanu.

3.2. Krimināllikuma 78.pants

Krimināllikuma 78.pants. Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana.

(1) Par darbību, kas vērsta uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu - soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

(2) Par tādu pašu darbību, ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks vai ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu - soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

(3) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto darbību, ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem vai, ja to izdarījusi organizēta grupa - soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz trim gadiem vai bez tās.
(25.09.2014. likuma redakcijā, kas stājas spēkā 29.10.2014.)

Profesore V.Liholaja⁷⁴ ir norādījusi, ka Krimināllikuma 78.pantā paredzēto darbību iekļaušana Krimināllikumā atbilst Eiropas Savienības Padomes 2008.gada 28.novembra Pamatlēmuma 2008/913/TI "Par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm" 1.panta pirmajā daļā noteiktajam, ka katrai dalībvalstij jāveic pasākumi, lai nodrošinātu to, ka ir paredzēts sods par:

- a) publisku aicinājumu uz vardarbību vai naidu, kas vērsts pret personu grupu vai šādas grupas locekli, ko raksturo rase, ādas krāsa, reliģija, izcelsme, nacionālā vai etniskā piederība;
- b) par a) apakšpunktā minētajām darbībām, publiski izplatot traktātus, attēlus vai citus materiālus.

Naida runas un naida noziegumu kriminalizēšana ir atzīstama ne tikai par vienu no starptautisko cilvēktiesību dokumentu uzliktajiem pienākumiem, bet arī par nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā, vairojot iecietību un toleranci pret dažādām sabiedrības grupām.

3.2.1. Krimināllikuma 78.panta vēsturiskā attīstība

Krimināllikuma 78.pantā ir iestrādāti grozījumi divas reizes un 2014.gada 25.septembrī izteikts jaunā likuma redakcijā, kas stājas spēkā 2014.gada 29.septembrī. Likumdevējs līdz ar

⁷⁴ Krastiņš U. Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 43.lpp.

pēdējām izmaiņām izslēdza no panta pirmās daļas vārdu "apzināti" (1); Krimināllikuma 78.panta divu daļu vietā veidojot trīs daļas (2); un Krimināllikuma 78.panta dispozīcijā iekļāva papildu pazīmi - atbildība par reliģiskā naida izraisīšanu (3).

(1) Likumdevēja vēlme izslēgt no panta pirmās daļas vārdu "*apzināti*" tiek skaidrota ar nepieciešamību panākt, ka pantā minētos pārkāpumus ir iespējams izdarīt aiz neuzmanības⁷⁵. Minētais ir pamatots ar tiesību doktrīnā pausto viedokli, ka Krimināllikuma 78.pantā paredzētā nozieguma subjektīvo pusi veido tiešs nodoms - vainīgais apzinās savas darbības kaitīgumu un apzināti to veic⁷⁶. No Saeimas stenogrammām izriet, ka bija nepieciešams uzsvērt, ka darbībai ir jābūt apzinātai, jo praksē ir pastāvējuši gadījumi, kādos personas ir norādījušas, ka nevēlējās veikt pantā minētās darbības, kā arī, ka personas neapzinājās, ka tiek kurināts naidis, sarežģījot panta piemērošanu⁷⁷.

(2) Krimināllikuma 78.panta otrajā daļā un trešajā daļā ir paredzēta pastiprināta atbildība par noziedzīgajiem nodarījumiem atkarībā no noziedzīgā nodarījuma subjekta un apstākļiem, kādos ir noticis noziedzīgais nodarījums. Tieslietu ministrijas ziņojumā⁷⁸ ir norādīts, ka bija nepieciešams veikt grozījumus Krimināllikumā, paredzot vieglākas sankcijas par rasu, nacionālā un etniskā naida izraisīšanu, ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, vai ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu. Savukārt, ja nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana bijusi saistīta ar vardarbību, tad atstājama tajā brīdī 78.panta otrajā daļā minētā sankcija - brīvības atņemšana uz laiku līdz desmit gadiem un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz trim gadiem vai bez tās⁷⁹. No Saeimas sēdes stenogrammām ir iespējams secināt, ka pantā divu daļu aizstāšana ar trim daļām ir saistīta ar problemātiku, kas veidojas gadījumos, ja naidis tiek kurināts, izmantojot interneta vietnes, var noteikt brīvības atņemšanas sodu uz laiku līdz desmit gadiem, neparedzot citas alternatīvas sankcijas. Deputāts A.Judins uzsvēra, ka šāda atbildības noteikšana nav samērīga, jo, ja kāda persona izvēlas veikt darbības ar interneta starpniecību, ir svarīgi paredzēt iespēju piemērot gan naudas sodu, gan arī piespiedu darbu, tādēļ attiecīgais sastāvs ir izdalīts atsevišķi⁸⁰.

⁷⁵ Latvijas Republikas Saeimas 2014.gada 21.augusta sēdes stenogramma. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/C6BEAB3CA1FF0C36C2257D400031E0BD?OpenDocument>

⁷⁶ Krastiņš U. Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 46.lpp.

⁷⁷ Latvijas Republikas Saeimas 2014.gada 21.augusta sēdes stenogramma. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/C6BEAB3CA1FF0C36C2257D400031E0BD?OpenDocument>

⁷⁸ Informatīvais ziņojums par tiesisko regulējumu attiecībā uz atbildību par nacionālā vai etniskā naida izraisīšanu, aicinājumu likvidēt valstisko neatkarību vai graut teritoriālo vienotību un valsts simbolu zaimošanu. Informatīvais ziņojums izstrādāts, pamatojoties uz Ministru prezidenta 2013. gada 13. septembra rezolūciju Nr. 111-1/92.

⁷⁹ Turpat.

⁸⁰ Latvijas Republikas Saeimas 2014.gada 21.augusta sēdes stenogramma. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/C6BEAB3CA1FF0C36C2257D400031E0BD?OpenDocument>

(3) Līdz ar "*religiskā naida izraisīšanas*" pazīmes iekļaušanu Krimināllikuma 78.panta dispozīcijā, Krimināllikuma 150.pants tika izteikts jaunā redakcijā "*Sociālā naida un nesaticības izraisīšana*" (iepriekšējā panta redakcijā - "*Religiskā naida celšana*"). Reliģijas pazīmes iekļaušana Krimināllikuma 78.panta dispozīcijā ir izvērsusi diskusijas par pazīmes atrašanās vietas pamatotību un tās iekļaušanu līdzās rasu, etniskajam un nacionālajam naidam. Tieslietu ministrijas ziņojumā⁸¹ ir norādīts, ka darba grupas dalībnieki un eksperti secināja, ka reliģiskā naida izraisīšana ir ietverama Krimināllikuma 78.pantā (Sevišķās daļas IX nodaļā "*Noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds*"), jo reliģiskā naida izraisīšana tikpat nozīmīgs noziegums kā rasu, etniskā, nacionālā naida izraisīšana īpaši tādām grupām kā jūdaisma piekritējiem, kristiešiem, musulmaņiem, kurus pēdējā laikā sasaista ar teroristiskām organizācijām⁸².

Ievērojamas izmaiņas Krimināllikuma 78.panta normas saturā ir konstatējamas ar likuma 2007.gada 21.jūnija grozījumiem, kad likumdevējs no panta pirmās daļas izslēdza tādu objektīvās puses pazīmi kā "*apzinātu personas ekonomisko, politisko vai sociālo tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu vai tiešu vai netiešu priekšrocību radīšanu personai atkarībā no tās rases vai nacionālās piederības*", formulējot to kā atsevišķu noziedzīgu nodarījumu un izveidojot Krimināllikuma 149.¹ pantu "*Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana*"⁸³.

3.2.2. Noziedzīgā nodarījuma objekts

Pētījuma izstrādāšanas brīdī spēkā esošajā Krimināllikuma 78.panta 2014.gada 25.septembra likuma redakcijā, noziedzīgais nodarījums (panta pirmajā daļā - mazāk smags noziegums, panta otrajā daļā - smags noziegums, panta trešajā daļā - sevišķi smags noziegums) apdraud vienlīdzīgas attieksmes principu personas pamattiesību un pamatbrīvību īstenošanā, personas tiesības uz cieņu, drošību, fizisko un psiholoģisko neaizskaramību⁸⁴, kā arī kādai rasei, etniskajai vai nacionālajai grupai piederīgo personu vai personas veselības aizsardzības intereses⁸⁵. Drošības policija ir norādījusi, ka Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma tiešais objekts ir personas pamattiesības un pēc kaitīguma pakāpes šiem nodarījumiem ir līdzvērtīgs apdraudējuma apmērs, kāds ir tiem noziedzīgiem

⁸¹ Informatīvais ziņojums par tiesisko regulējumu attiecībā uz atbildību par nacionālā vai etniskā naida izraisīšanu, aicinājumu likvidēt valstisko neatkarību vai graut teritoriālo vienotību un valsts simbolu zaimošanu. Informatīvais ziņojums izstrādāts, pamatojoties uz Ministru prezidenta 2013. gada 13. septembra rezolūciju Nr. 111-1/92.

⁸² Turpat.

⁸³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012., 27.lpp

⁸⁴ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII) nodaļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 43.lpp.

⁸⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012., 28.lpp

nodarījumiem, kas ir ietverti Krimināllikuma 150.pantā⁸⁶. Autores ieskatā šādai tēzei ir iespējams daļēji pievienoties, jo **Krimināllikuma 78.pantā un 150.pantā paredzētie noziedzīgie nodarījumi primāri apdraud personas pamattiesības, bet izvērtējot iespējamās sekas ilgtermiņā, šādas darbības var apdraudēt valsts drošību un sabiedrisko kārtību.**

Tiesību uz cieņu, drošību un psiholoģiskās integritātes aizskaršana praksē var izpausties dažādi, piemēram, noliedzot šīs grupas piederīgo tiesības uz eksistenci, piedēvējot šai grupai piederīgajiem dalību noziedzīgu darbību plānošanā un īstenošanā, parādot šās grupas piederīgos kā bīstamus citiem sabiedrības locekļiem, noniecinot un pazemojot attiecīgajai grupai piederīgās personas un citos līdzīgos veidos⁸⁷.

Drošības policija vēstulē⁸⁸ Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam ir norādījusi, ka Krimināllikuma 78.pantā ietvertais noziedzīgais nodarījums nenoliedzami aizskar sabiedrības drošības un kārtības intereses, kā arī attiecīgo grupu pārstāvju pamattiesības, taču tieši neapdraud valsts drošību. Autores ieskatā šāds apgalvojums ir pamatots saistībā ar ārējās drošības jautājumiem. Attiecībā uz iekšējo drošību šādai tēzei nevar piekrist, jo **naida vai nesaticības izraisīšana sabiedrībā pamatojoties uz kādu no Krimināllikuma 78.pantā paredzētajām aizsargātajām īpašībām, ilgtermiņā var izraisīt nemierus, vardarbīgas sadursmes, vai galējos gadījumos - genocīdu.**

3.2.3. Noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse

No objektīvās puses Krimināllikuma 78.pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums izpaužas aktīvā darbībā, piemēram, mutvārdu vai rakstveida aicinājumos vai jebkādā citādā veidā izplatot vairāk vai mazāk plašā lokā idejas, uzskatus, teorijas, lai izraisītu naidīgu attieksmi pret to vai citu personu grupu atkarībā no nacionālās, etniskās, rases vai reliģiskās piederības⁸⁹. Šādas darbības var izpausties fiziskā aizskārumā (vardarbībā), verbālā aizskārumā (mutiski un rakstiski), atdarinot simbolus vai veicot rituālus, kas

⁸⁶ Drošības policijas vēstule Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam- Par Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanu, 07.06.2016.

⁸⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012. 28.lpp

⁸⁸ Drošības policijas vēstule Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam- Par Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanu, 07.06.2016.

⁸⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012., 28.lpp

simbolizē naida kurināšanu un citos naida izpausmes veidos: piemēram, mantas tīša iznīcināšana un bojāšana, kapu apgānīšana un citos veidos⁹⁰.

Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvo pusi var veidot arī naida kurināšana pret pantā aizsargātajām grupām kopumā, un nav nepieciešams, lai naida runa būtu vērsta pret konkrētu individu⁹¹. Šāda pazīme izriet no Kriminālprocesa likuma 95.panta otrās daļas, kas paredz, ka par cietušo kriminālprocesā nevar būt persona, kurai morāls aizskārums nodarīts kā noteiktas sabiedrības grupas vai daļas pārstāvim. Jāatzīmē, ka **Krimināllikuma 78. panta formulējums paredz vēršanos pret noteiktu grupu, nevis individu, tādēļ gadījumos, kādos konstatējama naida runa, nav nepieciešams identificēt konkrētu cietušo personu.**

Latvijas Cilvēktiesību centra pētījumā "Naida noziegumi"⁹² ir sniegts uzskaitījums, kādā veidā var izpausties naida noziegumi:

- rasistiski izteikumi (piemēram, draudi, aizskaršana), kas var būt gan mutiski, gan rakstiski;
- īpašuma bojāšana (izsisti logi, pārdurtas automašīnas riepas, u.c.);
- kapu apgānīšana;
- rasistiska vai cita naidīga satura izplatīšana (skrejlapas, grāmatas, u.c.);
- aizskaroši grafiņi;
- fiziska vardarbība.

Nereti cietušās personas noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā ir pakļautas vienlaikus gan fiziskai vardarbībai, gan vārdiski izteiktam aizskārumam. Nepieciešams atzīmēt, ka verbālas naida izpausmes var ietvert gan mutvārdu, gan rakstveida aicinājumus un izteikumus, kas pauž naidīgu attieksmi pret Krimināllikuma 78.pantā aizsargātajām grupām⁹³. Tādējādi identificējot naida noziegumu, **nepieciešams vērst uzmanību gan uzbrukuma raksturam, vardarbībai vai vardarbības draudiem, gan arī personas izteikumiem noziedzīgā nodarījuma veikšanas laikā.**

Attiecībā uz situācijām, kādās uzbrukums personas īpašumam ir saistīts ar personas piederību noteiktai grupai, jāpievērš uzmanība šādiem apstākļiem:

⁹⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012., 28.lpp

⁹¹ Turpat, 35.lpp.

⁹² Latvijas Cilvēktiesību centrs. Naida noziegumi, 2008., pieejams: http://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/29/01/2012/naida_noziegumi_LV.pdf, 3.lpp.

⁹³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012., 29.lpp

- uzbrukums īpašumam ir saistīts ar tā simbolisko vai reliģisko nozīmi attiecībā pret noteiktu sabiedrības grupu, piemēram, baznīca, sinagoga, kapsēta, vēsturiski nozīmīgas personas piemineklis;
- vēršanās pret īpašumu ir saistīta ar sabiedrisko dzīvi - skolas, sociālās grupās vai veikali, kuros raksturīga noteiktas grupas uzturēšanās;
- uzbrukums ir vērsts pret īpašumu, kas pieder vai kurā dzīvo noteiktās grupas piederīgie;
- īpašumam jau iepriekš ir bijuši līdzīgi uzbrukumi⁹⁴.

Noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse var izpausties arī darbībās, kas ietver noteiktu nozīmi ieguvušu simbolu un rituālu izmantošanu, lai izraisītu rasu, nacionālo, etnisko vai reliģisko naidu⁹⁵. Personas reizēm izmanto dažādas zīmes vai simbolus, kas ļauj viņus identificēt ar piederību kādai noteiktai ideoloģijai. Kamēr noteikti simboli ir plaši pazīstami lielākajai daļai sabiedrības locekļu (piemēram, Nacistiskās Vācijas Kāšu krusts), pastāv vairāki simboli, kas nav uzreiz atpazīstami personām, kas nepieder noteiktām radikālām grupām. Šādas zīmes un simboli iekļauj:

- dažādas ciparu numerācijas, datumus, kas apzīmē naida grupas identitāti;
- simbolus, kādiem var būt abstrakti dizaini;
- saukļus, kas ir saistīti ar naida noziegumiem⁹⁶.

Iespējams, ka sākotnēji procesa virzītājs nevar atpazīt simbolu piederību kādai noteiktai grupai, tādēļ nepieciešams iepazīties ar pieejamo informāciju interneta resursos vai nodrošināt vienotu datu bāzi, kādā ir iekļauti dažādi simboli. Izmeklētājiem ir nepieciešams nodrošināt iespēju konsultēties ar ekspertiem par simbolu nozīmi⁹⁷. **Izmeklēšanas iestāžu darbības uzlabošanai ir nepieciešams izstrādāt rekomendācijas, organizēt izglītojošus pasākumus vai apmācības, lai varētu atpazīt naida noziegumos izmantotos saukļus vai simbolus, vai jebkādos citus apzīmējumus, kas ir identificēti noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanas laikā.**

⁹⁴ OSCE/ODIHR. Preventing and responding to hate crimes. A resource guide for NGO's in the OSCE region. Warsaw, Poland, 23.lpp.

⁹⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012.,30.lpp

⁹⁶ Treijs, E. „Valsts policijas darbs daudznacionālā sabiedrībā”, Rīga, 2012.

⁹⁷ OSCE/ODIHR. Prosecuting Hate Crimes. A Practical Guide. Poland: OSCE/ODIHR, 2014.,50.lpp.

Situācijās, kādās konstatējamas arī citas noziedzīgo nodarījumu pazīmes personas rīcībā papildus Krimināllikuma 78.pantam - veidojas noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība, jo personas darbības, kas ir vērstas uz naida izraisīšanu, atbilst arī citu Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu sastāvam⁹⁸. Šāda situācija, piemēram, veidotos, ja persona A ir nodarījusi smagus miesas bojājumus personai B, kura ir ebreju izcelsmes. Ja personas nolūks ir bijis izraisīt etnisko vai rasu, vai nacionālo naidu sabiedrībā - noziedzīgais nodarījums ir kvalificējams saskaņā ar Krimināllikuma 78.pantu kopībā ar Krimināllikuma 125.pantu. Diskutējams ir jautājums par Krimināllikuma 48.panta 14.punkta piemērošanu pie soda noteikšanas, ja personas darbībās nav iespējams pierādīt nodomu izraisīt tālejošas sekas - naidu un nesaticību sabiedrībā.

Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību ziņojumā par Latviju (ceturtais posms) ir norādīts, ka nepieciešams veikt grozījumus Krimināllikumā, paredzot sodu par tādu priekšmetu izgatavošanu, izplatīšanu, iegādāšanos, transportēšanu vai glabāšanu, kas mudina uz etnisku, rasistisku vai līdzīga rakstura naidu vai kas satur kādas citas rasistiskas runas izpausmes⁹⁹. Latvijas Republikas valdības viedoklī, kas pievienots minētajam ziņojumam ir norādīts, ka tiesiskajā regulējumā - Krimināllikuma 78.pantā, ir paredzēta kriminālatbildība par darbību, **kas vērsta uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu, ietverot visas iespējamās darbības ar konkrētu nolūku, tostarp materiālu izstrāde, izplatīšana, iegūšana, pārvadāšana, uzglabāšana, kuri izraisa naidu etnisku, rasistisku vai citu iemeslu dēļ**. Viedoklī ir norādīts, **ka konkrētu darbību uzskaitījums nenodrošina tiesību normu elastību, tādējādi likumdevējs izvēlējies pašreizējo formulējumu, lai izvairītos no situācijām, kad kāda darbība paliek ārpus saraksta**¹⁰⁰. Autores ieskatā minētais atzinums ir atzīstams par pamatotu, jo **ietverot Krimināllikuma 78.pantā gramatisko formulējumu "darbība, kas vērsta uz" ir iespējams ielasīt plašu iespējamo darbību loku, kādā var izpausties naida vai nesaticības izraisīšana**.

Krimināllikuma 78.pantā ietvertais noziedzīgais nodarījums ir pabeigts ar darbības, kas vērsta uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu, izdarīšanu (formāls sastāvs)¹⁰¹. Autores ieskatā likumdevējs Krimināllikuma 78.panta daļu dispozīcijās nav iekļāvis norādi uz būtiska kaitējuma konstatēšanas nepieciešamību (kā tas ir norādīts Krimināllikuma 149.¹ pantā un 150.panta pirmajā un otrajā daļā), jo jau no noziedzīgā

⁹⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012, 28.lpp.

⁹⁹ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Ziņojums par Latviju (ceturtais posms). Publicēts: 2012.gada 21.februārī, 14.lpp.

¹⁰⁰ Turpat, 55.lpp.

¹⁰¹ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII) nodaļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 46.lpp.

nodarījuma smaguma, nopietnības un apdraudējuma ir iespējams secināt, ka nav nepieciešams papildus konstatēt kaitīgās sekas.

3.2.4. Noziedzīgā nodarījuma subjekts

Krimināllikuma 78.paredzētā noziedzīgā nodarījuma subjekts ir ikviena fiziska un pieskaitāma persona, kura sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu, tostarp arī valsts amatpersona un uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, kad veidojas komentējamā panta otrajā daļā kvalificētais sastāvs¹⁰². Krimināllikuma 78.panta otrajā daļā uzskaitītie subjekti ir uzskatāmi par speciālajiem subjektiem, kuriem piemīt ne vien nodarījuma subjekta pamatzīmes - pieskaitāmība un vecums, no kura iestājas kriminālatbildība, bet arī citas personai raksturīgās Krimināllikuma Sevišķās daļas panta dispozīcijā paredzētās īpašības, kas ir konkrētā noziedzīgā nodarījuma sastāva subjekta obligātās pazīmes¹⁰³.

3.2.5. Noziedzīgā nodarījuma subjektīvā puse

Krimināltiesību doktrīnā ir norādīts, ka Krimināllikuma 78.pantā paredzētā nozieguma subjektīvo pusi veido tiešs nodoms - vainīgais apzinās savas darbības kaitīgumu un apzināti to veic¹⁰⁴. Intervijas laikā profesore V.Liholaja autorei ir norādījusi, ka, lai kvalificētu noziedzīgo nodarījumu pēc Krimināllikuma 78.panta, nepieciešams konstatēt, ka personai ir tiešs nodoms un vainīgais apzinās savas darbības kaitīgumu un apzināti to veic. Papildus, profesore V.Liholaja uzsvēra, ka Krimināllikuma 78.panta dispozīcijā likumdevējs ir skaidri noteicis, ka atbildība iestājas par darbību, kas vērsta uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu, norādot, ka persona vēlas panākt nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu, kas izraisa tālejošas sekas nākotnē un sašķeltību sabiedrībā. Piemēram, anonīmu komentāru rakstīšana interneta portālos un resursos norāda uz personas tiešo nodomu noziedzīgā nodarījuma veikšanā, jo persona vēlas panākt nesaticību un sašķeltību sabiedrībā.

¹⁰² Turpat., 46-47.lpp.

¹⁰³ Krastiņš U., Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014., 125.lpp.

¹⁰⁴ Krastiņš U. Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 46.lpp.

3.2.6. Noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanas institucionālā piekritība

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 387.panta otro daļu - Drošības policijas pilnvarotās amatpersonas izmeklē noziedzīgus nodarījumus, kas izdarīti valsts drošības jomā vai valsts drošības iestādēs, vai citus noziedzīgus nodarījumus savas kompetences ietvaros un gadījumos, kad izmeklēšanu uzdevis veikt ģenerālprokurors. Ņemot vērā, ka Krimināllikuma 78.pants atrodas Krimināllikuma Sevišķās daļas IX nodaļā - noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds - **noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanas institucionālā piekritība ir Drošības policijai.**

Pētījuma izstrādes laikā autore saskārās ar atšķirīgiem viedokļiem, vai Krimināllikuma 78.panta atrašanās Krimināllikuma IX nodaļā ir pamatota, uzsverot, ka:

- nacionālā, etniskā un rasu naida izmeklēšanai ir jābūt piekritīgai Drošības policijai, ņemot vērā iestādes pieredzi šādu noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanā, papildus norādot, ka Drošības policijai ir nepieciešams izmeklēt arī noziedzīgos nodarījumus, kas ir paredzēti Krimināllikuma 149.¹ un 150.pantos – Ē.Treļs un E.Lipe;

- Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva atrašanās Krimināllikuma IX nodaļā nav pamatota - Drošības policija. Speciālie naida runas gadījumi, kādu izpausmes formas rada riskus valsts drošībai, nevis personas pamattiesībām, piemēram, Krimināllikuma 71.¹ pantā (aicinājums uz genocīdu); 74.¹ pantā (genocīda, noziegumu pret cilvēci, noziegumu pret mieru un kara noziegumu attaisnošana), ir atzīstami par Drošības policijas kompetencei piederīgiem, kad tieši apdraudētas valsts drošības intereses. Tādējādi netiktu ierobežota preventīvo pasākumu veikšana, kas nepieciešama naida noziegumu un naida runas izplatības apkarošanai, ko Drošības policija darbības specifikas un informācijas aizsardzības režīma dēļ ir ierobežota veikt¹⁰⁵.

Autore vēlas norādīt, ka pētījuma mērķis nav noteikt, vai un, kādēļ Krimināllikuma 78.panta atrašanās Krimināllikuma IX nodaļā, kas nosaka Drošības policijas kompetenci izmeklēt šāda veida noziedzīgos nodarījumus, ir pamatota. Konsultāciju un interviju laikā autore secināja, ka ekspertu vienotais viedoklis pastāv saistībā ar jautājumu, ka gan

¹⁰⁵ Drošības policijas vēstule Latvijas Republikas Tiesībsarga birojā - Par Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanu, 07.06.2016.

Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma, gan arī Krimināllikuma 149.¹pantā un 150.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanai ir jābūt piekritīgai vienai institucionālajai iestādei - Valsts policijai vai Drošības policijai. Minētais iespējams ir skaidrojams ar nepieciešamību vienai institūcijai specializēties šādu noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanā, veidojot vienotu praksi, izpratni, izmeklēšanas ātrumu un informatīvās kampaņas par šādiem noziedzīgajiem nodarījumiem.

Līdz ar Krimināllikuma 2014.gada 25.septembra grozījumiem, kas stājas spēkā 2014.gada 29.oktobrī, Krimināllikuma 78.panta dispozīcijā tika iekļauta papildu pazīme – reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšana. Drošības policija¹⁰⁶ ir norādījusi, ka:

“Krimināllikuma 78.pantā un 150.pantā nav ievērota konsekvence, jo rase un nacionalitāte var tikt vērtētas kā noturīgas (ar iedzimtību saistītas) pazīmes, kamēr reliģiskā pārliecība drīzāk ir sociāla pazīme”.

Jānorāda, ka reliģiskā pārliecība nereti ir diskriminācijas iemesls, tādēļ starptautiskie līgumi, kas satur diskriminācijas aizlieguma principu, starp diskriminācijas pamatiem min arī reliģiju¹⁰⁷. Professore V.Liholaja intervijā ar autori ir norādījusi, ka Krimināllikuma 78.panta dispozīcijā ietvertais reliģijas aspekts balstās uz personas piederību noteiktai reliģiskai grupai. Atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 99.pantā nostiprinātajai reliģiskās pārliecības brīvībai, reliģiskā piederība ir nostiprināta kā konstitucionāla vērtība, ko ir nepieciešams aizsargāt. Tādējādi autores ieskatā likumdevēja izšķiršanās par reliģijas pazīmes iekļaušanu līdzās valsts drošības interesēm ir uzskatāma par pamatotu.

3.2.7. Pamats kriminālprocesa uzsākšanai

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 7.panta pirmo daļu, ja Kriminālprocesa likumā nav noteikts citādi, kriminālprocesu veic sabiedrības interesēs neatkarīgi no tās personas gribas, kurai nodarīts kaitējums. Kriminālprocesa likuma 7.panta otrajā daļā ir uzskaitīti Krimināllikuma pantos paredzētie noziedzīgie nodarījumi, kādos kriminālprocesu uzsāk, ja saņemts tās personas pieteikums, kurai nodarīts kaitējums. Tā kā Krimināllikuma 78.pants nav minēts Kriminālprocesa likuma 7.panta otrajā daļā, kriminālprocesu var uzsākt Drošības policija, veicot monitoringu, un nav nepieciešams saņemt personas pieteikumu, kurai nodarīts kaitējums.

¹⁰⁶ Drošības policijas vēstule Latvijas Republikas Tiesībsarga birojā - Par Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanu, 07.06.2016.

¹⁰⁷ Ziemeļe I. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Rīga: SIA "Izglītības solī, 2000., 79.lpp.

Drošības policija ir norādījusi¹⁰⁸, ka tā neveic detalizētu uzskaiti par to, uz kāda pamata uzsākti kriminālprocesi par Krimināllikuma 78.panta paredzēto noziedzīgo nodarījumu. Pamats kriminālprocesa uzsākšanai ir fiziskas personas iesniegums, atsevišķos gadījumos tā var būt Drošības policijas iniciatīva, pamatojoties uz iegūtu informāciju. Autores norāda, ka **nepieciešams veikt uzskaiti par to, uz kāda pamata ir uzsākti kriminālprocesi par noziedzīgo nodarījumu, kas ir paredzēts Krimināllikuma 78.pantā, lai varētu analizēt pašreizējo naida noziegumu un naida runas statistiku Latvijas Republikā.** Minētā informācija palīdzētu analizēt situāciju un apstākļus par ziņošanas aktivitāti, kā arī par apstākļiem, kādos konstatējams noziedzīgais nodarījums, lai varētu veikt preventīvas darbības, novēršot šāda veida noziedzīgos nodarījumus nākotnē.

3.2.8. Kriminālā statistika par noziedzīgajiem nodarījumiem, kas ir kvalificēti saskaņā ar Krimināllikuma 78.pantu

Saskaņā ar Iekšlietu ministrijas Informācijas centra Kriminālās statistikas datiem laika posmā no 2011.gada 1.janvāra līdz 2015.gada 31.decembrim reģistrēti 67 noziedzīgi nodarījumi, kas kvalificēti saskaņā ar kādu no Krimināllikuma 78.panta daļām¹⁰⁹. Zemāk pievienotajā tabulā (Nr.1) ir iespējams redzēt, kāda tendence ir izveidojusies laika posmā no 2011.gada 1.janvāra līdz 2015.gada 31.decembrim saistībā ar noziegumu identificēšanu, kas ir paredzēti Krimināllikuma 78.pantā.

Tabula Nr.1.

Drošības policija ir norādījusi¹¹⁰, ka laika posmā no 2014.gada 29.oktobra līdz 2016.gada 23.maijam:

¹⁰⁸ Drošības policijas vēstule Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam- Par Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanu, 07.06.2016.

¹⁰⁹ Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs. Kriminālā statistika. Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>

¹¹⁰ Drošības policijas vēstule Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam- Par Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanu, 07.06.2016.

- uzsākti 16 kriminālprocesi pēc Krimināllikuma 78.panta pazīmēm, no kuriem 7 ir nodoti kriminālvajāšanai;
- procesa virzītājs 23 gadījumos ir atteicies uzsākt kriminālprocesu par Krimināllikuma 78.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu izdarīšanu, jo nodarījumā nav konstatēts noziedzīgs nodarījums vai nav noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes;
- nav uzsākts neviens kriminālprocess, kas būtu izbeigts izmeklēšanas stadijā;
- no Valsts policijas ir saņemtas **trīs** lietas, kas ir pārkvalificētas un nodotas atpakaļ Valsts policijai, pamatojoties uz institucionālo piederību.

No statistikas datiem un iegūtās informācijas ir iespējams secināt, ka Krimināllikuma 78.pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma kvalifikācijas statistikas skaits ir ļoti mainīgs. Mainīgais skaits ir skaidrojams ar personu aktivitāti noziedzīgo nodarījumu ziņošanā un Drošības policijas iniciatīvu, vai tieši otrādi - personas bailēm un nevēlēšanos ziņot par noziedzīgo nodarījumu. **Autores ieskatā ir nepieciešams izvērst informatīvas kampaņas saistībā ar noziedzīgā nodarījuma sastāva esamību, izskaidrošanu, piemērošanas iespējamību, kā arī veicināt toleranci un iecietību sabiedrībā saistībā ar naida noziegumu upuriem.**

3.3. Krimināllikuma 149.¹ pants

Krimināllikuma 149.¹ pants. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana.

(1) Par diskrimināciju rasu, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības dēļ vai par cita veida diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums - soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

(2) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja to izdarījusi valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks vai personu grupa vai ja tas izdarīts, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu - soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

(25.09.2014. likuma redakcijā, kas stājas spēkā 29.10.2014.)

Krimināllikuma 149.¹ pantā ietvertais noziedzīgais nodarījums nosaka kriminālatbildību par diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums. Diskriminācijas aizlieguma mērķis ir nepieļaut nevienlīdzīgu attieksmi, ja tā balstās uz kādu aizliegtu kritēriju. Likumdevējs ar Krimināllikuma 149.¹ panta ietveršanu Krimināllikumā ir kriminalizējis

personas pamattiesību un konstitucionālas vērtības aizskārumu, kas ir aizsargāts Satversmes 91.panta otrā teikumā - cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkuras diskriminācijas.

3.3.1. Krimināllikuma 149.¹ panta vēsturiskā attīstība

Krimināllikuma 149.¹ pants ir ieviests vienlaikus ar Krimināllikuma 2007.gada 21.jūnija grozījumiem 78.panta normas saturā, kad likumdevējs no Krimināllikuma 78.panta pirmās daļas izslēdza tādu objektīvās puses pazīmi kā *"apzinātu personas ekonomisko, politisko vai sociālo tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu vai tiešu vai netiešu priekšrocību radīšanu personai atkarībā no tās rases vai nacionālās piederības"*, formulējot to kā atsevišķu noziedzīgu nodarījumu un ietverot Krimināllikuma 149.¹ pantā *"Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana"*¹¹¹. Minētais tika pamatots ar nepieciešamību ieviest Eiropas Savienības Padomes Direktīvas 2000/43/EC prasības, kas nodrošina vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības. Likumprojekta anotācijā tika uzsvērts uz nepieciešamību ieviest efektīvas krimināltiesiskās sankcijas par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar diskrimināciju, kā arī izdalīt atbildību par tādiem nodarījumiem kā nacionālā un rasu naida izraisīšana. Starpinstitūciju darba grupa norādīja, ka nebūtu lietderīgi īpaši izcelt vienu diskriminācijas veidu (rasu diskriminācija), jo grozījumiem jāaptver arī citu diskriminācijas veidu izskaušanu¹¹². Autores ieskatā likumdevēja vēlēšanās kriminalizēt šāda veida noziedzīgo nodarījumu ir vērtējama pozitīvi, tomēr diskusijai ir izvirzāms jautājums par starptautisko saistību ieviešanas metodiku, efektīvi piemērojot tās Latvijas Republikas tiesību sistēmai.

Krimināllikuma 149.¹ pantā izmaiņas tika ieviestas ar likuma 2012.gada 13.decembra grozījumiem, kas stājās spēkā 2013.gada 1.aprīlī, paredzot izslēgt panta pirmo daļu un izsakot panta otro daļu jaunā redakcijā:

*"Par diskrimināciju rasu vai etniskās piederības dēļ vai par cita normatīvajos aktos noteiktā diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums vai ja tā saistīta ar vardarbību, **krāpšanu** vai draudiem, vai ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, vai ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu - soda ar brīvības atņemšanu*

¹¹¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012., 27.lpp.

¹¹² Grozījumi Krimināllikumā Nr.8/4-2-i/ _____. Likumprojekta anotācija, 10.11.2006. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/2628F5F4D3097316C2257228003423BB?OpenDocument>

*uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu."*¹¹³

Likumprojekta 3.lasījuma priekšlikumos deputāts A.Judins izteica priekšlikumu no Krimināllikuma 149.¹panta sākotnējās redakcijas otrās daļas dispozīcijā ietvertā vārda *krāpšana* izslēgšanas nepieciešamību, jo Krimināllikuma 149.¹ pantā ietvertais noziedzīgais nodarījums nav saistīts ar krāpšanu. Diskusijās ir norādīts, ka var pastāvēt situācija, kādā cilvēks sākotnēji veic kādu krāpniecisku darbību un pēc tam veic arī naida kurināšanu. Ja tāda situācija pastāv, persona atbild pēc diviem atsevišķiem Krimināllikuma pantiem: par naida kurināšanu un par krāpšanu¹¹⁴. Krimināllikuma 149.¹ panta redakcija paredzēja, ka:

*"Par diskrimināciju rasu vai etniskās piederības dēļ vai par cita veida diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums vai ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem, vai ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, vai ja tā izdarīta izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu."*¹¹⁵

Pētījuma izstrādes laikā spēkā esošā Krimināllikuma 149.¹ panta redakcija ir iestrādāta ar Krimināllikuma 2014.gada 25.septembra grozījumiem, kas stājās spēkā 2014.gada 29.oktobrī. Līdz ar Juridiskās komisijas ierosinājuma īstenošanu, Krimināllikuma 149.¹ pantā tika ietvertas atkal divas daļas. No Saeimas sēdes stenogrammām ir secināms, ka šāda likuma panta redakcija tika pieņemta bez iebildumiem¹¹⁶.

Autores ieskatā vairākas panta redakcionālās izmaiņas ir saistītas ar neskaidrību Krimināllikuma 149.¹ pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma izpratnē, kā arī darbības nošķiršanā no krimināltiesiskā, administratīvi tiesiskā vai civiltiesiskā regulējuma un tiesību aizsardzības mehānisma efektivitātes. Izpratne par pazīmēm, kādas ir iekļautas Krimināllikuma 149.¹ pantā, var veicināt tiesu prakses atziņas par noziedzīgā nodarījuma specifiku, kas Latvijas Republikā pagaidām nepastāv. Krimināllikuma 149.¹ panta piemērošana praksē var veicināt problēmjautājumu identifikāciju un palīdzēt likumdevējam pilnveidot normas saturu.

¹¹³ Latvijas Republikas MK sēdē atbalstītais likumprojekts "Grozījumi Krimināllikumā"Nr.90/TA-1028 (2010). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/F8EAF0BB07FCB67AC225793300488419?OpenDocument>

¹¹⁴ Latvijas Republikas Saeimas sēdes 2012.gada 13.decembrī stenogramma. Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/4833D842FFCE55D0C2257AD9004AB658?OpenDocument>

¹¹⁵ Latvijas Republikas MK sēdē atbalstītais likumprojekts "Grozījumi Krimināllikumā"Nr.90/TA-1028 (2010). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/F8EAF0BB07FCB67AC225793300488419?OpenDocument>

¹¹⁶ Latvijas Republikas Saeimas sēdes 2014.gada 21.augustā stenogramma. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/C6BEAB3CA1FF0C36C2257D400031E0BD?OpenDocument>

3.3.2. Aizsargāto personu grupu loks

No Krimināllikuma 149.¹ pantā ietvertās dispozīcijas ir iespējams secināt, ka likumdevēja vēlme ir aizsargāt personas no diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanas, ja diskriminācija ir veikta, pamatojoties uz personas piederību noteiktai rasei, nacionālajai, etniskajai, reliģiskajai vai jebkurai citai grupai (par cita veida diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu).

Intervijā ar autori, profesore V.Liholaja ir norādījusi, ka Krimināllikuma 149.¹ pantā likumdevējs piešķīris plašu rīcības brīvību attiecībā uz aizsargājamām grupām diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanā, norādot līdzās tādām grupām kā rase, nacionālā, etniskā vai reliģiskā piederība - cita veida diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu.

Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņu atbildēs uz jautājumu, kādas cietušo grupas ir aizsargātas ar Krimināllikuma 149.¹ pantu, norādīts:

- *par cietušo kriminālprocesos, kas uzsākti pēc Krimināllikuma 149.¹ panta var atzīt pilnīgi jebkuras sabiedrības grupas dalībnieku - gan latvieti, gan krievu, gan bēgli, gan musulmani, gan čigānus, gan katoli;*
- *noziedzīgais nodarījums ir vērsts pret atsevišķu indivīdu, nevis pret veselu etnosu (kā tas būtu konstatējams Krimināllikuma 78.pantā paredzētajā noziedzīgajā nodarījumā);*
- *jebkura sabiedrības grupa (politiska, reliģiska vai sociāla) var tikt iekļauta diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanas cietušo lokā;*
- *par cietušo Krimināllikuma 149.¹ pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā ir atzīstams jebkuras sabiedrības grupas pārstāvis, kuram konkrēta nozieguma rezultātā radīts morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums;*
- *noziedzīgais nodarījums izpaužas kā diskriminācija, kas vērsta pret personas diskriminēšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ, ja ar to radīts būtisks kaitējums un par cietušajām personām atzīstamas personas, kurām nodarīts būtisks kaitējums sakarā ar rases, nacionālo, etnisko vai reliģisko piederību;*
- *cietušie ir konkrētas rases, tautības, reliģiskās piederības pārstāvji, arī noteikta dzimuma, vecuma personas, kā arī personas, kuras sava veselības stāvokļa dēļ vai invaliditātes, vai arī kādu citu noteiktu pazīmju dēļ atšķiras no pārējās sabiedrības.*

Valsts policijas reģionālās pārvaldes iecirkņu vēstulēs pastāv atšķirīgs redzējums par Krimināllikuma 149.¹ pantā aizsargātajām cietušo personu grupām. Jānorāda, ka

Krimināllikuma 149.¹ panta tvērumā ir iekļautas gan personas ar noteiktu piederību rases, nacionālai, etniskajai vai reliģiskajai grupai, gan arī jebkura cita aizsargājama grupa.

Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana var tikt balstīta gan uz personas piederību noteiktai rases, etniskajai, nacionālajai vai reliģiskajai grupai, gan arī uz piederībai jebkurai citai grupai. Tādējādi nepieciešams veicināt vienotu izpratni Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņu vidū saistībā ar plašo aizliegto kritēriju klāstu, ko aizsargā Krimināllikuma 149.¹ pants.

Diskriminācijas aizlieguma kritērijus ir iespējams ielasīt starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos, kā arī Satversmes 91.panta tvērumā. Minēto kritēriju izpratnes veicināšana, ka arī piemērošana noziedzīgā nodarījuma kvalifikācijā var uzlabot izmeklēšanas iestāžu darbību Krimināllikuma 149.¹pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma identificēšanā, atpazīšanā un kvalifikācijā. Kā norādījis E.Levits Satversmes 91.panta otrajā teikumā diskriminācijas aizlieguma kritēriju katalogā ir ietverti¹¹⁷:

1. Rase un ādas krāsa;	2. Tautība, etniskā izcelsme;	3. Valoda;
4. Dzimšana un izcelsme;	5. Dzimums;	6. Vecums;
7. Invaliditāte;	8. Ģenētiskās īpašības;	9. Seksuālā orientācija;
10. Reliģiskā pārliecība;	11. Politiskā un cita pārliecība;	12. Pasaules uzskats;
13. Partijas piederība;	14. Sociālais stāvoklis un sociālā izcelsme;	15. Dienesta stāvoklis;
16. Manta;		17. Citi līdzīgi apstākļi.

Starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos visplašāko diskriminācijas aizlieguma kritēriju uzskaitījums ir ietverts Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21.pantā, kurā ir uzsvērts, ka **aizliegta jebkāda veida diskriminācija, tostarp diskriminācija dzimuma, rases, ādas krāsas, etniskās vai sociālās izcelsmes, ģenētisko īpatnību, valodas, reliģijas vai pārliecības, politisko vai jebkuru citu uzskatu dēļ, diskriminācija saistībā ar piederību pie nacionālās minoritātes, diskriminācija īpašuma, izcelsmes, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ.**

¹¹⁷ Autoru kolektīvs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 104.lpp.

Autores ieskatā Krimināllikuma 149.¹ panta dispozīcijas pazīmē "*citū līdzīgu apstākļu dēļ*" ir iespējams ielasīt arī tādas pazīmes kā personas diskriminācija, kas balstīta uz personas izglītību, seksuālo orientāciju, sociālo stāvokli, veselības stāvokli, nodarbošanās veidu, ja diskriminācijas aizlieguma pārkāpums ir izraisījis būtisku kaitējumu.

Diskutējams ir jautājums saistībā ar likumdevēja vēlēšanos nosaukt Krimināllikuma 150.pantā tādas pazīmes kā personas, vecums, invaliditāte, kamēr Krimināllikuma 149.¹ pantā šāds konkrētāks gramatiskais uzskaitījums nav iekļauts. Tādējādi **Krimināllikuma 149.¹ pantā ietvertais regulējums attiecībā uz aizsargātajām īpašībām un grupām, ko aptver diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana, ir jāpiemēro ar interpretācijas metodi, ielasot vairākus citus diskriminācijas aizlieguma pamatus, kas nav tieši iekļauti Krimināllikuma 149.¹ pantā, piemēram, vecums, dzimums, invaliditāte, seksuālā orientācija u.c.**

3.3.3. Noziedzīgā nodarījuma objekts

Krimināllikuma 149.¹ pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums apdraud personu līdztiesību dažādās sabiedrības dzīves jomās - rasu, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības dēļ, vai par cita veida diskrimināciju aizlieguma pārkāpšanā¹¹⁸. Nepieciešams atzīmēt, ka Krimināllikuma 149.¹ pantā ietvertais noziedzīgais nodarījums primāri apdraud **personas pamattiesības**, nevis materiālās intereses, tādēļ noziedzīgais nodarījums ir iekļauts Krimināllikuma XIV nodaļā - **noziedzīgi nodarījumi pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām**.

3.3.4. Noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse

No objektīvās puses darbības, kas paredzētas Krimināllikuma 149.¹ pantā var izpausties kā tiešā diskriminācija vai netiešā diskriminācija:

- tiešā diskriminācija ir diskriminācija, kas pastāv, ja, pamatojoties uz aizliegto kritēriju, attieksme pret kādu personu ir mazāk labvēlīga nekā pielīdzināmā situācijā, ir, bijusi, vai būtu attieksme pret kādu citu personu;
- netiešā diskriminācija ir diskriminācija, kas pastāv, ja šķietami neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse nostāda noteiktai grupai (ko apvieno aizliegtais kritērijs - piemēram, rase, dzimums, vecums u.tml.) piederošas personas īpaši nelabvēlīgā situācijā

¹¹⁸ Krastiņš U. Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 372.lpp.

salīdzinājumā ar citām personām, ja vien šis noteikums, kritērijs vai prakse nav objektīvi, attaisnots ar leģitīmu mērķi, un ja vien līdzekļi šī mērķa sasniegšanai nav piemēroti un nepieciešami¹¹⁹.

Šāda situācija ir konstatējama, piemēram, ja darba devējs ilgstoši diskriminē un psiholoģiski terorizē darbinieku, kas ir persona ar invaliditāti. Norādītajā piemērā konstatējams iespējams būtiskais kaitējums, kas aizskar personai Satversmē garantētās pamattiesības.

Krimināllikuma 149.¹ pantā ietvertais noziedzīgais nodarījums ir ar materiālu sastāvu (identiski kā Krimināllikuma 150.panta pirmajā un otrajā daļā ietvertais noziedzīgais nodarījums), jo gan pamatsastāvam, gan kvalificētam sastāvam konstatējamais nodarījuma izraisītās sekas - būtisks kaitējums¹²⁰. Autores ieskatā diskutējams ir jautājums par pazīmes - "*būtisks kaitējums*" iekļaušanas nepieciešamību Krimināllikuma 149.¹ pantā, kas, iespējams, ir pamatojama ar kriminālatbildības kā atbildības veida piemērošanu šādam noziedzīgā nodarījuma sastāvam.

Krimināllikuma 149.¹ pantā ietvērto noziedzīgo nodarījumu ir iespējams konstatēt arī gadījumos, kad personas darbība vai bezdarbība atbilst vairāku dažādu noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm, kā rezultātā nepieciešams noziedzīgo nodarījumu kvalificēt kā noziedzīgo nodarījumu ideālo kopību. Profesore V.Liholaja, intervijas laikā ar autori ir norādījusi, ka Krimināllikuma 149.¹ pantā ietvērto noziedzīgo nodarījumu ir iespējams ne tikai kvalificēt ideālajā kopībā ar kādu citu Krimināllikuma paredzēto noziedzīgo nodarījumu, kas nav formāli saistīts ar naida noziegumiem, bet arī ar Krimināllikuma 78.pantu vai 150.pantu, ja personas rīcībā diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanas gadījumā ir saskatāmas naida vai nesaticības izraisīšanas pazīmes.

3.3.5. Noziedzīgā nodarījuma subjekts

Krimināllikuma 149.¹ pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma subjekts ir ikviena fiziska un pieskaitāma persona, kura sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu, tostarp arī valsts amatpersona un uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, vai personu grupa, kad veidojas komentējamā panta otrajā daļā kvalificētais sastāvs¹²¹. Krimināllikuma 149.¹ panta otrajā daļā uzskaitītie subjekti ir uzskatāmi par speciālajiem

¹¹⁹ Feldhūne G. Kučs A., Skujeniece V. Cilvēktiesību rokasgrāmata tiesnešiem. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta bibliotēka, 2004., 79.lpp

¹²⁰ Krastiņš U. Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 374.lpp.

¹²¹ Krastiņš U. Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 374.lpp.

subjektiem, kuriem piemīt ne vien nodarījuma subjekta pamatzīmes - pieskaitāmība un vecums, no kura iestājas kriminālatbildība, bet arī citas personai raksturīgās Krimināllikuma Sevišķās daļas panta dispozīcijā paredzētās īpašības, kas ir konkrētā noziedzīgā nodarījuma sastāva subjekta obligātās pazīmes¹²².

3.3.6. Noziedzīgā nodarījuma subjektīvā puse

Krimināltiesību doktrīnā ir norādīts, ka Krimināllikuma 149.¹ pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums ir tīšs nodarījums, ko raksturo tiešs nodoms, jo vainīgais apzinās savas rīcības prettiesisko raksturu un vēlas tā rīkoties, vēršoties pret cietušo ar nodomu diskriminēt viņu tā rasu, etniskās vai citādas piederības vai pārliecības dēļ¹²³.

Kādā no Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņu vēstulēm ir norādīts, ka *“tiešais nodoms tiek konstatēts tiešā diskriminācijas izteikumā vai darbībā, kas to izraisa, vainīgajai personai apzinoties, ka tā tādējādi vēršas pret tiesību aizskarto personu”*. Attiecībā uz minēto, nepieciešams atzīmēt, ka minētā atbilde neaptver gadījumus, kādos konstatējama netieša diskriminācija pret personu. Situācijās, kad šķietami neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse nostāda noteiktai grupai (ko apvieno aizliegtais kritērijs - piemēram, rase, dzimums, vecums u.tml.) piederošas personas īpaši nelabvēlīgā situācijā salīdzinājumā ar citām personām¹²⁴, jākonstatē arī tiešs nodoms personas darbībās.

3.3.7. Krimināllikuma 149.¹ pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīme - būtisks kaitējums

Kriminālatbildība par darbībām, kas atzīstamas kā tieša vai netieša diskriminācija rasu, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības dēļ, vai kā cita veida diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana, iestājas, ja tās radījušas būtisku kaitējumu¹²⁵.

Saskaņā ar likuma *"Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību"*¹²⁶ 23.panta (2015.gada 29.oktobra panta redakcijā) pirmo daļu - atbildība par Krimināllikumā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ar kuru radīts būtisks kaitējums iestājas, ja nozieguma rezultātā:

¹²² Krastiņš U., Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014., 125.lpp.

¹²³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009., 262.-263.lpp.

¹²⁴ Feldhūne G. Kučs A., Skujeniece V. Cilvēktiesību rokasgrāmata tiesnešiem. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta bibliotēka. 2004., 79.lpp

¹²⁵ Krastiņš U. Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 373.lpp.

¹²⁶ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. LR likums, Latvijas Vēstnesis, Nr. 331/332.

1) *nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīdī nav mazāks par piecu tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu, un apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses;*

vai

2) *nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par desmit tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu;*

vai

3) *ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses.*

Krimināllikuma 149.¹ pantā ietvertā noziegumā galvenokārt var tikt apdraudēta personas pamattiesību un pamatbrīvību izmantošana un realizēšana¹²⁷, nevis materiālo interešu aizsardzība. Tādējādi kā pamatoti ir norādījuši Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņu pārstāvji, praksē pastāv problemātika, izvērtējot, kādos **individuālos** gadījumos pastāv **ievērojams** ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums, nepastāvot materiālam aizskārumam

Ikvienā gadījumā, kādā tiek konstatēts noziedzīgais nodarījums, nepieciešams individuāli izvērtēt arī sekas, kas ir iestājušās cietušajam pēc noziedzīgā nodarījuma.

3.3.7. Noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanas institucionālā piekritība

Saskaņā ar Kriminālprocesa 387.panta pirmo daļu - Valsts policijas pilnvarotas amatpersonas izmeklē jebkuru noziedzīgu nodarījumu, izņemot Kriminālprocesa likuma 387.panta otrajā līdz 10.¹ daļā noteiktos gadījumus, ja vien ģenerālprokurors nav uzdevis to darīt. Tā kā Krimināllikuma 149.¹ pants atrodas Krimināllikuma 14.nodaļā, izmeklēšana ir piekritīga Valsts policijai.

Pirms Krimināllikuma 149.¹ panta ieviešanas Krimināllikumā (2007.gada 21.jūnija likuma redakcijā, kas stājās spēkā 2007.gada 19.jūlijā), Krimināllikuma 149.¹ panta pazīmes bija ietvertas Krimināllikuma 78.pantā - "*apzinātu personas ekonomisko, politisko vai sociālo tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu vai tiešu vai netiešu priekšrocību radīšanu personai atkarībā no tās rases vai nacionālās piederības*", kā izmeklēšana bija Drošības policijas kompetencē.

Atsevišķu Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņu atbildēs uz Latvijas Republikas Tiesībsarga biroja informācijas pieprasījumu ir norādīts uz Krimināllikuma

¹²⁷ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII) nodaļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 373.lpp.

78.panta vēsturisko redakciju, kas bija spēkā esoša līdz 2007.gada 18.jūlijam. Norāde uz Krimināllikuma 78.panta vēsturisko redakciju formāli liek secināt, ka diskriminācijas aizlieguma noziedzīgo nodarījumu izmeklēšana ir Drošības policijas kompetencē. Ņemot vērā, ka tieši Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņu amatpersonas ir pirmās, kas saskaras ar personu iesniegumiem par iespējamiem naida noziegumiem, aicinām **institūciju pārstāvjus pievērst uzmanību aktuālajām Krimināllikuma redakcijām, lai novērstu situāciju, kādā nav skaidrības par institucionālo piekritību nošķiršanu.**

3.3.8. Kriminālā statistika par noziedzīgajiem nodarījumiem, kas ir kvalificēti saskaņā ar Krimināllikuma 149.¹ pantu

No Iekšlietu ministrijas Informācijas centra Kriminālās statistikas datos¹²⁸ pieejamās informācijas ir iespējams secināt, ka laika posmā no 2011.gada 1.janvāra līdz 2015.gada 31.decembrim nav ierosināts neviens kriminālprocess vai konstatēts noziedzīgais nodarījums, kas ir kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 149.¹ pantu. Vēstulēs, kas tika saņemtas no Valsts policijas iecirkņiem norādīts, ka laika posmā no 2014.gada 29.oktobra līdz 2016.gada 23.maijam nav ierosināts neviens kriminālprocess, kas ir kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 149.¹ pantu.

Iespējams, ka šāda situācija ir izskaidrojama ar apstākli, ka personas nevēlas ziņot, vai nav informētas par šādiem noziedzīgajiem nodarījumiem, vai arī pie noziedzīgā nodarījuma soda noteikšanas tiek ņemts vērā Krimināllikuma 48.panta 14.punkts.

¹²⁸ Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs. Kriminālā statistika. Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>

3.4. Krimināllikuma 150. pants

Krimināllikuma 150. pants Sociālā naida un nesaticības izraisīšana

(1) Par darbību, kas vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ, ja ar to radīts būtisks kaitējums, - soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

(2) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja to izdarījusi valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, vai personu grupa, vai ja tas izdarīts, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, - soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

(3) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto darbību, ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem vai ja to izdarījusi organizēta grupa, - soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz četriem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

(25.09.2014. likuma redakcijā, kas stājās spēkā 29.10.2014.)

Krimināllikuma 150.pantā ietvertais noziedzīgais nodarījums paredz kriminālatbildību par sociālā naida vai nesaticības izraisīšanu, kas balstīta uz personas dzimumu, vecumu, invaliditāti vai jebkuru citu personas pazīmju dēļ. Panta struktūra ir līdzīga Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāvam, kas paredz kriminālatbildību par nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu. Krimināllikuma 150.pantā ir ietverts nenoslēgts personas īpašību loks, kas ir aizsargājamas. Minētā panta pirmajā un otrajā daļā paredzētais noziedzīgais nodarījums ir ar materiālu sastāvu.

3.4.1. Krimināllikuma 150. panta vēsturiskā attīstība

Krimināllikuma 150.panta redakcija vēsturiski vairākas reizes ir mainīta, saistībā ar nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu.

Likuma redakcijā, kas bija spēkā esoša līdz 2007.gada 18.jūlijam, kriminālatbildība bija paredzēta par personu līdztiesības pārkāpšanu atkarībā no šo personu attieksmes pret reliģiju.

Panta dispozīcijā bija paredzēta atbildība *“par personu tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu, jebkuru priekšrocību radīšanu personām atkarībā no šo personu attieksmes pret reliģiju, izņemot darbību reliģisko konfesiju institūcijās, kā arī par personu reliģisko jūtu aizskaršanu vai naida celšanu sakarā ar šo personu attieksmi pret reliģiju vai ateismu”*.

Līdz ar Krimināllikuma 2007.gada 21.jūnija grozījumiem, Krimināllikuma 150.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu bija paredzēts izteikt jaunā redakcijā, nosakot atbildību *par*

diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu. Krimināllikuma 150.panta pirmās daļas dispozīcijā bija paredzēts ietvert, ka:

“Par diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu saistībā ar personas dzimumu, vecumu, rasi, ādas krāsu, tautību vai etnisko piederību, reliģisko pārliecību, politiskajiem vai citiem uzskatiem, sociālo izcelsmi, izglītību, sociālo un mantisko stāvokli, nodarbošanās veidu, veselības stāvokli vai seksuālo orientāciju, ja tā izdarīta atkārtoti gada laikā, savukārt panta otrajā daļā paredzot kriminālatbildību par diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu uz panta pirmajā daļā minētajiem aspektiem, ja ar to radīts būtisks kaitējums vai ja tā saistīta ar vardarbību, krāpšanu vai draudiem, vai, ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, vai ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu.

Kā norādīts augstāk aprakstītā likumprojekta anotācijā - līdz ar Krimināllikuma 150.panta grozījumiem tiktu izpildītas ES Padomes Direktīvas 2000/43/EC prasības un nodrošināta efektīva aizsardzība pret diskrimināciju¹²⁹. Jāatzīmē, ka no iespējamās Krimināllikuma 150.panta redakcijas, kriminālatbildība varēja iestāties personai par diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu, ja darbība tika atkārtoti izdarīta gada laikā, nevis tikai konstatējot būtisko kaitējumu.

Likumprojekta trešajā lasījumā Saeimas Juridiskā komisija izvirzīja priekšlikumu izteikt Krimināllikuma 150.pantu jaunā redakcijā - *"Personu līdztiesības pārkāpšana atkarībā no šo personu attieksmes pret reliģiju"*¹³⁰.

No Saeimas 2007.gada 17.maija sēdes stenogrammas ir iespējams secināt, ka sākotnēji piedāvāto panta redakciju bija nepieciešams mainīt izraisītā sašutuma dēļ reliģijas pārstāvju aprindās un sabiedrībā saistībā ar iepriekšējās likuma redakcijas normas neskaidrību un reliģijas aizsardzību. Sabiedrībā izvērsās plašas diskusijas saistībā ar seksuālās orientācijas kā diskriminācijas aizlieguma kriminalizāciju, kā arī nepieciešamību atstāt reliģiskā naida krimināltiesisko regulējumu. Saeimas deputāti balsoja par Juridiskās komisijas priekšlikumu, izteikt pantu jaunajā redakcijā - *paredzot atbildību par personu reliģisko jūtu aizskaršanu vai naida celšanu sakarā ar šo personu attieksmi pret reliģiju vai ateismu.*

Ievērojamākās izmaiņas Krimināllikuma 150. panta saturā tika ieviestas ar 2014. gada 25.septembra likuma grozījumiem, kad likumdevējs pantu izteica jaunā redakcijā - **sociālā naida un nesaticības izraisīšana.**

¹²⁹ Latvijas Republikas Saeimas Grozījumi Krimināllikumā. (07.04.2004.) Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/2628F5F4D3097316C2257228003423BB?OpenDocument>

¹³⁰ Latvijas Republikas Juridiskās komisijas likumprojekts Grozījumi Krimināllikumā. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/F8C8767A0B92265DC22572D800218527?OpenDocument>

Tieslietu ministrijas ziņojumā¹³¹ norādīta nepieciešamība kriminalizēt sociālā naida un nesaticības izraisīšanu. Konkrētāk, valstij ir pienākums aizsargāt arī dažādas personu grupas (piemēram, personas ar invaliditāti, sievietes, pensionārus, u.c.) un personas, pret kurām tiek izdarīts noziedzīgs nodarījums viņu piederības kādai sociālai grupai dēļ, no dažāda veida naida izpausmēm. Līdz ar to Krimināllikuma pastāvīgās darba grupas locekļi nonāca pie secinājuma, ka ir nepieciešams veikt grozījumus un ietvert Krimināllikuma Sevišķajā daļā jaunu noziedzīga nodarījuma sastāvu - **sociālā naida un nesaticības izraisīšana**. Kriminālatbildība paredzēta par *darbību, kas vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, publiskajiem vai citiem uzskatiem, sociālās izcelsmes, izglītības, sociālā vai mantiskā stāvokļa, nodarbošanās veida vai jebkuru citu pazīmju dēļ, ja ar to radīts būtisks kaitējums*¹³².

Saeimas Juridiskā komisija likumprojekta 2.lasījumā iesniedza priekšlikumu par Krimināllikuma 150.panta izteikšanu jaunā redakcijā paplašinot tiesiskā regulējuma tvērumu:

1) *Par darbību, kas vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ, ja ar to radīts būtisks kaitējums, soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.*

2) *Par šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja to izdarījusi valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, vai personu grupa, vai ja tas izdarīts, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.*

3) *Par šā panta pirmajā daļā paredzēto darbību, ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem, vai ja to izdarījusi organizēta grupa, - soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz četriem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.*”¹³³

Autores ieskatā likumdevēja rīcība kriminalizējot sociālā naida un nesaticības izraisīšanu, ir atzīstama par pozitīvu, jo pirms minētajiem grozījumiem krimināltiesiskais regulējums naida noziegumu un naida runas aspektā aptvēra vienīgi tādas pazīmes kā rase, etniskā piederība, nacionalitāte un reliģiskā piederība.

¹³¹ Informatīvais ziņojums par tiesisko regulējumu attiecībā uz atbildību par nacionālā vai etniskā naida izraisīšanu, aicinājumu likvidēt valstisko neatkarību vai graut teritoriālo vienotību un valsts simbolu zaimošanu. Informatīvais ziņojums izstrādāts, pamatojoties uz Ministru prezidenta 2013. gada 13. septembra rezolūciju Nr. 111-1/92.

¹³² Turpat.

¹³³ Grozījumi Krimināllikumā. (Nr.1108/Lp11) 2.lasījumam., Rīgā 2014.gada augustā Nr.9/3-Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/E8DE6D3692A1CD51C2257D340033B72E?OpenDocument>

3.4.2. Aizsargāto personu loks

Krimināllikuma 150.panta pirmās daļas dispozīcijā ir norādītas sociālās grupas, ko likumdevējs ir noteicis par aizsargātām, situācijās, kādās konstatējama sociālā naida vai nesaticības izraisīšana. Likumdevējs ir norādījis, ka kriminālatbildība iestājas par darbību, kas vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas (ja ar to ir radīts būtisks kaitējums):

1. dzimuma;
2. vecuma;
3. invaliditātes;
4. jebkuru citu pazīmju dēļ,

Profesore V.Liholaja intervijas laikā autorei norādīja, ka Krimināllikuma 150.pantā aizsargājamo grupu uzskaitījums ir ļoti plašs, jo likumdevējs ir piešķīris plašu rīcības brīvību tiesību piemērotājam, lai noteiktu, kādas sociālās grupas ir identificējamas un aizsargājamās saskaņā ar Krimināllikuma 150.panta tiesisko regulējumu.

Krimināllikuma 150.pantā ietvertās jebkuras citas pazīmes vai nenosaukto pazīmju noteikšana ir iespējama ar interpretācijas metodēm¹³⁴, papildus ņemot vērā arī starptautisko cilvēktiesību dokumentos ietvertos principus.

Valsts policijas reģionālo pārvalžu policijas iecirkņu vēstulēs ir norādīts, ka Krimināllikuma 150.panta tiesiskais regulējums aizsargā:

- *sabiedrības grupas, kas ir norādītas panta dispozīcijā (dzimums, vecums, invaliditāte un citas grupas - nenorādot konkrētākas grupas);*

- *Krimināllikuma 150.pants nosaka atbildību par reliģiskā naida celšanu. Par cietušo kriminālprocesā var atzīt pilnīgi jebkuras sabiedrības grupas dalībnieku - gan latvieti, gan krievu, gan bēgli, gan musulmani, gan čigānus, gan katoli utt.;*

- *Krimināllikuma 150.pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums ir vērsts pret atsevišķu indivīdu, nevis veselu etnosu kā tas ir iekļauts Krimināllikuma 78.pantā;*

- *Krimināllikuma 150.pantā par cietušajām personām atzīstamas personas, kurām tiesību aizskārums izdarīts atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ, saglabājoties noteikumam, ka ar to radīts būtisks kaitējums;*

¹³⁴Treļs Ē. Kriminālatbildības par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu teorētiskās un praktiskās problēmas. Pieejams: http://trels.lv/publikacijas_16.html

- *Krimināllikuma 149.¹ un 150.pantā paredzēto noziegumu izpratnē par cietušajiem ir atzīstami konkrētas rases, tautības, reliģiskās piederības pārstāvji, cietušie var būt arī noteikta dzimuma un vecuma personas, kā arī personas, kuras sava veselības stāvokļa dēļ vai invaliditātes, vai arī kādu citu noteiktu pazīmju dēļ atšķiras no pārējās sabiedrības.*

Atsevišķās Valsts policijas reģionālo pārvalžu vēstulēs ir norādīts uz vēsturisko Krimināllikuma 150.panta redakciju, kas paredzēja kriminālatbildību par reliģiskā naida celšanu. Minētais norāda uz **atsevišķu policijas iecirkņu nesekošanu Krimināllikuma izmaiņām, kas kopš 2014.gada 25.septembra paredz, ka reliģiskā naida kurināšana ir iekļauta Krimināllikuma 78.pantā.**

Par Krimināllikuma 150.pantā iekļautajām aizsargājamām grupām nav atzīstamas personas piederība noteiktai rasei, nacionalitātei, etniskajai grupai vai reliģiskajai pārliecībai, jo šādas pazīmes ir uzskaitītas jau Krimināllikuma 78.pantā. Nav pareizi norādīt, ka Krimināllikuma 150.pants aizsargā jebkuru personu, jo tiek aizsargāta jebkura identificējama sociāla grupa bez saistības ar tādām iedzimtības pazīmēm kā rase, nacionalitāte, etniskā un reliģiskā piederība.

No saņemtajām Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņu vēstulēm, kurās sniegta informācija Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam, autore secina, ka **nepastāv vienota izpratne saistībā ar Krimināllikuma 150.pantā aizsargājamo personu loku. Minētais var radīt problemātiku saistībā ar noziedzīgā nodarījuma atpazīšanu, identificēšanu, kvalificēšanu un iztiesāšanu. Noziedzīgā nodarījuma vienotas izpratnes trūkums un aizsargājamo grupu atpazīšanas problemātika var novest līdz cilvēktiesību pārkāpumam saistībā ar nepilnīgu naida runas, naida noziegumu un naida motīva identifikāciju un izmeklēšanu.**

Aizsargātās īpašības ir tādas īpašības, kas ir saistītas ar personas rakstura un piederības iezīmēm, tiek atpazītas sabiedrībā, un pārkāpējs vērsas pret šādām pazīmēm¹³⁵. **Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņi norāda uz aizsargātajām pazīmēm un personu grupām, kas ir gramatiski iekļautas panta dispozīcijā (dzimums, vecums, invaliditāte), bet nav atsevišķi identificēti, kādas vēl citas grupas aizsargā Krimināllikuma 150.pants.**

Intervijas laikā dr.iur. Ē.Treļš autorei ir norādījis, ka tiesību piemērotājs nedrīkst pārāk plaši interpretēt aizsargājamo personu loku, norādot, ka par apdraudētām nav uzskatāmas tādas sociālās grupas kā policijas darbinieki, politiķi un citās valsts pārvaldes institūcijās strādājošie profesiju pārstāvji. Minētais ir pamatots ar to, ka persona ir izvēlējusies savu

¹³⁵ OSCE/ODIHR Hate Crime Laws. A Practical Guide., 16.lpp. Pieejams: <http://www.osce.org/odihr/36426?download=true>, 38.lpp.

profesiju, ko ir iespējams viegli mainīt. Autores ieskatā šādai tēzei nevar piekrist, ņemot vērā, ka personai nereti ir problemātiski mainīt profesiju, vai arī kritiku, kas ir pausta politiķiem Latvijas Republikā - sociālais naidis vai nesaticības izraisīšana var tikt identificēti arī šādos gadījumos. No Krimināllikuma 150.panta dispozīcijas nav iespējams konstatēt, ka norma neaizsargātu politiķus, valsts pārvaldes iestādēs strādājošos, policistus u.tml. **Jānorāda, ka tiesību piemērotāja primārais uzdevums ir identificēt sociālo grupu, pret kuras piederīgajiem tiek vērsts naida noziegums vai naida runa. Identificējot, pret kādu grupu persona ir vērsusies, iespējams kvalificēt noziedzīgo nodarījumu atbilstoši tā pazīmēm.**

Autores ieskatā **Krimināllikuma 150.pantā aizsargāto personu grupas, pret kādām visbiežāk ir iespējams konstatēt darbības, kas vērstas uz sociālā naida vai nesaticības izraisīšanu, ir personas, kuras ir homoseksuālas, transseksuālas, kā arī patvēruma meklētāji, bēgļi, bezpajumtnieki un citas sociāli neaizsargātās grupas.** Regulējumā ir ietvertas ne tikai sociāli mazāk aizsargātās grupas, bet arī jebkura grupa, ko var identificēt kā apdraudētu, un, pret kādu vērsas saistībā ar tās piederību noteiktajai grupai, izraisot naidu vai nesaticību sabiedrībā.

Situācijās, kādās nav iespējams konstatēt cietušo personu (visbiežāk situācijās, kādās konstatējami naidu kurinoši komentāri interneta vietnēs), nepieciešams izvērtēt, pret kādu sabiedrības grupu persona ir vērsusies, vai šāda rīcība var izraisīt sociālo naidu vai nesaticību sabiedrībā, kā arī, kādā veidā šādu ziņu vai rīcību uztvertu neitrāla persona vai konkrētās grupas piederīgais.

3.4.3. Noziedzīgā nodarījuma objekts

Autore iepriekš minēja, ka Krimināllikuma 150.pantā un 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes ir līdzīgas. Jāatzīmē, ka Krimināllikuma 150.pantā ietvertais noziedzīgais nodarījums aizskar personas pamattiesības un pamatbrīvības (Krimināllikuma XIV nodaļa), kā arī apdraud vienlīdzīgas attieksmes principu personas pamattiesību un pamatbrīvību īstenošanā, personas tiesības uz cieņu, drošību, fizisko un psiholoģisko neaizskaramību, kā arī kādai sociālajai grupai piederīgo personu vai personas veselības un dzīvības aizsardzības intereses¹³⁶. Ņemot vērā, ka Krimināllikuma 150.pants ir iekļauts Krimināllikuma XIV nodaļā, kas aptver noziedzīgus nodarījumus pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām, likumdevējs ir noteicis, ka valsts drošības intereses netiek aizsargātas ar Krimināllikuma 150.pantu.

¹³⁶Krastiņš U. Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 375.lpp.

3.4.4. Noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse

No objektīvās puses Krimināllikuma 150.pantā paredzētais nodarījums izpaužas darbībā, piemēram, mutvārdu vai rakstveida aicinājumos vai jebkādā citā veidā izplatot vairāk vai mazāk plašā personu lokā idejas, uzskatus, teorijas, lai izraisītu naidīgu attieksmi pret to vai citu personu vai personu grupu atkarībā no dzimuma, vecuma, invaliditātes, seksuālās orientācijas vai jebkuru citu pazīmju dēļ, vai nesaticību¹³⁷.

Noziedzīgais nodarījums, kas var izraisīt sociālo naidu vai nesaticību var izpausties līdzīgos veidos kā Krimināllikuma 78.pantā:

- personas izteikumos konstatējot naida motīvu (piemēram, draudi, aizskaršana), kas var būt gan mutiski, gan rakstiski;
- īpašuma bojāšana (izsisti logi, pārdurtas automašīnas riepas, u.c.);
- naidīga satura izplatīšana (skrejlapas, grāmatas, u.c.);
- aizskaroši grafīti;
- fiziska vardarbība¹³⁸.

Nemot vērā, ka arvien vairāk noziedzīgie nodarījumi tiek paveikti elektroniskajā vidē, Krimināllikuma 150.panta kontekstā būtu apskatāmi ne vien internetā publicētie personu raksti vai viedokļi, bet arī komentāros paustās atziņas. Pētījuma ietvaros autore veica anonīmo komentāru monitoringu un secināja, ka vairākos komentāros ir acīmredzamas naidu kurinošas runas pazīmes pret noteiktām sociālajām grupām. ECT ir atzinusi, ka vārda brīvībai ir fundamentāla nozīme demokrātiskā sabiedrībā, kā arī vārda brīvība ir attiecināma ne tikai uz "informāciju" vai "idejām", kas tiek uztvertas labvēlīgi vai neitrāli, bet arī uz tām, kas apvaino, šokē vai uztrauc valsti vai kādu sabiedrības daļu¹³⁹, tiesības uz vārda brīvību neattaisno naida runu. Nereti cietušās personas noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā ir pakļautas vienlaikus gan fiziskai vardarbībai, gan vārdiski izteiktam aizskārumam. Nepieciešams atzīmēt, ka verbālas naida izpausmes var ietvert gan mutvārdu, gan rakstveida aicinājumus un izteikumus, kas pauž naidīgu attieksmi¹⁴⁰ pret Krimināllikuma 150.pantā

¹³⁷ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII) nodaļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 376.lpp.

¹³⁸ Latvijas Cilvēktiesību centrs. Naida noziegumi, 2008., pieejams: http://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/29/01/2012/naida_noziegumi_LV.pdf, 3.lpp.

¹³⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā *Handyside v. United Kingdom* 5493/72, 07.12.1976.

¹⁴⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012., 29.lpp

aizsargātajām grupām. Minētais nozīmē, ka, **izmeklējot noziedzīgā nodarījuma motīvus, nepieciešams vērst uzmanību ne tikai uzbrukuma raksturam un vardarbībai vai vardarbības draudiem, bet arī personas izteikumiem noziedzīgā nodarījuma veikšanas laikā, kā arī reakcijai, kas ir izraisīta sabiedrībā.**

Diskusijai ir izvirzāms jautājums par situāciju, kādā noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse izpaužas kā noteiktas informācijas izplatīšana. Nereti sociālajos tīklos tiek piedāvāta iespēja dalīties ar informāciju (SHARE), kas satur naida runas pazīmes. Individuāli izvērtējot personas nolūku (subjektīvo pusi), veicot šādu darbību, iespējams konstatēt noziedzīgā nodarījuma objektīvo pusi - darbību, kas vērsta uz sociālā naida vai nesaticības izraisīšanu sabiedrībā pret noteiktu grupu.

Autores ieskatā nav pieļaujama nekontrolēta un nesodīta naida kurināšana elektroniskajā vidē. Sabiedrībā nepieciešams aktualizēt jautājumu par iecietības veicināšanu saistībā ar anonīmo komentāru saturu, kas ir pausti interneta vietnēs.

Situācijās, kādās personas rīcībā konstatējamas arī citas noziedzīgo nodarījumu pazīmes, papildus Krimināllikuma 150.pantam - veidojas noziedzīgo nodarījumu ideālā kopība, jo personas darbības, kas ir vērstas uz naida izraisīšanu, atbilst arī citu Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu sastāvam.¹⁴¹ Šāda situācija, piemēram, veidojas, ja persona A ir nodarījusi smagus miesas bojājumus personai B, kura ir persona ar invaliditāti, nolūkā izraisīt sociālo naidu vai nesaticību sabiedrībā pret personām ar invaliditāti. Noziedzīgais nodarījums ir kvalificējams saskaņā ar Krimināllikuma 150.pantu kopībā ar Krimināllikuma 125.pantu.

Intervijas laikā ar profesori V.Liholaju, autorei tika norādīts, ka Krimināllikuma 150.pantu ir iespējams kvalificēt ideālajā kopībā ar Krimināllikuma 149.¹ pantu, jo no pantu dispozīcijām nav saskatāmas līdzīgas pazīmes, kas pārklātos. Minētais, iespējams, interpretējams kā normatīvā regulējuma nepilnība, kad vienīgi no tiesību piemērotāja ieskatiem ir atkarīgs saskaņā, ar kādu pantu tiks kvalificēta konkrētā darbība, nenošķirot noziedzīgā nodarījuma sastāvus.

¹⁴¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012., 28.lpp

3.4.5. Noziedzīgā nodarījuma subjekts

Krimināllikuma 150.pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma vispārējais subjekts ir fiziska un pieskaitāma persona, kas sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu, bet panta otrajā un trešajā daļā - arī valsts amatpersona un uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks¹⁴².

Krimināllikuma 150.pantā kvalificētais sastāvs veidojas, ja panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu:

- 1) izdarījusi valsts amatpersona;
- 2) izdarījis uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks;
- 3) izdarījusi personu grupa;

Pētījuma izstrādes laikā autore vairākos gadījumos saskārās ar situāciju, kādā par noziedzīgā nodarījuma subjektu ir atzīstama persona, kura ir anonīmā komentāra vai grafīti zīmējuma autors. Izmeklēšanas laikā var izveidoties problemātiska situācija saistībā ar aizdomās turētās personas personības noskaidrošanu, kā arī, kādā veidā rīkoties situācijās, kādās persona nav sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu, bet ir veikusi noziedzīgo nodarījumu. **Nepieciešams veicināt sadarbību ar mediju portāliem, lai atvieglotu iespējamību iegūt IP adresi, no kādas ir rakstīts anonīmais komentārs, vai veikta kaitīgā rīcība. Sadarbojoties ar pašvaldību iestādēm, vai citām privātpersonām ir iespējams iegūt videonovērošanas kameras ierakstus, lai saņemtu informāciju par aizdomās turētās personas personību.**

Izmeklēšanas iestādēm pēc iespējas īsākā laika periodā ir jāidentificē noziedzīgā nodarījuma apstākļi un jānoskaidro aizdomās turētās personas personība, veicot nepieciešamās kriminālprocesuālās darbības. Nepieciešams novērst situāciju, kādā būtu problemātiski identificēt noziedzīgā nodarījuma subjekta personību, kas var novest līdz noziedzīgā nodarījuma neefektīvai izmeklēšanai, vai noziedzīgā nodarījuma sastāva neesamībai (sastāva pazīmes - subjekta, trūkums).

¹⁴² Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII) nodaļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 377.lpp

3.4.6. Noziedzīgā nodarījuma subjektīvā puse

Krimināltiesību doktrīnā ir norādīts, ka Krimināllikuma 150.pantā ietverto noziedzīgo nodarījumu var izdarīt tikai ar tiešu nodomu, jo vainīgais apzinās savas darbības kaitīgumu un to, ka tā ir vērsta uz naida un nesaticības izraisīšanu un apzināti to izdara¹⁴³. Profesore V.Liholaja intervijā ar autori, kā arī Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņu vēstulēs norādīts, ka tieša nodoma pazīmes pierādīšana noziedzīgā nodarījuma sastāvā izraisa problemātiku. Kā norādījusi V. Liholaja, nepieciešams konstatēt, ka personas mērķis ir panākt sekas, kas ir vērstas uz nākotni, izraisot sociālo nesaticību un sociālo naidu sabiedrībā pret kādu noteiktu grupu.

Vairākās Valsts policijas vēstulēs, kas ir atbildes uz Latvijas Republikas Tiesībsarga informācijas pieprasījumu saistībā ar naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas problēmaspektiem, minēts, ka **problemātika pastāv apstākļi, kādā veidā ir iespējams konstatēt un identificēt personas tiešo nodomu noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. Situācijās, kādās ar pašreizējo tiesisko regulējumu nevar pierādīt noziedzīgā nodarījuma subjektīvās puses pazīmi - tiešs nodoms, neveidojas noziedzīgā nodarījuma sastāvs, un persona nav saucama pie kriminālatbildības.**

Lai identificētu tieša nodoma esamību noziedzīgajā nodarījumā, procesa virzītājam ir jāpievērš uzmanība vairākiem apstākļiem, nevis tikai uz klausīt aizturētās vai aizdomās turētās personas viedokli. **Nepieciešams ņemt vērā, ka lai gan persona aizbildinās ar dažādiem apstākļiem (visbiežāk emocijām), vai viedokļa paušanu, tomēr personai bija jāparedz, kādas sekas var izraisīt personas darbības. Jāpievērš rūpīga uzmanība jautājumam, ko persona ar savu rīcību ir vēlējusies panākt un, kāpēc šādas darbības tiek veiktas.**

Piemēram, situācijās, kādās persona ieraksta aizskarošu komentāru interneta vietnē, kādā konstatējamas sociālā naida vai nesaticības izraisīšanas pazīmes, jāvērtē, vai pastāv kāds cits leģitīms skaidrojums personas darbībai, vai vēlēšanās panākt, ja ne naida vai nesaticības izraisīšanu sabiedrībā.

Policijas iecirkņu vēstulēs ir norādīts, ka problemātika pastāv, jo procesa virzītājam ir nepietiekama praktiskā pieredze noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanā, kas ir uzsākti pēc Krimināllikuma 149.¹ panta un 150.panta pazīmēm:

¹⁴³ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII) nodaļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 376.lpp.

"Pastāv grūtības pierādīt aizdomās turētās personas tiešā nodoma esamību, ņemot vērā tiesu prakses trūkumu, kā arī viedokļu dažādību policijas iecirkņū, tiesnešu un prokuroru vidū attiecībā uz kvalifikāciju".

Atbildes vēstulē, ko sniedzis viens no policijas iecirkņiem, ir norādīts, ka subjektīvā puse tiek vērtēta no personas darbības un subjekta skaidrojuma par savu nodarījumu. Jāatzīmē, ka **subjektīvās puses pazīmju konstatēšana nedrīkst tikt vērtēta šaurā ietvarā, jo, izvērtējot subjektīvās puses pazīmes noziedzīgā nodarījuma veikšanā, nepieciešams pievērst īpašu uzmanību ne tikai aizdomās turētās personas uzklaušanai, bet arī citiem apstākļiem, piemēram, personas uzvedībai noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā un nozieguma izdarīšanas kontekstam, cietušā liecībām, liecinieku liecībām, apsūdzētā saistībai ar naidu kurinošām organizācijām¹⁴⁴, kā arī, kādas sekas sabiedrībā ir izraisījis noziedzīgais nodarījums. Minētais ir skaidrojams ar nepieciešamību vispusīgi izmeklēt noziedzīgo nodarījumu, nebalstoties vienīgi uz atsevišķām liecībām.**

3.4.7. Krimināllikuma 150. pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīme - būtisks kaitējums

Krimināllikuma 150.panta **pirmajā** un **otrajā** daļā ietvertais noziedzīgais nodarījums ir ar materiālu sastāvu, jo atbildība par darbībām, kas vērstas uz naida vai nesaticības izraisīšanu iestājas, ja ar to ir radīts būtisks kaitējums. Pētījuma izstrādāšanas brīdī spēkā esošajā 2016.gada 1.maija redakcijā - *"Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību"*¹⁴⁵ 23.pantā noteikts, ka būtiskais kaitējums iestājas, ja noziedzīgā nodarījumā rezultātā iestājušās kādas no minētajām sekām:

- 1) *nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par piecu tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu un apdraudētas vēl citas ar likumu aizsargātās intereses;*
vai,
- 2) *nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par desmit tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu;*

¹⁴⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopjums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012., 50.lpp.

¹⁴⁵ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. LR likums, Latvijas Vēstnesis, Nr. 331/332;

vai,

3) ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātas intereses.

Attiecībā uz būtisko kaitējumu, profesore V.Liholaja ir norādījusi, ka psihiskā attieksme pret būtisku kaitējumu var izpausties nodoma un neuzmanības formā¹⁴⁶.

Autores ieskatā ir nepieciešams pievērst uzmanību pazīmes - ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses saturam, jo minētā pazīme ir atzīstama par vērtējuma jēdzienu krimināltiesībās un ikvienā gadījumā jāizvērtē individuāli.

Valsts policijas vēstulēs, kas adresētas Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam. kā atbildes uz informācijas pieprasījumu ir norādīts, ka būtiskais kaitējums - ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses vērtējams atkarībā no tiesību aizskāruma, nenosaucot konkrētākas pazīmes saistībā ar būtiskā kaitējuma identificēšanas iespējām. Vienā no policijas iecirkņiem ir pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu sakarā ar iespējamo noziedzīgo nodarījumu, kas paredzēts Krimināllikuma 150.pantā, jo netika konstatēts būtiskais kaitējums

Nepieciešams veicināt izvērstus un vienotus skaidrojumus procesa virzītājiem attiecībā uz pazīmes - "*citas ar likumu aizsargātās intereses*" izpratnei, lai nepieļautu situāciju, kādā noziedzīgā nodarījuma sastāvs netiek identificēts.

Autore vēlas vērst uzmanību uz Krimināllikuma 150.panta **trešajā** daļā ietvertā noziedzīgā nodarījuma saturu, kādā norādīts, ka kriminālatbildība iestājas par darbību, kas:

- 1) ir saistīta ar vardarbību vai draudiem;
- 2) ja to ir izdarījusi organizēta grupa.

Intervijas laikā ar autori, profesore V.Liholaja norādīja, ka konstatējot Krimināllikuma 150.panta trešajā daļā ietverto noziedzīgo nodarījumu, **nav nepieciešams konstatēt pazīmi - būtiskais kaitējums**. Profesore V.Liholaja minēto pamatoja ar tēzi, ka, **konstatējot vardarbību vai vardarbības draudus, vai, ka noziedzīgais nodarījums ir veikts organizētā grupā, apdraudējums personai ir sasniedzis pietiekami augstu līmeni un nav nepieciešams papildus izvērtēt būtiskā kaitējuma pazīmes.**

¹⁴⁶ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII) nodaļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 376.lpp.

3.4.8. Noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanas institucionālā piekritība

Krimināllikuma 150.pants ir iekļauts Krimināllikuma XIV nodaļā "Noziedzīgi nodarījumi pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām", kas saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 387.panta pirmo daļu ir Valsts policijas pilnvaroto personu kompetencē.

Tiesību zinātnē pastāv atšķirīgi viedokļi, vai Krimināllikuma 150.pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanai ir jābūt Valsts policijas kompetencē, jo panta saturs ir līdzīgs Krimināllikuma 78.pantā ietvertajam noziedzīgajam nodarījumam. Minētais ir skaidrojams ar atziņu, ka Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšana ir piekritīga Drošības policijai, kam ir pieredze saistībā ar naida noziegumu izmeklēšanu, tādējādi Krimināllikuma 150.pantā paredzētajam noziedzīgajam nodarījumam ir jābūt piekritīgam Drošības policijai. Pētījuma mērķis nav noteikt naida noziegumu izmeklēšanas institucionālo piekritību, **bet autore vēlas norādīt, ka ir nepieciešams veikt pieredzes apmaiņas apmācības Valsts policijas darbiniekiem saistībā ar naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas aspektiem, par ko varētu dalīties Drošības policijas amatpersonas.**

3.4.9. Kriminālā statistika par noziedzīgajiem nodarījumiem, kas ir kvalificēti saskaņā ar Krimināllikuma 150.pantu

Saskaņā ar Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem par Kriminālo statistiku laika posmā no 2014.gada 1.janvāra līdz 2015.gada 31.decembrim ir reģistrēts viens noziedzīgais nodarījums, kas ir kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 150.pantu. No Valsts policijas atbildēm uz informācijas pieprasījumu no Latvijas Republikas Tiesībsarga biroja, ir iespējams secināt, ka laika posmā no 2014.gada 29.oktobra līdz 2016.gada 23.maijam, uzsākti divi kriminālprocesi saistībā ar Krimināllikuma 150.panta pazīmēm. Vienā gadījumā ir pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu sakarā ar iespējamu noziedzīgo nodarījumu, kas paredzēts Krimināllikuma 150.pantā (netika konstatēts būtisks kaitējums, lai kvalificētu noziedzīgu nodarījumu pēc Krimināllikuma 150.panta pirmās daļas un netika konstatētas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes pēc Krimināllikuma 150.panta trešās daļas).

Nelielais ierosināto kriminālprocesa skaits ir skaidrojams, iespējams, ar to, ka norma stājās spēkā salīdzinoši nelielu laiku atpakaļ - 2014.gada 29.oktobrī **un nav izveidojusies vienvērtīga prakse normas piemērošanas izpratnei, kā arī personu informētības trūkums saistībā ar noziedzīgā nodarījuma sastāva esamību Krimināllikumā.**

3.4.10. Noziedzīgie nodarījumi, kas pašlaik ir kvalificēti saskaņā ar Krimināllikuma 150.pantu

Atbildes vēstulēs, ko sniegusi Valsts policija saistībā ar informācijas pieprasījumu Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam, norādīts, ka uz pētījuma izstrādāšanas brīdi, divos policijas iecirkņos tiek izmeklētas krimināllietas, kas ir kvalificētas saskaņā ar Krimināllikuma 150.pantu.

Rīgas reģiona pārvaldes Ogres iecirkņa lietvedībā ir uzsākts kriminālprocess, kas ir kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 150.panta trešo daļu - sociālā naida vai nesaticības izraisīšana, ja tā ir saistīta ar vardarbības draudiem. Proti, 2015.gada 29.novembrī Ogres pilsētā uz Ogres aizsargdambja apmales izveidoti uzraksti zilā krāsā:

"SAVE LATVIA KILL EMIGRANTS; KILL NIGERS STRAUJUMA&IMIGRANTS
MUST BE KILLEDVĒJONIS IR MĪKSTAIS; ES IMIGRANTIEM GRIEZĪŠU RĪKLES UN
MENTI MANI NENOĶERS IMIRANTI DRĀZĪS JŪSU SIEVAS UN MEITAS"

Uzrakstu beigās tika konstatēti arī kāšu krustu zīmējumi. Noziedzīgais nodarījums un uzraksti konstatēti VP RRP Ogres iecirkņa darbiniekiem patrulējot Ogres teritorijā. 2015.gada 3.decembrī kriminālprocess saskaņā ar institucionālo piekritību nosūtīts Drošības policijai. Drošības policijas inspektors, veicot pirmstiesas izmeklēšanas darbības, noteica lingvistisko ekspertīzi Rīgas Stradiņu universitātes Valodu centram. Pēc ekspertīzes atzinuma saņemšanas Drošības policija noteica kvalifikāciju atbilstoši Krimināllikuma 150.panta trešajai daļai - sociālā naida un nesaticības izraisīšana, ja tā ir saistīta ar vardarbības draudiem.

Autores ieskatā ir nepieciešams rūpīgi izvērtēt naida motivāciju noziedzīgajā nodarījumā, izvērtējot, pret kādu grupu persona ir vērsusies. Diskutabls ir jautājums, vai apzīmējums "*nigers*" ir lietots, izraisot naidu vai nesaticību sabiedrībā, kas balstīta uz personas piederību noteiktai rasei, vai skaidrojams ar aizdomās turētās personas pārliecību un pieņēmumu, ka visi imigranti ir tumšādainas personas. Problemātika pastāv saistībā ar jautājumu par personas subjektīvās attieksmes un motivācijas izvērtēšanu, veicot šādas darbības.

Otrs atgadījums, kādā noziedzīgais nodarījums tika kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 150.panta trešās daļas pazīmēm, ir Zemgales reģiona pārvaldes Tukuma iecirknī, kurā kriminālprocess ir uzsākts pēc interneta lietotāju uzdotā jautājuma Valsts policijas oficiālajā *Twitter* kontā. Persona, kura neslēpa savu identitāti, bija publicējusi sociālajā tīklā *Facebook*, aicinājumu vērsties pret *bēgļiem* (salaužot bēgļus), kā arī nodarot kaitējumu īpašumam, kurā *bēgļi* potenciāli uzturētos:

"Eu Tukuma tauta, nav kādam velme iet un brutāli salauzt imigrantus pie pienotavas? vinidzivo uz slocenes ielas tiesi blakus pienotavai!!!!.. Man pie d, es sodien eju bombit logus utt."

Zem ieraksta ir konstatējami citu personu komentāri, kas atbalsta šādu darbību veikšanu, kā arī ar ierakstu ir dalījušās vairākas personas. Autore, izpētot Valsts policijas oficiālo *Twitter* kontu, identificēja noziedzīgā nodarījuma paziņošanas un citus apstākļus, kas atspoguļota Tabulā Nr.2.

Tabula Nr.2.

Autores ieskatā kā noziedzīgā nodarījuma identificēšanas labas prakses piemērs ir sabiedrības aktivitāte sociālajos tīklos, ziņojot par iespējamo naida runu un nosūtot informāciju par šādu ierakstu uz Valsts policijas oficiālo *Twitter* kontu. Attiecībā uz nosūtīto informāciju par šādu ierakstu, Valsts policijas darbinieki ātri un operatīvi reaģēja un nosūtīja šādu paziņojumu (Tabula Nr.3.):

Tabula Nr.3.

Tā kā teritorija, kuru persona bija izvēlējusies kā pulcēšanās vietu, atrodas Tukumā, lietas izmeklēšana ir piekritīga ZRP Tukuma iecirknim. Policijas darbinieki, nekavējoties reaģējot uz šādiem vardarbības draudiem, apsekoja teritoriju, kurā persona aicināja pulcēties pārējos, bet nekonstatēja, ka persona būtu izpildījusi savus draudus. Noskaidrojot, ka nepastāv reāls apdraudējums, policijas darbinieki devās prom no notikuma vietas. **Autores ieskatā kā labās prakses gadījums ir konstatējama policijas iecirkņa darbinieku ātrā un operatīvā rīcība, saistībā ar iespējamo naida nozieguma identifikāciju un preventīvo darbību veikšanu.**

Uzsāktais kriminālprocess sākotnēji tika kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 78.pantu un nosūtīts izmeklēšanai pēc institucionālās piekritības Drošības policijai, kur nodarījums tika pārkvalificēts un ar Latvijas Republikas ģenerālprokurora lēmumu tika noteikta institucionālā piekritība - Valsts policija. Tā kā aizdomās turētā persona veica ierakstus sociālajā tīklā *Facebook*, kurā bija sevi identificējusi ar savu vārdu un uzvārdu, personu nebija sarežģīti atrast, un persona sadarbojas ar izmeklēšanas iestādi kriminālprocesa laikā.

Tukuma policijas darbinieki autorei norādīja uz problemātiku saistībā ar jautājumu, vai personas ierakstā, vai komentāros ir konstatējami vardarbības draudi. Jānorāda, ka ar draudiem, kas ir emocionāla vardarbība, saprot mutiski vai citādā veidā izteiktu cietušās personas iebiedēšanu nenovēršami pielietot vardarbību. Draudiem ir jābūt tādiem, ko cietusī persona var uztvert kā reālus un realizējamus uzreiz¹⁴⁷. Tādējādi procesa virzītājam ir jāizvērtē, vai konkrētajos izteikumos ir konstatējami reāli un izpildāmi draudi.

¹⁴⁷ Krastiņš U. Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 46.lpp.

Policijas iecirkņa darbinieki norādīja uz problemātiku situācijā, kādā Krimināllikuma 150.panta trešajā daļā paredzētais noziedzīgā nodarījuma sastāvs, par ko paredzēta smagāka atbildība nekā par pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, jo ir *mazāk bīstams* (jo nav nodarīts būtisks kaitējums) nekā pirmajā un otrajā daļā paredzētais noziedzīgais nodarījums. Šāda norāde nav īsti pamatota, jo kā norādījusi profesore V.Liholaja - likumdevējs ir speciāli paredzējis Krimināllikuma 150.panta trešajā daļā formālu sastāvu atšķirībā no Krimināllikuma 150.panta pirmajā un otrajā daļā ietvertā noziedzīgā nodarījuma, jo, konstatējot vardarbību vai draudus, vai, ja noziedzīgais nodarījums ir veikts organizētā grupā, sasniegts pietiekami augsts cietušās personas apdraudējuma līmenis.

Autores ieskatā ir nepieciešams pievērst uzmanību ne tikai ieraksta saturam, bet reakcijai, kādu ieraksts ir izraisījis sabiedrībā. Kā redzams no ieraksta Tabulā Nr.2., četrpadsmit personas ir atzīmējušas ziņu ar "*Man patīk*", piecas personas ir dalījušās (SHARE) ar šo ierakstu, kā arī trīs personas ir aktīvi piedalījušās ieraksta komentēšanā, lai atbalstītu ieraksta autoru. Minētais norāda uz iespējamo sabiedrības noskaņojumu, atbalstot un veicinot šāda veida darbības.

Pētījuma izstrādes laikā autore konstatēja, ka visbiežāk naidu kurinoši komentāri tiek atspoguļoti interneta vietnēs pēc aktuāliem notikumiem, kas vērš sabiedrības uzmanību. Piemēram, pēc valdības atbalsta bēgļu uzņemšanai, Jaunā gada notikumiem Ķelnē, kā arī, situācijās, ja amatpersonas pauž viedokli presē par bēgļiem.

Attīstoties sociālo tīklu komentāru kultūrai un sabiedrības aktivitātei sociālajos tīklos, autores ieskatā ir pozitīvi vērtējama prakse, kad Valsts policijai ir izveidoti oficiāli profili vai lapas sociālajos tīklos, kas norāda, ka Valsts policija virtuālajā vidē ir ērti un ātri sasniedzama. Valsts policijai ir pieejams konts sociālajā tīklā Twitter - https://twitter.com/valsts_policija jeb @Valsts_policija, kurā ir iespējams personām vieglāk ziņot par dažādām sociālajos tīklos konstatējam noziedzīgā nodarījuma pazīmēm, uz kurām policijas darbinieki reaģē un cenšas tās novērst.

4. Problēmjaudājumi naida noziegumu un naida runas izmeklēšanā

4.1. Naida noziegumu un naida runas identificēšana

4.1.1. Reakcija uz naida noziegumu un naida runu

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 6.pantu - amatpersona, kura pilnvarota veikt kriminālprocesu, ikvienā gadījumā, kad kļuvis zināms kriminālprocesa uzsākšanas iemesls un pamats, ir pienākums savas kompetences ietvaros uzsākt kriminālprocesu un novest to līdz Krimināllikumā paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam. Minētais nozīmē, ka **amatpersonai, kura ir pilnvarota veikt kriminālprocesu, ir pienākums ikvienā gadījumā, kādā pastāv aizdomas, ka ir noticis noziedzīgais nodarījums, efektīvi izmeklēt noziedzīgo nodarījumu, pierādīt personas vainu un motīvu, neatkarīgi no apstākļiem - pieredzes, prakses trūkuma, cietušā personības un citiem apstākļiem.**

Kriminālprocesa likuma 7.panta pirmajā daļā ir noteikts, ka kriminālprocess par Krimināllikuma 78. 149.¹ un 150.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu tiek veikts sabiedrības interesēs neatkarīgi no tās personas gribas, kurai nodarīts kaitējums. Tas **nozīmē, ka ikviena persona var ziņot par noziedzīgo nodarījumu, kas ir paredzēts minētajos Krimināllikuma pantos, lai novērstu iespējamo naida vai nesaticības izraisīšanu sabiedrībā, kas pastāv attiecībā pret atsevišķām personu grupām.**

Viens no būtiskākajiem problēmaspektiem naida noziegumu un naida runas izmeklēšanā un policijas darbinieku prakses trūkuma jautājumā ir personu neziņošana par noziedzīgajiem nodarījumiem. **Personu neziņošana par noziedzīgajiem nodarījumiem aptver gan cietušās personas, gan mediju, gan arī sabiedrības neziņošanu par iespējamajiem naida runas vai naida noziegumu apstākļiem.**

Apkopojot Valsts policijas vēstulēs sniegto informāciju, autore norāda uz iespējamajiem iemesliem, **kādēļ personas nevēlas ziņot par naida runu vai naida noziegumiem:**

- personai nav informācijas vai zināšanu, ka par konkrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem ir paredzēta kriminālatbildība;
- persona uzskata, ka šāda veida noziedzīgos nodarījumus ir grūti pierādīt;
- persona izjūt kaunu vai pazemojumu, ka kļuvusi par konkrētā noziedzīgā nodarījuma cietušo un baidās, ka atkārtoti var tikt pakļauta līdzīgiem noziedzīgajiem nodarījumiem (atriebības nolūkā);

- personas ieskatā vēršanās valsts, pašvaldības vai tiesībsargājošās iestādēs ir bezjēdzīga vai tikai saāsinās konfliktus;
- persona baidās par sava stāvokļa pasliktināšanos gadījumā, ja problēma tiks aktualizēta sabiedrībā;
- persona satraucas, ka izmeklēšanas laikā notiks nesamērīga iejaukšanās personas privātajā dzīvē, atklājot tās detaļas;
- personas nevēlas iesaistīties šāda veida norisēs un sabiedrībā valdošie aizspriedumi;
- sabiedrībā pastāvošais viedoklis un iecietības līmenis, kas ļauj pieņemt personai šāda veida noziedzīgos nodarījumus kā normu;
- gadījumiem ir izņēmuma raksturs;
- informācijas trūkums par savu tiesību aizsardzību personai saprotamā valodā vai veidā;
- citi iemesli.

Atsevišķās Valsts policijas vēstulēs norādīts, ka:

- personas izvēlas neziņot par diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu vai **religiskā** naida celšanu, jo viņu skatījumā šādi gadījumi, ja tādi arī ir, nav regulāri un tiem vairāk ir izņēmuma raksturs, kad strīda laikā tiek izteiktas kādas aizskarošas piezīmes par piederību kādai tautībai vai kultūrai;
- personas un sabiedrība kopumā ir pietiekami izglītota, lai nepieciešamības gadījumā par attiecīgajiem notikumiem ziņotu Valsts policijai;
- sabiedrība attiecībā pret naida noziegumu identificēšanu un ziņošanu ir iejūtīga un nav pamata uzskatīt, ka diskriminācijas dēļ kāda persona nav griezusies tiesībsargājošajās iestādēs.

Autores ieskatā šādi apgalvojumi ir diskutabli, ņemot vērā naida runas izplatību un aktualitāti interneta vietnēs. Nereti ir identificējamās situācijas, kādās personas izjūt bailes, vai kaunu, ziņojot par naida noziegumu vai naida runu. Tādējādi pieņemumam, ka ikvienā gadījumā personas noteikti ziņos par šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem, nav pamata.

Jāatzīmē, ka personas reizēm izvēlas neziņot par naida noziegumiem, jo baidās, ka tiks identificētas, un aizskārējs uzzinās informāciju par personas dzīvesvietu vai ģimenes locekļiem. Personai var būt arī ļoti personīgi iemesli, kādēļ tā nevēlas ziņot par noziedzīgo nodarījumu, piemēram, personai ir homoseksuāla dzimumorientācija, tādēļ nevēlas, lai citi par

to uzzinātu. Attiecībā uz šādu aspektu, **policijai ir pienākums saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 12.panta pirmo un ceturto daļu, kriminālprocesa veikšanas laikā nepieļaut nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē un aizsargāt privātās dzīves noslēpumu. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka izmeklēšanas iestādēm ir nepieciešams sadarboties ar nevalstiskajām organizācijām, iedrošinot cietušās personas runāt un ziņot par noziedzīgo nodarījumu. Autores ieskatā nav pieļaujama situācija, kādā cietušajām personām ir bailes ziņot par noziedzīgajiem nodarījumiem tiesībsargājošām iestādēm.**

Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņi ir norādījuši uz dažādiem preventīviem pasākumiem, kas arī autores ieskatā ir jāveic, lai **veicinātu personu ziņošanu par naida runu un naida noziegumiem:**

- nepieciešami sistemātiski pasākumi, kuru mērķis ir skaidrot naida noziegumu nozīmi, jēdzienu, bīstamību un sekas iedzīvotājiem. Nepieciešams izvērst informatīvu un izglītojošu reklāmas kampaņu masu medijos, kā arī izglītības iestādēs. Šāda veida pasākumi var veicināt iedzīvotāju sadarbošanos ar tiesībsargājošajām iestādēm;
- jāveic dažādi pasākumi, kas uzlabos tiesībsargājošo iestāžu prestižu un vairo cietušo personu uzticēšanos policijai;
- nepieciešams paaugstināt cietušo informētību un gatavību ziņot par noziedzīgajiem nodarījumiem kopumā;
- jāvērtē iespēja naida un diskriminācijas noziegumu atpazīšanā apmācīt sabiedrisko organizāciju vadītājus un pašvaldību darbiniekus, kuri pastarpināti var ziņot policijai par iespējamiem naida noziegumiem un naida runu.

Iemesliem, kādēļ personas izvēlas neziņot par naida runas vai naida noziegumu noziedzīgajiem nodarījumiem, ir jāpievērš uzmanība, jo valstij ir jāveic preventīvas darbības, lai novērstu augstāk norādītos iemeslus. Primārie pasākumi, kas ir jāveic, paredz **nepieciešamību organizēt izglītojošas kampaņas par naida runas un naida noziegumu aktualitāti, kā arī par iespējām vērsties tiesībsargājošajās iestādēs par šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem. Informācijai ir jābūt pieejamai personai saprotamā valodā vai veidā.**

Likumā "Par policiju"¹⁴⁸ 5.panta otrajā daļā ir noteikts, ka policija aizsargā personu tiesības un likumīgās intereses neatkarīgi no to pilsonības, sociālā, mantiskā un cita stāvokļa, rases un nacionālās piederības, dzimuma un vecuma, izglītības un valodas, attieksmes pret

¹⁴⁸ Likums "Par Policiju". LR likums, 1991. 4.jūnijs, Ziņotājs, 31/32.

religiju, politiskās un citas pārliecības. Pētījuma izstrādes laikā autore saskārās ar situāciju, kādā atsevišķu policijas darbinieku personīgais viedoklis un attieksme pret noteiktas grupas pārstāvjiem ir bijusi negatīva un aizspriedumaina. **Policijas profesionālajā darbā nav pieļaujama situācija, kādā policijas darbiniekiem, izmeklētājiem vai policijas iecirkņu priekšniekiem, saskaroties un izmeklējot noziedzīgos nodarījumus, kas ir vērsti uz naida vai nesaticības izraisīšanu sabiedrībā, ir konstatējami aizspriedumi vai neiecietība. Amatpersonu subjektīvā attieksme pret kādu no aizsargājamām grupām nedrīkst ietekmēt izmeklēšanas vispusīgumu un pieņemamo lēmumu kvalitāti.**

4.1.2. Naida noziegumu un naida runas identificēšanas pazīmes

Atsevišķās Valsts policijas iecirkņu vēstulēs ir norādīts, ka **pastāv grūtības noziedzīga nodarījuma pierādīšanā, tieši, diskriminācijas, sociālā naida un nesaticības izraisīšanas izteikumu fiksēšanā.** Minētā problemātika var būt saistīta ar jautājumu par pierādījumu, kā arī paša noziedzīgā nodarījuma pazīmju identificēšanu, kas vērsts uz naida vai nesaticības izraisīšanu sabiedrībā.

Autore vēlas norādīt, ka naida noziegumu vai naida runas atpazīšanā ir iespējams identificēt atsevišķas norādes¹⁴⁹, kas var liecināt, ka noticis šāda veida noziedzīgais nodarījums¹⁵⁰:

1. **apstākļi, kas ir saistīti ar cietušo - persona ir piederīga kādai no minoritāšu grupām** (nacionālā, etniskā, reliģiskā vai seksuālā), kā arī izpētot, kādas ir cietušā attiecības ar personām, kas ir piederīgas noteiktai grupai, piemēram, atbalsta sniedzēji;
2. **apstākļi, kas ir saistīti ar uzbrukuma mērķi** - situācijā, kādā konstatējama īpašuma bojāšana, nepieciešams izvērtēt arī īpašuma funkcionalitāti (piemēram, lūgšanu vieta, baznīca, apbedīšanas vieta, piemineklis noteiktai personai, kas ir nozīmīga cietušās grupas vēsturē vai kultūrā);
3. **apstākļi, kas ir saistīti ar aizdomās turēto personu** - persona iepriekš ir nonākusi policijas redzeslokā saistībā ar līdzīgiem noziedzīgajiem nodarījumiem;
4. **aizdomās turētās personas uzvedība** - jāizvērtē personas komentāri, izturēšanās, rakstveida liecības, zīmes, simboli, grafiti uzraksti un notikuma vietas attēlojums (pazīmes, kas identificē rasu, etnisko, reliģisko vai ar personas dzimumu saistītos apstākļus). Reizēm šādas personas filmē noziedzīgo nodarījumu un izvēlas augšupielādēt datu apstrādes sistēmās;

¹⁴⁹ OSCE/ODIHR. Prosecuting hate crimes. A Practical Guide. Warsaw, Poland, 47-48.lpp.

¹⁵⁰ Turpat.

5. **apstākļi, kas ir saistīti ar noziedzīgā nodarījuma laiku un vietu** - piemēram, ja noziedzīgais nodarījums ir noticis laikā, kad raksturīgi cietušā piederošajai personu grupai tradicionālie svētki vai piemiņas brīdis, vai noziedzīgā nodarījuma veikšanas vieta ir atpazīstama saistībā ar noteiktās grupas regulāru pulcēšanos konkrētajā vietā. Jāpievērš uzmanība arī apstāklim, vai noziedzīgais nodarījums jau atkārtoti notiek kādā noteiktā vietā;
6. noziedzīgajā nodarījumā liecinieks vai cietušais liecina, ka noziedzīgais nodarījums ir veikts, pamatojoties uz naida motīvu (**cietušās personas un liecinieka uzklausišana**). Situācijā, kādā nav iespējams identificēt cietušo vai liecinieku, jāuzklausā nevalstiskās organizācijas viedoklis.

Autore vēlas atzīmēt, ka **nereti naida noziegumos, papildus naida motīvam, ir konstatējams arī mantkārības vai atriebības nolūks. Tāda situācija ir identificējama, ja persona vēlas izraisīt naidu sabiedrībā attiecībā pret noteiktu aizsargājamo grupu, bet papildus, uzbrukuma laikā vainīgā persona aplaupa cietušo.**

Situācijās, kādās nav iespējams konstatēt personas motivāciju vardarbīgos uzbrukumos, bet tomēr pastāv rases vai jebkādas citas aizsargājamās grupas atšķirības starp uzbrucēju un cietušo personu, nozīmīgs faktors, kas var liecināt uz iespējamo naida motivāciju noziedzīgajā nodarījumā, ir nežēlība vai brutalitāte uzbrukuma laikā pret cietušo personu¹⁵¹.

4.2. Problemātika noziedzīgā nodarījuma sastāva konstatēšanā

4.2.1. Krimināllikuma 78.pantā, 149.¹ pantā un 150.pantā ietverto noziedzīgo nodarījumu sastāvu nošķiršana

Intervijas laikā ar autori, profesore V.Liholaja norādīja, ka nepieciešams nošķirt noziedzīgos nodarījumus, kas ir paredzēti Krimināllikuma 78.pantā, 149.¹ pantā, kā arī 150.pantā un noteikt to saistību ar Krimināllikuma 48.panta 14.punktu, kas nosaka soda noteikšanas aspektus. Autore ieskatā **noziedzīgo nodarījumu sastāvu nošķiršana ir viens no būtiskākajiem priekšnosacījumiem, lai efektīvi izmeklētu šāda veida noziedzīgos nodarījumus, kā arī panāktu krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu.**

Lielākajā daļā gadījumu amatpersona, kura pieņem lēmumu par kriminālprocesa uzsākšanu, ir pirmais atbildes sniedzējs naida noziegumam vai naida runai. **Efektīva naida noziegumu izmeklēšana ir atkarīga no policijas iestāžu spējām atpazīt, kvalificēt un**

¹⁵¹ OSCE/ODIHR. Prosecuting hate crimes. A Practical Guide. Warsaw, Poland, 47-48.lpp.

izmeklēt noziedzīgos nodarījumus, iesaistoties darbā ar cietušajiem, lieciniekiem un aizskartajām sabiedrības grupām. Šāda veida noziegumu atklāšanai ir nepieciešama cieša sadarbība starp policijas iestādēm, tādēļ nepieciešams izstrādāt vienotu naida noziegumu un naida runas definīciju, sistēmu un izpratni, atvieglojot informācijas apriti, kā arī veicinot sadarbību iestāžu starpā¹⁵².

Vairākās Valsts policijas reģionālo pārvalžu vēstulēs kā atbilde uz jautājumu, kāds noziedzīgā nodarījuma sastāvs ir paredzēts Krimināllikuma 78.pantā, 149.¹ pantā un 150.pantā, tika norādīts uz pantu vēsturiskajām redakcijām:

- Krimināllikuma 150.pantā ir paredzēta kriminālatbildība par reliģiskā naida celšanu (Krimināllikuma likuma redakcija, kas bija spēkā esoša līdz 2014.gada 28.oktobrim) - konstatēts trijos gadījumos;

- Krimināllikuma 78.pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums izpaužas darbībās, kas vērstas uz nacionālo vai rasu naida un nesaticības izraisīšanu, vai darbībās, kas vērstas uz personas ekonomisko, politisko vai sociālo tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu atkarībā no šīs personas rases vai nacionālās piederības vai tiešu vai netiešu priekšrocību radīšana tā paša iemesla dēļ (Krimināllikuma likuma redakcija, kas bija spēkā esoša līdz 2007.gada 18.jūlijam) - konstatēts vienā gadījumā.

Lai gan minētie noziedzīgie nodarījumi salīdzinoši reti tiek identificēti un izmeklēti dažādu iemeslu dēļ, nav pieļaujams, ka policijas iecirkņiem nav vienotas izpratnes par aktuālajām Krimināllikuma redakcijām. Kā risinājumu šādai problēmai ir nepieciešams aktualizēt šāda veida noziedzīgo nodarījumu esamību, kā arī nodrošināt profesionālās apmācības policijas darbiniekiem, kas palīdzētu orientēties Krimināllikuma aktuālākās redakcijas regulējumā.

Krimināllikuma noziedzīgo nodarījumu sastāvu nošķiršanai ir būtiska nozīme, lai nodrošinātu kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 387.pantu, Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšana ir piekritīga Drošības policijai, bet Krimināllikuma 149.¹ pantā un 150.pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšana ir piekritīga Valsts policijai. Problemātiska situācija veidojas, ja noziedzīgais nodarījums kriminālprocesa laikā sākotnēji tiek kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 78.pantu, lai gan noziedzīgā nodarījuma pazīmes var norādīt uz Krimināllikuma 150.pantā paredzētajām pazīmēm un otrādāk - situācijās, kādās konstatējamās Krimināllikuma 78.panta pazīmes, noziedzīgais nodarījums tiek kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 150.pantu. Kriminālprocesa pārsūtīšana var paildzināt kriminālprocesa

¹⁵²Turpat, 17.lpp.

izmeklēšanas laiku, tādēļ **policijas amatpersonām ir nepieciešams precīzi atpazīt un identificēt noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes, lai noteiktu noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju un institucionālo piekritību, lai pēc iespējas īsākā laika periodā varētu izmeklēt naida noziegumus.**

Attiecībā uz noziedzīgo nodarījumu sastāvu nošķiršanas pazīmēm, Drošības policijas un Valsts policijas vēstulēs tika norādīts, ka:

- *Krimināllikuma 78.pants paredz atbildību par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu, 149.¹ pants par diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu, bet 150.pants nosaka atbildību par reliģiskā naida celšanu. Sastāvu atšķirības ir tajā, ka katram ir savs noziedzīga nodarījuma objekts, līdzības var saskatīt visās pārējās sastāva pazīmēs;*
- *Krimināllikuma 78.pantā iekļautais noziegums ir vērsts pret veselu etnosu (tautu, tautību vai rasi), bet Krimināllikuma 149.¹ vai 150.pantā iekļautie noziegumi var tikt vērsti per atsevišķu indivīdu;*
- *Krimināllikuma 78.pantā, 149.¹ pantā un 150.pantā ietvertos noziedzīgos nodarījumus nošķir nozieguma priekšmets, proti, noziegums ir vērsts uz naida vai nesaticības izraisīšanu pret personu vai personas grupu atkarībā no tās nacionālās, etniskās, rases vai noteiktas reliģiskās piederības, vai atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ;*
- *Krimināllikuma 78.pantā, 149.¹ pantā un 150.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījuma sastāva atšķirības ir iekļautas pantu dispozīcijās.*

Lai gan Krimināllikuma 78.pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma pazīmes ir līdzīgas Krimināllikuma 150.pantā ietvertajam noziedzīgajam nodarījumam (naida vai nesaticības izraisīšana), likumdevējs minētajos pantos ir noteicis atšķirīgas grupas, kas tiek aizsargātas. **Tiesību piemērotājam ir nepieciešams identificēt un nošķirt, vai noziedzīgajā nodarījumā ir konstatējama vēršanās pret personu, pamatojoties uz personas ādas krāsu, rasi, nacionalitāti, etnisko piederību, reliģisko piederību, vai sociālām pazīmēm - vecums, dzimums, invaliditāte, seksuālā orientācija u.c., kā arī, vai personas mērķis ir bijis izraisīt naidu vai nesaticību sabiedrībā. Policijas amatpersonu pienākums ir pēc iespējas īsākā laika periodā identificēt minētos apstākļus, lai noteiktu precīzu noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju.**

Intervijas laikā ar profesori V. Liholaju autorei tika norādīts, ka nepieciešams noskaidrot, kāds bija personas motīvs un mērķis, veicot noziedzīgo nodarījumu. **Ja personas**

galvenais nolūks ir bijis izraisīt naidu plašākā personu grupā vai izveidot naidīgu noskaņu sabiedrībā, tad noziedzīgais nodarījums ir kvalificējams saskaņā ar Krimināllikuma 78.pantu vai 150.pantu (jāvērtē, kāda aizsargātā grupa ir aizskarta).

Attiecībā uz Krimināllikuma 149.¹ pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, likumdevējs ir iekļāvis ļoti plašu diskriminācijas aizlieguma aizsargātās grupas uzskaitījumu, paredzot kriminālatbildību par diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu uz jebkāda pamata, ja diskriminācija ir izraisījusi būtisku kaitējumu.

Nereti tiesu praksē ir konstatējams, ka noziedzīgais nodarījums, kādā iespējams identificēt naida motīvu, tiek kļūdaini kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 231.pantu, kas paredz kriminālatbildību par huligānismu¹⁵³. Autores ieskatā, izmeklētājam ir rūpīgi jāizvērtē noziedzīgā nodarījuma apstākļi un subjektīvā puse, lai nepieļautu situāciju, kādā naida motīvs nebūtu izmeklēts.

4.2.2. Subjektīvās puses konstatēšana noziedzīgā nodarījuma sastāvā

Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību ziņojumā par Latviju (ceturtais posms) ir norādīts, ka Komisija iesaka Latvijas policijas iestādēm un tiesību aizsardzības iestādēm pilnīgi izmeklēt un sodīt rasistiski motivētus pārkāpumus, atzīstot un ņemot vērā nodarījuma rasistisko motivāciju¹⁵⁴. Autores ieskatā minētais attiecas ne tikai uz nodarījumiem, kuros konstatējama rasistiska motivācija, bet arī jebkāds naida motīvs.

Lai konstatētu, identificētu un efektīvi izmeklētu naida motivāciju personas darbībās, krimināllietas materiālos ir nepieciešams **iekļaut atzīmi, ka noziedzīgais nodarījums, iespējams, ir veikts, pamatojoties uz personas piederību kādai no aizsargājamām grupām.** Šādas norādes iekļaušana palīdzētu kvalificēt un izmeklēt noziedzīgo nodarījumu, nepieļaujot situāciju, kādā naida motīvam netiktu pievērsta pietiekama uzmanība.

Krimināltiesību doktrīnā ir norādīts, ka Krimināllikuma 78.pantā, 149.¹ pantā un 150.pantā paredzētos noziedzīgos nodarījumus ir iespējams izdarīt tikai ar tiešu nodomu, jo vainīgais apzinās savas darbības kaitīgumu, to, ka tā vērsta uz naida un nesaticības izraisīšanu, un apzināti to izdara¹⁵⁵. Intervijas laikā ar autori, profesore V.Liholaja norādīja, ka minētajos pantos paredzēto noziedzīgo nodarījumu var izdarīt tikai ar tiešu nodomu, jo

¹⁵³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012., 13., 38.lpp.

¹⁵⁴ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Ziņojums par Latviju (ceturtais posms). Publicēts: 2012.gada 21.februārī, 15.lpp.

¹⁵⁵ Krastiņš U. Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 377.lpp.

persona vēlas izraisīt naidu un nesaticību sabiedrībā, ko arī ir iespējams secināt no pantos ietvertās dispozīcijas - "*darbība, kas vērsta uz*".

Viens no būtiskākajiem problēmaspektiem noziedzīgā nodarījuma pierādīšanā, kas ir paredzēts Krimināllikuma 78.pantā, 149.¹pantā, kā arī 150.pantā ir tieša nodoma identificēšana un konstatēšana.

Tiesas ir norādījušas uz policijas un prokuratūras nozīmīgo lomu pirmstiesas kriminālprocesā, noskaidrojot naida noziegumu subjektīvo pusi, un tā kļūdas noziedzīgā nodarījuma sākotnējā kvalifikācijā var ietekmēt apsūdzētā vainas konstatēšanu¹⁵⁶. Tādējādi **subjektīvās puses tieša nodoma pierādīšanai un izpratnei ir jāpievērš īpaša uzmanība, mainot noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanas metodiku un nozīmību.**

Vairākās Valsts policijas ir norādīts, ka:

- *tiešais nodoms tiek konstatēts tiešā diskriminācijas izteikumā vai darbībā, kas to izraisa, vainīgajai personai apzinoties, ka tā tādējādi vēršas pret tiesību aizskarto personu;*
- *noziedzīgā nodarījuma subjektīvās puses tiešo nodomu ir grūti konstatēt, lai tas būtu nepārprotams - vērtēšanas jautājums, kādam ir problemātika arī citos noziedzīgo nodarījumu sastāvos;*
- *no subjektīvās puses komentējamo noziedzīgo nodarījumu var izdarīt tikai ar tiešu nodomu, jo vainīgais apzinās savas darbības kaitīgumu, un to, ka darbība vērsta uz naida, un nesaticības izraisīšanu, un apzināti to izdara;*
- *pastāv grūtības pierādīt aizdomās turētās personas tiešā nodoma esamību. Līdz ar tiesu prakses trūkumu pastāv viedokļu dažādība policijas iecirkņu starpā, kā arī tiesnešu un prokuroru vidū attiecībā uz kvalifikāciju;*
- *noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīme – subjektīvā puse, tiek konstatēta, vērtējot subjekta darbības un subjekta skaidrojumu par savu nodarījumu.*

Autore vēlas norādīt, ka situācijās, kādās aizdomās turētā persona apgalvo, ka, veicot savas darbības, nav vēlējusies izraisīt naidu vai nesaticību sabiedrībā, nepieciešams izvērtēt, vai pastāv kāds cits attaisnojums šādām darbībām. Ja persona apzināti ir rakstījusi naidu kurinošus komentārus, veikusi ierakstus dažādos sociālajos tīklos, zīmējusi grafiti uzrakstus, vai fiziski izrēķinājusies ar personu, kas ir piederīga noteiktai

¹⁵⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012., 38.lpp.

aizsargājamai grupai, minētais norāda uz iespējamo personas tiešo nodomu izraisīt naidu vai nesaticību sabiedrībā pret noteikto grupu, ja citādu attaisnojumu šādai rīcībai nevar konstatēt.

Jānorāda, ka policijas darbiniekiem, izvērtējot tieša nodoma esamību personas darbībās, nozīme ir ne tikai aizdomās turētā liecībām, bet arī citiem apstākļiem, piemēram:

- personas uzvedībai noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā un nozieguma izdarīšanas kontekstam;
- eksperta atzinumam par noziedzīgo nodarījumu;
- cietušā liecībām;
- liecinieku liecībām;
- aizdomās turētā vai apsūdzētā saistībai ar naidu kurinošām organizācijām;
- apsūdzētā liecību maiņai izmeklēšanas laikā¹⁵⁷;
- pieaicinātas nevalstiskās organizācijas vai aizsargājamās grupas pārstāvja viedoklim par konkrēto noziedzīgo nodarījumu.

Attiecībā uz Krimināllikuma 149.¹ pantā un 150. pantā pirmajā un otrajā daļā iekļauto noziedzīgā nodarījuma sastāvu, noziedzīgais nodarījums ir ar materiālu sastāvu, jo nepieciešams konstatēt papildu pazīmi - būtiskais kaitējums. Profesore V. Liholaja ir norādījusi, ka psihiskā attieksme pret būtisku kaitējumu (sekām) minētajos Krimināllikuma pantos var izpausties nodoma un neuzmanības formā¹⁵⁸.

4.2.3. Būtiskā kaitējuma konstatēšana noziedzīgajā nodarījumā

Krimināllikuma 149.¹ pantā un 150. panta pirmajā un otrajā daļā paredzētais noziedzīgais nodarījums ir ar materiālu sastāvu, jo likumdevējs papildus noziedzīgā nodarījuma pazīmju uzskaitījumam ir norādījis papildu pazīmi - ja ar darbību radīts **būtisks kaitējums**. Autore vēlas akcentēt uz pazīmes "**būtisks kaitējums**" nozīmību, jo, **nekonstatējot minēto pazīmi, nav iespējams konstatēt noziedzīgā nodarījuma sastāvu un vainīgā persona nav saucama pie kriminālatbildības.**

¹⁵⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012., 38. lpp.

¹⁵⁸ Krastiņš U. Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 376. lpp.

Vienā no Valsts policijas iecirkņu atbildes vēstulēm Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam, ir norādīts, ka ir pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu sakarā ar iespējamu noziedzīgo nodarījumu, kas paredzēts Krimināllikuma 150.pantā (netika konstatēts būtisks kaitējums, lai kvalificētu noziedzīgu nodarījumu pēc Krimināllikuma 150.panta pirmās daļas netika konstatētas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes pēc Krimināllikuma 150.panta trešās daļas). Minētā lēmuma pieņemšana izraisa pārdomas vai veicina diskusiju par gadījumiem, kādos identificētā naida runa atbilst Krimināllikuma 149.¹panta vai Krimināllikuma 150.panta pirmās vai otrās daļas pazīmēm, bet objektīvi nav iespējams uzsākt kriminālprocesu, kamēr nav identificēts cietušais, kuram ir nodarīts būtisks kaitējums (saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 95.panta otrā daļa – par cietušo kriminālprocesā nevar būt persona, kurai morāls aizskārums nodarīts kā noteiktas sabiedrības grupas vai daļas pārstāvim). Atšķirīga situācija veidojas saistībā ar Krimināllikuma 78.pantā un 150.panta trešajā daļā ietverto noziedzīgo nodarījumu, kas ir ar formālu sastāvu. Intervijas laikā ar autori, Valsts Policijas koledžas pasniedzējs Ē.Treļš norādīja, ka Krimināllikuma 150.panta regulējumā nebija nepieciešams iekļaut pazīmi "*būtisks kaitējums*", jo šādas pazīmes konstatēšana nav iekļauta Krimināllikuma 78.pantā. Iespējamais risinājums varētu būt Krimināllikuma 149.¹ pantā un 150.pantā pirmajā un otrajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu grozījumu izstrādāšana, pārveidojot materiālos sastāvus par formāliem sastāviem.

Valsts policijas atbildes vēstulēs par būtiskā kaitējuma konstatēšanu naida runas un naida noziegumos ir norādīts, ka:

- *būtiskais kaitējums tiktu vērtēts saskaņā ar KL spēkā stāšanās un piemērošanas likumu;*
- *attiecībā uz būtisko kaitējumu - galvenokārt tiks apdraudētas personas pamattiesību un pamatbrīvību izmantošana un realizēšana.*

Jēdziens "*būtisks kaitējums*" ir atzīstams par vērtējuma kritēriju. Vērtējuma jēdziena satura atklāšanā, ja runa ir par citu ievērojamu apdraudējumu ar likumu aizsargātām interesēm, vispusīgi ir jāizvērtē nodarījuma faktiskie apstākļi, tā reālā izpausme, kā arī cik nozīmīga ir tā interese, ko apdraud prettiesiskā darbība vai bezdarbības akts. Svarīga nozīme ir interešu apdraudējuma veidam (izpausmei, raksturam), cik smagi interese apdraudēta, darbības vai bezdarbības raksturam, intereses nesēja (personas, pret kuru vērsts apdraudējums) īpašībām, kā arī tam, kā tas uztvēris konkrēto interešu apdraudējumu¹⁵⁹.

Policijas darbiniekiem, nosakot, vai naida nozieguma vai naida runas gadījumā ir

¹⁵⁹ Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse. Viedokļi, problēmas, risinājumi 2. 2009-2014. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 268.lpp

konstatējams būtisks kaitējums, ir nepieciešams izvērtēt vairākus būtiskus faktorus, īpašu uzmanību, pievēršot cietušā personībai un izraisītajam kaitējumam personai.

Intervijas laikā ar autori, profesore V.Liholaja norādīja, ka Krimināllikuma 149.¹ pantā un 150.pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums primāri aizskar personas pamattiesības un pamatbrīvības, nevis materiālās intereses, tādēļ veidojas problemātika saistībā ar pazīmes *"ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses"* interpretāciju. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 1.septembra lēmumā lietā SKK-351/2008¹⁶⁰ ir norādīts, ka **Satversmē garantēto tiesību aizskārums ir atzīstams par personas tiesību un interešu ievērojamu apdraudējumu** likuma *„Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”* 23.panta izpratnē. Minētā atziņa ir izmantojama konkrētā gadījumā saistībā ar citiem krimināllietā noskaidrotiem apstākļiem. Jāievēro, ka Satversmes 8. nodaļā ir ietverts plašs cilvēka pamattiesību uzskaitījums, kuras aizsargā likums, tajā skaitā pārsvarā gadījumu arī Krimināllikums. Taču ne katrs tiesību aizskārums ir atzīstams par būtisku, jo likuma *"Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”* 23.pantā ir minēts **ievērojams** interešu apdraudējums. Tātad, **vai Satversmē garantēto tiesību aizskārums ir atzīstams par kādas intereses ievērojamu apdraudējumu, ir jāvērtē katrā konkrētā situācijā un apstākļu kopumā**¹⁶¹

Intervijas laikā ar autori profesore V.Liholaja norādīja, ka ir nepieciešams izstrādāt vadlīnijas vai kritērijus gadījumiem, kādos naida motivētos noziedzīgajos nodarījumos ir konstatējams būtisks kaitējums un kādu interešu aizskārums ir uzskatāms par ievērojamu. Kā iespējamus piemērus ievērojamam citu interešu aizskārumam, ko aptver būtiskais kaitējums, profesore V.Liholaja atzīmē personas veselības aizsardzības interešu aizskārumu. Piemēram, situācijā, kādā persona ar invaliditāti netiek pieņemta darba vietā, kā rezultātā personai ievērojami pasliktinās veselības stāvoklis. Līdzīga situācija var veidoties, ja personai, pret ko ir vērsta naida runa vai naida noziegums, ir ievērojami pasliktinājusies veselība un galējos gadījumos piešķirta invaliditāte saistībā ar garīgu saslimšanu. Izmeklētājiem pirmstiesas kriminālprocesa izmeklēšanas laikā ir rūpīgi jāizvērtē cietušās personas viedoklis par kaitējuma apmēru un apstākļiem, kas radušies pēc noziedzīgā nodarījuma veikšanas.

Autores ieskatā, ņemot vērā, ka likumdevējs ir noteicis iekļaut Krimināllikuma 149.¹ panta un 150.panta pirmās un otrās daļas krimināltiesiskajā regulējumā vērtējuma pazīmi *"būtiskais kaitējums"*, nepieciešams izstrādāt vadlīnijas ar kritērijiem, iekļaujot uzskaitījumu, kādā konstatējams *"ievērojams personas tiesību aizskārums"*. Nepieciešams **nodrošināt policijas darbinieku apmācības saistībā ar minētās pazīmes identificēšanu naida**

¹⁶⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008. gada 1. septembra lēmums Lietā SKK – 351/2008

¹⁶¹ Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse. Viedokļi, problēmas, risinājumi 2. 2009-2014. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015., 268.lpp.

noziedzīgos, lai novērstu situācijas, kādās, neprecīzi konstatējot būtiskā kaitējuma esamību vai neesamību, vainīgā persona netiek saukta pie kriminālatbildības. Ikvienā situācijā naida noziegumu un naida runas apstākļi ir jāizvērtē individuāli, ņemot vērā katra gadījuma specifiku, savukārt policijas amatpersonām ir pienākums aizsargāt cietušās personas intereses, izvērtējot tiesību aizskārumu.

4.2.4. Ekspertu un ekspertīzes kritēriji naida noziegumu un naida runas gadījumos

Kriminālprocesa likuma 195.pantā ir norādīti pamati, uz kādiem ir obligāti nepieciešams veikt ekspertīzi kriminālprocesā. Ja vien Krimināllikuma 78.pantā, 149.¹pantā vai 150.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma rezultātā nav izraisīta cietušās personas nāve, miesas bojājumi, grūtniecības pārtraukšana, kā arī nav konstatējama dzimumnozieguma izdarīšana, ekspertīze nav jāveic obligāti.

Nereti situācijās, kādās tiek konstatēta naida runa vai naida noziegumi, ir identificējama dažādu simbolu, saukļu, rituālu un apzīmējumu izmantošana. Lai noteiktu vai noziedzīgajā nodarījumā ir konstatējams naida motīvs, tiesību piemērotājam ir nepieciešamas speciālas zināšanas, kādas piemīt ekspertam. Tādējādi izveidojas diskusija par nepieciešamību paplašināt izmeklētāju zināšanas par naida noziegumu identificēšanu un atpazīšanu bez ekspertīzes slēdziena.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 193.pantu, ekspertīze ir izmeklēšanas darbība, kuru veic viens vai vairāki eksperti procesa virzītāja uzdevumā un kuras saturs ir ekspertīzei iesniegto objektu pētīšana nolūkā noskaidrot kriminālprocesam nozīmīgus faktus un apstākļus, par ko tiek dots eksperta atzinums. Kriminālprocesa likumā ir noteikts, ka ekspertīzi var veikt ekspertīžu iestādes eksperts (Kriminālprocesa likuma 33.pants) vai pieaicinātais eksperts (Kriminālprocesa likuma 34.pants).

Valsts policijas reģionālās pārvaldes iecirkņa vēstulē ir norādīts, ka “*situācijās, kādās nepieciešams veikt ekspertīzi, procesa virzītājam ir jāaicina speciālists ar zināšanām sabiedrības un cilvēku attiecību jomā, tādēļ nepieciešams nodrošināt ekspertīzes ārpus ekspertīžu iestādēm. Pieaicinātajiem ekspertam ir jābūt ne tikai attiecīgai izglītībai, bet arī pieredzei šajā jomā, kā arī neapšaubāmai neatkarībai un neitralitātei*”. Autore atzīmē, ka pašlaik Latvijas Republikā nepastāv konkrēti kritēriji, pēc kādiem tiek izvērtēta ekspertu profesionalitāte, izglītība, neatkarība vai neitralitāte, sniedzot atzinumus par naida runu vai naida noziegumiem.

Kriminālprocesa likuma 128.panta otrajā daļā ir norādīts, ka, cik ticamas ir pierādīšanā izmantojamās ziņas par faktiem, izvērtē, aplūkojot visus kriminālprocesa laikā iegūtos faktus vai ziņas par faktiem kopumā un savstarpējā atkarībā. Iepriekšminētā panta trešajā daļā ir norādīts, ka **nevienam no pierādījumiem nav iepriekš noteikta augstāka ticamības pakāpe nekā pārējiem pierādījumiem.** Kā norādīts Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 19.jūnija lēmumā Lietā SKK - 258/2008¹⁶² - eksperta atzinums saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 132.panta pirmo daļu ir viens no pierādījumu veidiem. **Arī eksperta atzinums saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 128.panta 1.daļu ir pakļauts ticamības izvērtēšanai, un tam nav augstāka ticamība, kā citiem pierādījumiem.** Minētais nozīmē, ka izmeklētājiem ir jāizvērtē un jāņem vērā ekspertīzes rezultāti, bet nav attaisnojama automātiska ekspertīzes atzinuma pieņemšana par nozīmīgāko pierādījumu. Nepieciešams rūpīgi izvērtēt lietas apstākļus, personas motivāciju noziedzīgā nodarījuma veikšanai, liecinieku un cietušā liecības, kā arī citus apstākļus, kas ir nozīmīgi lietas izmeklēšanā.

Drošības policija ir norādījusi, ka, lai atklātu Krimināllikuma 78.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, tiek veiktas dažādas ekspertīzes, proti, teksta juridiskās, teksta lingvistiskās un citas pēc nepieciešamības vajadzīgās ekspertīzes. Latvijas Cilvēktiesību centrs ir norādījis, ka krimināllietās par naida kurinošu izteikumu formu noteiktas visdažādākās ekspertīzes – lingvistiskā, cilvēktiesību, filozofiskā, žurnālistiskā, tāpat arī kompleksās ekspertīzes, tomēr ne vienmēr ir skaidra izšķiršanās par labu vienai vai otrai jomai. **Konkrēti kritēriji speciālistu atlasei nav izstrādāti¹⁶³, kas var izvērst jautājumu saistībā ar ekspertīžu objektivitāti un pamatotību.**

Lielākajā daļā gadījumu minētās ekspertīzes veic pieaicināti eksperti, kuri tiek piesaistīti atbilstoši Kriminālprocesa likuma 34.panta pirmajai daļai, proti, personai jābūt tādai, kuras zināšanas un praktiskā pieredze ir pietiekama ekspertīzes izdarīšanai. **Minētais nozīmē, ka lielākajā daļā gadījumu, eksperti tiek izvēlēti nevis no ekspertīžu iestādes vienotā ekspertu loka, bet pēc procesa virzītāja ieskatiem, kas var radīt problemātiku saistībā ar ekspertu atšķirīgo kvalifikācijas līmeni.**

Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību ziņojumā par Latviju, gan trešajā¹⁶⁴, gan ceturtajā posmā¹⁶⁵ ir uzvērusi, ka **galvenie šķēršļi pilnīgai Krimināllikuma 78. panta īstenošanai attiecībā uz rasistiskiem izteikumiem minēti vairāki faktori, kā, piemēram,**

¹⁶² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 19.jūnija lēmumā Lietā SKK - 258/2008

¹⁶³ Naida noziegumi Latvijā: likumdošana un policijas prakse. Latvijas cilvēktiesību centrs, 2008, 23.lpp.

¹⁶⁴ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību. Trešais ziņojums par Latviju. Pieejams:<http://cilvektiesibas.org.lv/media/record/docs/2012/09/28/ecri3report.pdf> - 11lpp

¹⁶⁵ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Ziņojums par Latviju (ceturtais posms). Publicēts: 2012.gada 21.februārī, 16.lpp

ekspertu pieaicināšana, lai noteiktu naida kurināšanas faktu. *“Kad policija saskaras ar sūdzību, tā bieži, pat gadījumos, kad rasistiskie motīvi ir acīmredzami, griežas pie ekspertiem, lai noteiktu, vai izteikumi ir klasificējami, kā rasu naidu izraisošī”.* Latvijas Republikas valdība, atbildot uz minēto apgalvojumu, ir uzsvērusi, ka nepieciešams paplašināt policijas un prokuratūras iestāžu kompetenci attiecībā uz rasistiskiem izteikumiem, lai pirms rīkošanās nebūtu jāprasa pieaicinātu ekspertu padoms¹⁶⁶. Autores ieskatā minētā atziņa ir jāattiecina ne tikai uz noziedzīgajiem nodarījumiem, kādos konstatējams rasistisks motīvs, bet arī uz jebkuru noziedzīgo nodarījumu, kādā konstatējams naida motīvs pret kādu sabiedrības grupu. **Nodrošinot apmācības policijas darbiniekiem, vai izstrādājot vadlīnijas, lai varētu identificēt un atpazīt naida noziegumu pazīmes bez ekspertīzes un ekspertu palīdzības, uzlabotos naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un izmeklēšanas efektivitāte.** Piemēram, policijas darbiniekiem ir jānodrošina pieeja atsevišķai datu bāzei, kādā būtu iekļauti dažādi simboli, skaitļi, datumi, rituālu apraksti vai apzīmējumi, kas var norādīt uz naida motīvu personas darbībās.

Ekspertīžu veikšana ir nepieciešama gadījumos, kādos procesa virzītājam ir radušās objektīvas šaubas par noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju, kā arī nepieciešams iegūt pierādījums personas vainas konstatēšanai, vai identificējami nesaprotami un neatpazīstami simboli.

Attiecībā uz ekspertu un ekspertīžu objektivitāti, **valstij ir nepieciešams nodrošināt vienotus kritērijus ekspertu sertificēšanai naida noziegumu un naida runas atpazīšanā un izmeklēšanā. Vienotie sertificēšanas noteikumi nepieļaus situācijas, kādās atšķiras ekspertu zināšanu apjoms, vai ekspertam ir subjektīvs viedoklis vai aizspriedumi pret kādu no aizsargājamām grupām.**

4.3. Policijas darbinieku apmācības naida noziegumu identificēšanā un izmeklēšanā

Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību ziņojumā par Latviju (ceturtais posms) ir norādīts, ka valstīm ir pienākums pastiprināt pūles, lai apmācītu tiesnešus, prokurorus un policijas amatpersonas par spēkā esošajiem noteikumiem rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanai. Mācības ir jāorganizē periodiski nevis kā atsevišķi izņēmuma gadījumi¹⁶⁷. Autores ieskatā minētais ieteikums attiecas ne tikai uz noziedzīgajiem nodarījumiem, kādos ir

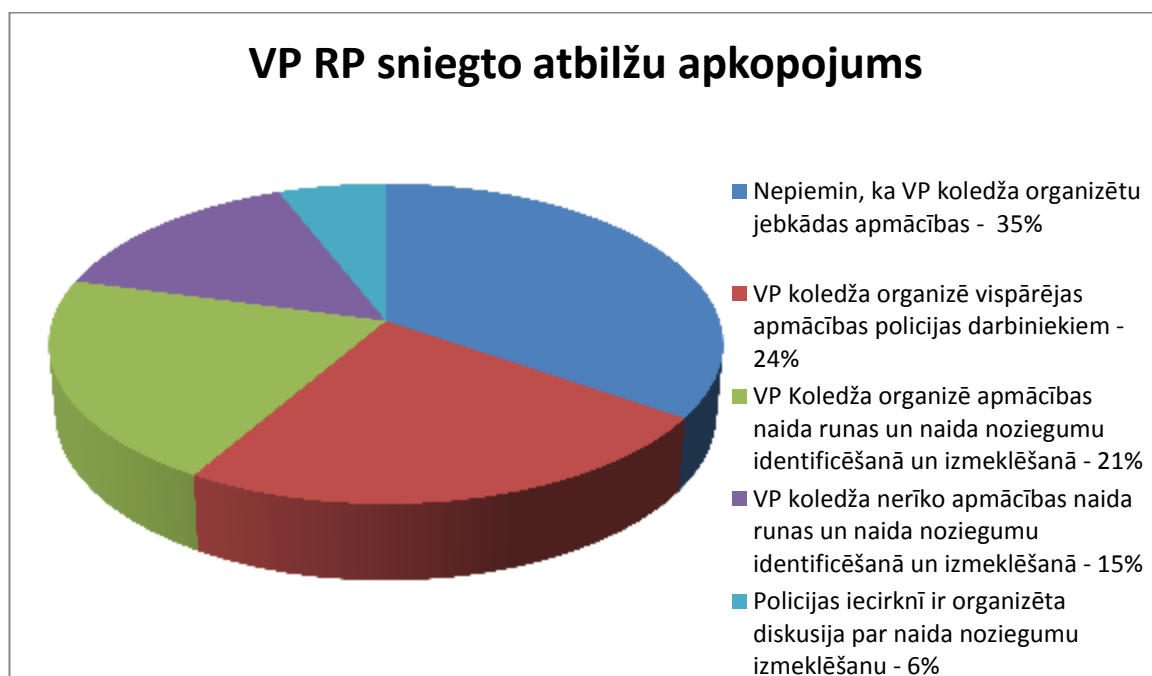
¹⁶⁶ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Ziņojums par Latviju (ceturtais posms). Publicēts: 2012.gada 21.februārī, 16.lpp

¹⁶⁷ Turpat, 26.lpp.

konstatējama rasistiska motivācija, bet arī uz ikvienu noziedzīgo nodarījumu, kādā konstatējama naida motivācija.

Vairākās Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņu vēstulēs ir norādīts uz praktiskās pieredzes trūkumu un lietu neesamību, kas ir kvalificētas saskaņā ar Krimināllikuma 149.¹ pantu un Krimināllikuma 150.pantu. Minētajās vēstulēs ir norādīts, ka policijas darbinieku zināšanas balstās galvenokārt uz teorētisko bāzi, tāpēc nav iespējams padalīties ar praktisko pieredzi lietu izmeklēšanā un izmeklēšanas problemātikas analizē. Autore ieskatā, lai gan nepastāv prakse Krimināllikuma 149.¹ panta un 150.panta piemērošanā, apmācībām ir vairāk teorētisks raksturs. **Izmeklētājiem ir jāveicina izpratne par naida runas un naida noziegumu specifiku, kā arī par preventīvajiem pasākumiem šāda veida noziedzīgo nodarījumu novēršanā nākotnē.**

Pētījuma izstrādes laikā Latvijas Republikas Tiesībsarga birojs pieprasīja informāciju no Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņiem par policijas darbinieku apmācībām naida runas un naida noziegumu identificēšanā, atpazīšanā un izmeklēšanā. Atbildes uz pieprasīto informāciju ir apkopotas *Tabulā Nr.4.*

Tabula Nr.4.

No *TabulasNr.4.* pieejamiem datiem par Valsts policijas darbinieku apmācību naida noziegumu identificēšanā, izmeklēšanā un atpazīšanā, ir iespējams secināt, ka nepastāv

vienotas atbildes saistībā ar apmācību esamību, kārtību un pieejamību Valsts policijas iecirkņiem. Vairumā gadījumu Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņi nav snieguši atbildi uz jautājumu par mācību esamību. Interviju laikā ar Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņu priekšniekiem, autoriem tika norādīts, ka par apmācībām naida noziegumu identificēšanai, atpazīšanai un izmeklēšanai, nav pieejama informācija. Saistībā ar vispārējo apmācību saturu, autoriem tika norādīts, ka mācībās tiek sniegta pārāk teorētiska informācija par noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanu.

Saskaņā ar Valsts policijas koledžas nolikumu¹⁶⁸ (MK noteikumi Nr.584), kas ir izdots pamatojoties uz Augstskolu likuma¹⁶⁹ 10.¹panta pirmās daļas, 6.punkta 6.2. apakšpunktu - Valsts policijas koledžas uzdevums sadarbībā ar Valsts policiju ir izstrādāt un īstenot policijas darbinieku profesionālās tālākizglītības, profesionālās pilnveides un pieaugušo neformālās izglītības programmas.

Ievērojot iepriekšminēto, Valsts policijas koledža sadarbojoties ar Iekšlietu ministrijas struktūrvienībām un dienestiem, organizē Valsts policijas darbinieku pieaugušo neformālās izglītības programmu, realizējot to Valsts policijas koledžā, Reģionālajās klasēs un Valsts policijas struktūrvienībās¹⁷⁰.

Saskaņā ar statistikas datiem par *"Pieaugušo neformālās izglītības programmas apguvušo Valsts policijas amatpersonu skaitu par cilvēktiesību ievērošanu Valsts policijas darbā (vai līdzīgās tēmas par rasu un naida izpausmēm, diskriminācijas vai atšķirīgas attieksmes aizliegumu u.c.)"*¹⁷¹, ir iespējams secināt, ka samazinās policijas darbinieku skaits, kuras apmeklē mācības.

Saskaņā ar statistikas datiem, studiju kursa *"Policijas darbs daudznacionālā sabiedrībā"*, kādā studiju programma ir izstrādāta un tiek realizēta no 2014.gada, (informācija uz 2016.gada jūliju), apmācībās piedalījās¹⁷² (skatīt *Tabulu Nr.5.*):

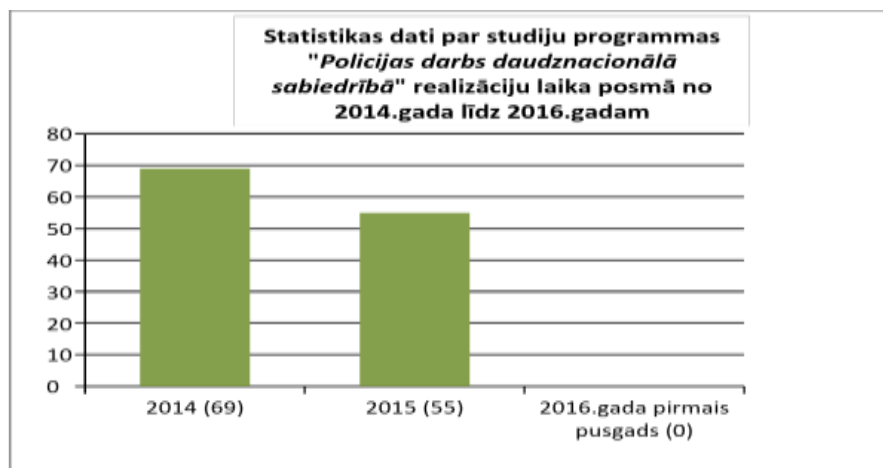
¹⁶⁸ Valsts Policijas koledžas nolikums. MK noteikumi Nr.584.

¹⁶⁹ Augstskolu likums: LR likums, Latvijas Vēstnesis, Nr. 179

¹⁷⁰ Pieaugušo neformālās izglītības programmas Valsts policijas koledžā. Pieejams: http://www.policijas.koledza.gov.lv/lv/strukturvienibas/profesionales_pilnveides_nodala/pieauguso_neformalas_izglitibas_programmas

¹⁷¹ "Pieaugušo neformālās izglītības programmas apguvušo Valsts policijas amatpersonu skaitu par cilvēktiesību ievērošanu Valsts policijas darbā (vai līdzīgās tēmas par rasu un naida izpausmēm, diskriminācijas vai atšķirīgas attieksmes aizliegumu u.c.). Nav publicēts. Dati uz 2016.gada jūliju.

¹⁷² Turpat.

Tabula Nr.5.

Intervijas laikā ar autori Valsts policijas koledžas pasniedzēji Ē.Treļs un E.Lipe, skaidrojot minēto tendenci, norādīja, ka apmācības policijas iecirkņos notiek, ievērojot brīvprātības principu. Policijas iecirkņa priekšniekam ir tiesības izvēlēties, vai norīkot policijas iecirkņa darbiniekus studiju kursu apguvei.

Attiecībā uz Krimināllikuma 150.pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma identificēšanas un izmeklēšanas apmācībām, Valsts policijas koledžā tiek realizēta studiju programma "Sociālā naida un nesaticības izraisīšanas krimināltiesiskais regulējums, un tā piemērošanas teorētiskās un praktiskās problēmas". Studiju programmas mērķauditorija ir Valsts policijas amatpersonas ar speciālajām dienesta pakāpēm, kurām ir piešķirtas pilnvaras veikt kriminālprocesu (izmeklētāji) un studiju programmas noslēgumā ir paredzēts noslēguma pārbaudījums, kuru nokārtojot tiek saņemta apliecība par programmas apguvi.

Programma ir izstrādāta 2015.gadā un tās autors ir Valsts policijas koledžas pasniedzējs, Dr. iur. Ēriks Treļs. Programmas plānā ir iekļautas sešas nodarbības, kādās tiek apskatīti šādi temati (Tabula Nr.6.):

1. Sociālās grupas jēdziens;	2. Pret dažādām sociālām grupām vērstie likumpārkāpumi (naida noziegumi);
3. Krimināllikuma 150. pantā „Sociālā naida un nesaticības izraisīšana” ietvertā noziedzīgā nodarījuma sastāva analīze;	4. Sociālā naida un nesaticības izraisīšanas kritēriju noteikšana;

5. Policijas darbības īpatnības Eiropas Savienības un citās valstīs;	6. Tipveida situāciju izskatīšana. Iespējamo risinājumu noskaidrošana.
--	--

Tabula Nr.6.

Intervijas laikā ar autori Valsts policijas koledžas pasniedzēji Ē.Treļs un E.Lipe norādīja, ka **līdz ar jaunā mācību gada sākumu (2016./2017. mācību gads), tiks docēts jauns papildu studiju kurss - "Naida noziegumu identifikācija un izmeklēšana". Studiju kurss tiks apmācīts sadarbībā ar Drošības policijas pārstāvjiem.** Programmas mērķis ir pilnveidot klausītāju zināšanas par tiesisko regulējumu naida noziegumu kontekstā, lai spētu kvalificēt un izmeklēt naida noziegumus. Programmas mērķauditorija ir Valsts policijas amatpersonas ar speciālajām dienesta pakāpēm, kurām ir piešķirtas pilnvaras veikt kriminālprocesu (izmeklētāji). Nodarbību noslēgumā ir paredzēts noslēguma pārbaudījums, pēc kura nokārtošanas policijas darbinieks saņem apliecību par studiju kursa apguvi. Programma ir izstrādāta 2016.gadā un tās autori ir Valsts policijas koledžas pasniedzēji Dr. iur. Ēriks Treļs un Mg.psych. Evita Lipe. Studiju programmas plānā ir iekļautas sešas nodarbības, kādās paredzēts aplūkot dažādus tematus (Tabula Nr.7):

1. Stereotipi un aizspriedumi, to cēloņi un izpausmes;	2. Naida noziegumu jēdziens, tā definējums. Naida noziegumu sekas;
3. Naida runa un vārda brīvība. Naida runa masu medijos, sociālajos tīklos un masu pasākumos;	4. Naida noziegumu un naida runas krimināltiesiskais raksturojums un kvalifikācijas problēmas;
5. Izmeklēšanas taktika un specifika naida noziegumos;	6. Tipveida situāciju analīze.

Tabula Nr.7.

2016.gada vasarā Valsts policija apstiprināja pieaugušo neformālās izglītības plānu 2016./2017. mācību gadam, kurā obligāto kursu sarakstā ir iekļauta studiju programma *"Naida noziegumu identifikācija un izmeklēšana"*. Minētais nozīmē, ka **apmācības naida noziegumu identifikācijā un izmeklēšanā būs obligātas visām Valsts policijas teritoriālajām pārvaldēm un iecirkņa priekšniekiem būs pienākums sūtīt policijas iecirkņa darbiniekus uz apmācībām.** Studiju programmas apstiprināšana obligāto kursu

apgūšanas sarakstā ir uzskatāma par labās prakses piemēru, ņemot vērā, ka apmācībās ar pieredzi dalīsies Drošības policijas pārstāvji, kā arī apmācības var veicināt tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitātes palielināšanos.

Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam adresētajās vēstulēs uz informācijas pieprasījumu, saistībā ar naida noziegumu izmeklēšanu no Valsts policijas iecirkņiem, kā arī interviju laikā ar policijas iecirkņu priekšniekiem, autorei tika norādīts uz apmācību teorētisko raksturu, ko nepieciešams papildināt ar praktisko zināšanu un praktisko piemēru analīzi. Aicinātu Valsts policijas koledžas mācībspēkus piesaistīt vieslektoros - prokurorus, tiesnešus, Drošības policijas pārstāvjus, kā arī augstskolu mācībspēkus, lai sniegtu praktiskas zināšanas un iepazītu starptautisko pieredzi naida noziegumu identificēšanā, izmeklēšanā un prevencijā. Nepieciešams veicināt izmeklētāju interesi un attieksmes uzlabošanos par naida runas un naida noziegumu noziedzīgo nodarījumu atpazīšanu, identificēšanu un izmeklēšanu.

4.4. Tiesību aizsardzības mehānisms naida runas konstatēšanas gadījumos interneta anonīmajos komentāros

Pētījuma izstrādes laikā autore veica anonīmo komentāru monitoringu saistībā ar naida kurinošu komentāru saturu vairākos interneta portālos. Monitoringa mērķis ir noskaidrot situāciju anonīmo komentāru satura analīzē un izvērtēt tiesību aizsardzības mehānisma darbību un efektivitāti naida runas kontekstā. Turpmākajās pētījuma 4.4. nodaļas apakšnodaļās, autore secības kārtībā iezīmēs atsevišķas nianšes tiesību aizsardzības mehānisma problemātikā Krimināllikuma 78.pantā, 149.¹ pantā un 150.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanā.

4.4.1. Noziedzīgo nodarījumu, kas ir paredzēti Krimināllikuma 78.pantā, 149.¹pantā un 150.pantā, izmeklēšanas institucionālā piekritība un izmeklēšanas uzsākšanas pamats

Gan Krimināllikuma 78.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, gan arī Krimināllikuma 149.¹pantā un 150.pantā paredzēto noziedzīgā nodarījuma sastāvu, saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 7.panta pirmo daļu veic sabiedrības interesēs neatkarīgi no tās personas gribas, kurai nodarīts kaitējums. Minētais nozīmē, ka ikviena persona var vērsties tiesībsargājošās iestādēs saistībā ar naida kurinošu komentāru konstatēšanu interneta vietnēs.

Kriminālprocesa likuma 370.panta pirmajā daļā ir norādīts, ka kriminālprocesu var uzsākt, ja pastāv reāla iespēja, ka noticis noziedzīgais nodarījums. Kriminālprocesa likuma 369.pantā ir ietverti kriminālprocesa uzsākšanas iemesli, kas ir tādu ziņu iesniegšana

izmeklēšanas iestādei, prokuratūrai vai tiesai, kuras norāda uz iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, vai šādu ziņu iegūšana par kriminālprocesa norisi atbildīgā iestādē.

Panta otrajā daļā ir norādīts, ka minētās ziņas var iesniegt:

- noziedzīga nodarījuma rezultātā cietusī persona - kā iesniegumu;
- kontrolējošās un uzraugošās iestādes - to darbībai regulējošos normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā;
- ārstniecības personas vai iestādes - kā ziņojumu par traumām, slimībām vai nāves gadījumiem, kuru cēlonis var būt noziedzīgs nodarījums;
- bērnu tiesību aizsardzības institūcijas un nevalstiskas organizācijas - kā iesniegumu par nepilngadīgo tiesību aizskārumiem, kuru cēlonis varētu būt noziedzīgs nodarījums;
- jebkura fiziskā vai juridiskā persona - kā informāciju par iespējamiem noziedzīgiem nodarījumiem, no kuriem pati tieši nav cietusi;
- jebkura persona par pašas izdarītu noziedzīgu nodarījumu - kā iesniegumu.

Lai veicinātu personu ziņošanu par naida runu un naida noziegumiem, nepieciešams izvērst izglītojošu kampaņu sabiedrībā par personas tiesībām vērsties tiesībsargājošajās iestādēs. Izglītojošajos pasākumos ir nepieciešams iesaistīt nevalstisko organizāciju (NVO) pārstāvjus, kā arī policijas pārstāvjus, lai izvērstu diskusiju par neiecietības novēršanu sabiedrībā, kā arī par personas tiesību aizsardzības mehānismu kriminālprocesā naida noziegumu un naida runas gadījumos.

Labās prakses piemērs saistībā ar naidu kurinošas runas identificēšanu interneta vietnēs, ir iespēja ziņot par noziedzīgajiem nodarījumiem nevalstisko organizāciju (Latvijas Cilvēktiesību centra) mājaslapā - <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/database/report-hate-crime/>, nosūtot noteikta teksta kopiju vai fragmentu Valsts Policijas oficiālajam Twitter kontam, no kura informācija tiek tālāk nodota policijas iecirkņiem.

4.4.2. Laika periods, kādā cietušais var vērsties policijā saistībā ar savu tiesību aizskārumu naida runas un naida noziegumu gadījumos

Personas tiesību aizsardzības mehānisma darbībā būtiska nozīme ir laika periodam, kādā cietušais var vērsties policijā savu aizskarto tiesību gadījumā. Saskaņā ar Krimināllikuma 56.pantu, kriminālatbildības noilgums par noziedzīgā nodarījuma veikšanu, kas ir paredzēts Krimināllikuma 78.panta pirmajā daļā ir pieci gadi, otrajā daļā - desmit gadi,

savukārt trešajā daļā - 15 gadi kopš noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas dienas. Attiecībā uz noziedzīgo nodarījumu, kas ir paredzēts Krimināllikuma 149.¹ pantā, kriminālatbildības noilgums ir pieci gadi kopš nozieguma izdarīšanas dienas. Savukārt par Krimināllikuma 150.panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu - divi gadi kopš kriminālpārkāpuma izdarīšanas dienas, par Krimināllikuma 150.panta otrajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu - piecu gadu laikā kopš nozieguma izdarīšanas dienas, savukārt par Krimināllikuma 150.panta trešajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu - desmit gadu laikā no nozieguma izdarīšanas dienas. Jānorāda, ka konkrētie kriminālatbildības noilguma termiņi ir aprēķināti saskaņā ar Krimināllikuma redakciju, kas ir spēkā esoša uz 2016.gada augustu.

Elektronisko sakaru likuma¹⁷³ 71.¹ panta pirmajā daļā ir noteikts, ka saglabājamie dati tiek saglabāti un nodoti pirmstiesas izmeklēšanas iestādēm, operatīvās darbības subjektiem, valsts drošības iestādēm, prokuratūrai un tiesai, lai aizsargātu valsts un sabiedrisko drošību vai nodrošinātu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu, kriminālvajāšanu un krimināllietu iztiesāšanu, kā arī Konkurences padomei, izmeklējot konkurences tiesību pārkāpumus, kas izpaužas kā aizliegtas vienošanās. Savukārt iepriekš minētā likuma 19.panta vienpadsmitajā punktā ir noteikts, ka elektronisko sakaru komersantam ir pienākums nodrošināt saglabājamo datu glabāšanu **18 mēnešus**, kā arī to nodošanu likumā noteiktajā kārtībā pirmstiesas izmeklēšanas iestādēm, operatīvās darbības subjektiem, valsts drošības iestādēm, prokuratūrai, tiesai vai Konkurences padomei, ja šīs institūcijas to pieprasa.

Var secināt, ka **pēc augstāk minētā Elektronisko sakaru likumā noteiktā termiņa nokavējuma (18 mēneši), nebūs iespējams noskaidrot anonīmā komentāra autoru, jo visi dati būs izdzēsti un personai nebūs lietderīgi vērsties policijā.**

Lai gan saskaņā ar Krimināllikuma tiesisko regulējumu kriminālatbildības noilgums par noziedzīgajiem nodarījumiem, kas ir paredzēti Krimināllikuma 78.pantā, 149.¹ pantā, kā arī 150.pantā ir laika periodā no diviem līdz piecpadsmit gadiem, likumdevējs ir noteicis pienākumu elektronisko sakaru komersantam glabāt datus 18 mēnešus. Minētais termiņš ir uzskatāms par saprātīgu termiņu, kādā persona var vērsties tiesību aizsardzības iestādēs saistībā ar savu tiesību aizskārumu.

4.4.3. Aizdomās turētās personas identitātes noskaidrošana

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 397.pantu - pēc tam, kad pieņemts lēmums par kriminālprocesa uzsākšanu, procesa virzītājs veic visas Kriminālprocesa likumā paredzētās

¹⁷³ Elektronisko sakaru likums. LR likums: Latvijas Vēstnesis, Nr. 183 (3131), 2004. 9.decembris.

procesuālās darbības līdz brīdim, kad tiek noskaidrota persona, kura saucama pie kriminālatbildības, un savākti pietiekami pierādījumi kriminālprocesa nodošanai prokuroram kriminālvajāšanas uzsākšanai.

Lai noskaidrotu aizdomās turētās personas identitāti un motivāciju noziedzīgā nodarījuma veikšanā, izmeklētājam ir nepieciešams veikt vairākas izmeklēšanas darbības. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 138.panta pirmo daļu izmeklēšanas darbības ir procesuālas darbības, kas vērstas uz ziņu iegūšanu vai jau iegūtu ziņu pārbaudi kriminālprocesā.

Kriminālprocesa likuma 192.panta pirmā daļa nosaka ka, izmeklētājs pirmstiesas kriminālprocesā ar prokurora vai ar datu speciālista piekrišanu un prokurors ar amatā augstāka prokurora vai ar datu subjekta piekrišanu var pieprasīt, lai elektronisko sakaru komersants atklāj un izsniedz Elektronisko sakaru likumā noteiktajā kārtībā saglabājamus datus. Minētais nozīmē, ka **procesa virzītājam ir tiesības izprasīt interneta mediju portāla administrācijai turētās personas IP adresi, bet interneta portāla administratoram ir pienākums izsniegt informāciju par aizdomās turētās personas IP adresi, lai noskaidrotu aizdomās turētās personas personību.**

Nereti pastāv situācijas, kādās persona neslēpj savu patieso identitāti, piemēram, no personīgā profila rakstot dažādas ziņas sociālajos tīklos, kas aicina uz vardarbību pret kādu no aizsargājamām grupām. Šādos gadījumos, policijas pārstāvji ir norādījuši, ka tiek veiktas preventīvas pārrunas ar personu, norādot, ka šāda rīcība nav pieņemama. Diskutējams ir jautājums saistībā ar situāciju, kādā tiesību aizskārējs ir ierakstījis anonīmos komentārus no publiski pieejamiem datoriem (bibliotēkas, skolas, interneta kafejnīcas, citas personas dzīvesvieta, interneta sistēmā Wifi režīmā utt.) un nav iespējams identificēt vainīgo personu.

Autores ieskatā ļoti pozitīvi ir vērtējama prakse, kādā interneta mediju portāli pie anonīmā komentāra ieraksta jau piedāvā personām iespēju ziņot par anonīmā komentāra saturu portāla administrācijai. Personai, kas uzskata, ka noteikts anonīmais komentārs ir aizskarošs vai naidu kurinošs, nav jāmeklē iespējas, kādā veidā sazināties ar portāla administrāciju. Tādējādi tiek panākts, ka anonīmais komentārs pēc iespējas īsākā laika periodā tiks dzēsts no interneta vietnes.

4.4.4. Ekspertīzes nozīmēšana naida runas gadījumos

Iepazīstoties ar saņemtajām vēstulēm no Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņiem un Drošības policijas ir iespējams secināt, ka, lai kvalificētu naida runu atbilstoši Krimināllikuma 78.panta, 150.panta, kā arī Krimināllikuma 149.¹pantā paredzēto noziedzīgo

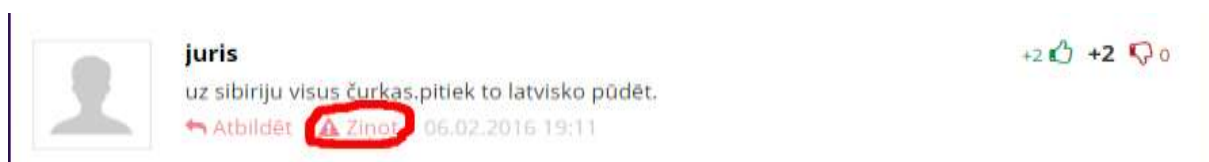
nodarījumu pazīmēm, tiek veiktas dažādas ekspertīzes. Proti, teksta juridiskās, lingvistiskās un citas nepieciešamās ekspertīzes. Kriminālprocesa likuma 194.pantā ir noteikts, ka pamats ekspertīzes noteikšanai pastāv situācijās, kad kriminālprocesam nozīmīgu jautājumu noskaidrošanai nepieciešams veikt pētījumu, kurā izmantojamas speciālas zināšanas kādā zinātnes, tehnikas, mākslas vai amatniecības nozarē.

Pētījuma izstrādes laikā autore noskaidroja, ka saistībā ar iespējamo naida kurinošās runas komentāru esamības ekspertīzes veikšanu, eksperts veic katra vārda analīzi atsevišķi. **Eksperta uzdevums ir ne tikai paskaidrot, kāda nozīme ir noteiktam vārdam atsevišķi,** bet autores ieskatā arī, **ekspertam ir pienākums analizēt arī naida kurinošo tekstu kopumā, izvērtējot, kādā veidā šādu tekstu var uztvert neitrāls lasītājs. Jāvērš uzmanība arī reakcijai, ko izraisījis šāds komentārs, konkrētāk, arī citu personu komentāriem, kas rakstīti interneta portālā.**

4.5. Naida runas konstatēšana anonīmajos komentāros

4.5.1. Mediju pienākums izdzēst naidu kurinošu runu saturošos anonīmos komentārus

Pētījuma izstrādes laikā autore veica anonīmo komentāru monitoringu dažādu mediju portālu mājas lapas (TVNET, Delfi, KasJauns.lv, spoki.tvnet.lv, www.skaties.lv, apollo.tvnet.lv, www.diena.lv) laika periodā no 2016.gada maija līdz 2016.gada augustam. Izvēlētie raksti ir saistībā ar jūtīgām tēmām sabiedrībā un potenciālajām naida runas satura pazīmēm anonīmajos komentāros. Identificējot anonīmā komentāra esamību, kurā saskatāmas naida kurinošās runas satura pazīmes, autore vērsās pie mediju portālu administrācijas, ar lūgumu dzēst naida kurinoša satura komentārus. Mērķis ir pārbaudīt mediju sadarbību un atsaucību naida noziegumu saturošu anonīmo komentāru dzēšanā. Autores ieskatā **pozitīvi ir vērtējama prakse, kādā ir atvieglota ziņošana mediju portāla redaktoram par anonīmā komentāra saturu tieši novietojot ziņošanas iespēju blakus komentāram.**

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumā *Delfi pret Igauniju*¹⁷⁴uzsvērts, ka **interneta portālam ir jāuzņemas atbildība par anonīmajos komentāros paustajiem viedokļiem**

¹⁷⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr. 64569/09 Delfi AS v. Estonia

situācijās, kādās komentāri satur naida runu un tiešus draudus personai. Minētais ir pamatots ar nepieciešamību aizsargāt citu personu tiesības un intereses, kā arī sabiedrības intereses kopumā. Lai gan nereti interneta portālu atbildīgie pārstāvji nepievērš pietiekamu uzmanību anonīmo komentāru saturam, aizbildinoties ar aizņemtību, cilvēku resursu trūkumu, kā arī darba apjomu un noslodzi, nav pieļaujama situācija, kādā anonīmie komentāri ar iespējamo naida runas saturu ir plaši pieejami sabiedrībai un netiek izdzēsti pēc atkārtotiem brīdinājumiem.

Autores ieskatā kā sliktas prakses piemērs ir uzskatāms, ka atsevišķos mediju portālos ir apgrūtināti atrast atbildīgās personas vai portāla redaktoru, jo nav paredzēta iespēja sūdzēties par anonīmā komentāra saturu nekavējoties. Nepieciešams ņemt vērā būtisku aspektu, ka **reakcijai uz naida runu vai naida noziegumiem ir jānotiek pēc iespējas īsākā laika periodā, lai novērstu aizspriedumu un nesaticības izplatību sabiedrībā.**

Situācijās, kādās ir identificētas naida runas pazīmes anonīmajā komentārā, mediju portālam ir tikai pienākums izdzēst šādus komentārus, nevis vērsties tiesībsargājošās iestādēs par iespējamo naida runas gadījumu. **Veicinot policijas iestāžu sadarbību ar interneta mediju portāliem, iespējams uzlabot naida runas identificēšanas un atpazīšanas sistēmu, kā arī palīdzēt izmeklēšanas iestādēm rīkoties preventīvi, lai novērstu potenciālos naida runas gadījumus vai naida noziegumus.**

Intervijas laikā ar autori, Policijas koledžas pasniedzēji Dr.iur. E.Treļs un mg.psych. E.Lipe pauda pārliecību, ka problemātika pastāv situācijās, kad medijos ir identificējami raksti, kas vērsti uz naida vai nesaticības izraisīšanu sabiedrībā, bet no teksta lingvistiskās ekspertīzes rezultātiem objektīvi nevar noteikt, ka raksta saturā ir pausta naida runa. Šādu **rakstu publicēšana provocē anonīmos komentētājus diskutēt par rakstu, paužot naidu kurinošus izteicienus.**

Attiecībā uz šādu aspektu, Latvijas Republikas Tiesībsarga 2015.gada ziņojumā ir norādīts, ka Nacionālajai elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomei jāraugās, lai laicīgi izvērtētu un sodītu plašsaziņas līdzekļus par naida runu un vienpusējas informācijas atspoguļošanu par sabiedrībai būtiskiem jautājumiem¹⁷⁵.

4.5.2. Identificētie komentāri, kādos, iespējams, konstatējamās naida runas pazīmes

Pētījuma izstrādes laikā autore identificēja un ziņoja par šādiem anonīmajiem komentāriem, kādos, iespējams, konstatējamās naida runas pazīmes.

¹⁷⁵ Latvijas Republikas tiesībsarga 2015.gada ziņojums. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/Tiesibsarga_2015_gada_zinojums.pdf, 100.lpp.

Tā piemēram:

- portālā www.skaties.lv 2015.gada 6.septembrī tika publicēts raksts - "*Muceniekos dzīvojošie bēgļi sūdzas par pārāk mazo dienas naudu*". 2015.gada 10.novembrī anonīmā komentāra autors - persona puda šādu apgalvojumu:

Einars

Blja Jansonam vispar pa ebalu vajag sadot ,Lai brauc nahuj prom shitiechurkas ,Varbut mums vajag panjemt visiem ierochus tad paņemt nostaditchurkas pie sienas un tad noshaut visus !!! Tad jau pec tam neviens jau negribes braukt uz LATVIJU neviena churka !!! Redziet nepietiek vinjam tas 2.15 ! Tad mesvinjusvienkarshinovaksimmezha tur pat muceniekos) Un tad bus miers ! (10.11.2015. 09:03)

Einars

Es negribu lai teroristi dzivomusu valsti !Tapec mums vajag pašiem rikoties ! Agri vai velu bet es sakshushaut uz begliem tur pat muceniekos ! Man nepatik kad sveshinieks atrodas mana Zeme !Tapec es njemshu savu ierochu un kādreiz aizbraukshu uz medibam)) Noshaushuparusbegljus !) Un es nejokoju)(10.11.2015 09:11)

Par iepriekš minēto komentāru autore ziņoja portāla administrācijai trīs reizes, bet diemžēl komentārs joprojām atrodas minētā raksta komentāru sadaļā. Autore ieskatā par personas motivāciju sociālā naida un nesaticības izraisīšanā norāda pazīmes, ka **persona vairākas reizes atkārtο vēlmi lietot vardarbību pret bēgļiem, kā arī aicina citas personas pievienoties darbību veikšanā**. Lai gan par minēto komentāru ir pieņemts lēmums par kriminālprocesa uzsākšanu, anonīmais komentārs vēl joprojām atrodas interneta vietnē. Autore aicinātu arī procesa virzītāju nosūtīt konkrētajam ziņu portālam pieprasījumu dzēst minēto komentāru.

- 2016.gada 5.janvārī portālā www.skaties.lv publicēts raksts "*Bēgļi, iespējams, seksuāli uz mākušies desmitiem sieviešu Ķelnē*" konstatējams šāds anonīmais komentārs:

Es

visus nosaut un balle beigta.
05.01.2016 21:51

- Portālā www.delfi.lv 2016.gada 12.jūnijā tika publicēts raksts - "*Patvērumu Latvijā pieprasījušas 23 nepilngadīgas personas bez pavadības*". 2016.gada 12.jūnijā persona publicēja šādu komentāru:

he

12.06.2016 13:04

Vajadzētu vinjus visus pa taisno piegādāt isis kaujiniekiem, momentaabuutu miers no tiem potenciaalajiem teroristiem :D

- 2016.gada 5.janvārī portālā www.diena.lv publicēts, ka "*Ķelni un Hamburgu satricina seksuāli uzbrukumi Jaungada svinību aizsegā*". Anonīmajos komentāros ir veikts šāds ieraksts:

Jānis

Tikai un vienīgi LINČA TIESA. vēlams publiska. sākumā orgānu nogriešana, tad . galvas nociršana.visu nofilmēto rādīt visos bēgļu centros, ar piebildi. šie nekad nerasniegs ne 100. jaunavu. ne ko citu. bet vārīsies Elles katlā ar Cūku galvām un astēm.
pirms 6 mēnešiem, 2016.01.05 12:46

- Autore ir novērojusi arī tendenci, ka naidu kurinoša runa ir identificējama saistībā ar dažādiem aktuāliem jautājumiem sabiedrībā, par kādiem tiek rakstīti dažādos mediju portālos. Portālā apollo.tvnet.lv 2016.gada 7.maijā tika publicēts raksts "*Rīgā notiks viens 9.maija gājiens*", kura komentāros kāda persona komentēja:

sētnieks8. maijs 07:30

NĀVI NACISTU PADAUZĀM ! 9.MAIJS UZVARAS DIENA PĀR BĒRNU SIEVIEŠU SLEPKAVĀM !

- 2015.gada 27.jūlijā portālā www.kasjauns.lv tika publicēts raksts - "*Kam ir izdevīgi Rīgas praidi?*" anonīmajos komentāros minēts šāds izteiciens:

aga 27.07.2015 09:57

šī sērga ar steigu jāiznīcina

Lielākajā daļā gadījumu, kādos autore ir identificējusi naida runas pazīmes anonīmajos komentāros, personas vēršas pret bēgļiem un patvēruma meklētājiem kā vienu no sociālajām grupām. Anonīmo komentāru saturā ir nepieciešams izvērtēt, vai noziedzīgajā nodarījumā ir konstatējama vēršanās pret personu tās piederības reliģiskai grupai (piemēram, patvēruma meklētājs ir islāmticīgais), vai nacionālajai piederībai (Sīrijas bēgļi), vai etniskai piederībai, vai rasei, vai sociālai grupai. Vairākās Valsts policijas reģionālās pārvaldes policiju iecirkņu vēstulēs termins "*bēglis*" lietots sadzīves izpratnē, atsevišķi neizdalot patvēruma meklētājus, personas ar alternatīvo statusu utt.

Vairākās situācijās ir identificējama vēršanās arī pret:

- personām ar homoseksuālu dzimumorientāciju;
- saistībā ar personas nacionalitāti (krievu tautībai vai latviešu tautībai piederīgās personas);
- saistībā ar personas piederību noteiktai reliģiskajai pārliecībai
-

Anonīmo komentāru autoru aktivitātē ir vērojama tendence, kādā komentētāji veido diskusijas saistībā par rakstā izvērstu tēmu, atbalstot un aicinot personas uz vardarbību pret kādu no sabiedrības grupām. Piemēram, kādā rakstā par bēgļiem ir minēts:

ELEP (11.01.2016. 22.06):

Es to čali pēdējā bildē pret asfaltu izārdītu, gan jau visi piekritīs, ka vargulim veicas, ka ar latviešu večiem nav bijusi darīšana, NIECĪBAS. Visus kā vienu atdauzit vecajā stilā

HeiteruHeiteris(11.01.2016. 22.11):

Tieši tā. Latvijā tādas lietas viņi neatļautos. Man viens vārds...vācieši ir mīkstmieši

FakeObama (11.01.2016.):

Ložmetējs, daudz patronu, un visu šo musulmaņu problēmu pats atrisināšu

Noah (11.01.2016. 22.47.):

2vus stroķus vajadzēs. Es ar tevi.

Se0ne (11.01.2016. 20.37):

Mums katram jāklūst par mazu Hitleru. Tas Hitlera nopelnos tagad šķiet pozitīvi - runa ir par to, kā viņš ebrejus izdzina no Eiropas. Lai tik pamēģina te ar latvietēm šādi apieties... ne jau mēs būsim tie mierīgie klusētāji.

Līdz ar interneta un sociālo tīklu lietotāju skaita pieaugumu, ir izveidojies jauns veids, kādā tiek plaši izplatīta naida runa pret aizsargājamām sabiedrības grupām. Personu pārliecība par izteikumu anonimitāti veicina izpratni, ka persona par savām darbībām netiks sodīta, taču ar mūsdienu tehnoloģiju palīdzību, ir iespējams noskaidrot personas identitāti.

Autores ieskatā ir nepieciešams ierobežot naida runas saturs izplatību interneta portālos un dažādos sociālajos tīklos, veicot dažādus pasākumus, piemēram:

1. sabiedrības izglītošana par naida runas saturu un sekām, kādas tā var izraisīt. Nepieciešams iedrošināt sabiedrības locekļus ziņot interneta portālu administrācijai un policijai par iespējamajiem naida runas gadījumiem;

2. procesa virzītājiem ir jāsadarbojas ar interneta portālu administrāciju, lai novērstu naida noziegumu izplatību. Interneta portālu administrācijas pienākums ir dzēst jebkādu komentārus, kādos konstatējamas naida runas pazīmes. Nepieciešams pārliecināt interneta portālu administrācijas pārstāvjus ziņot Valsts policijai vai Drošības policijai par iespējamām noziedzīgā nodarījuma sastāva esamības pazīmēm anonīmajos komentāros;
3. jāpaplašina atbalsts nevalstiskajām organizācijām saistībā ar anonīmo komentāru monitoringu un vēršanos policijas iestādēs;
4. Personai jāatvieglo iespēja ziņot par naida runu vai naida noziegumiem interneta vietnēs. Informācijai par iespējam sūdzēties ir jābūt pieejamai cietušajai personai saprotamā veidā un valodā;
5. Jāinformē sabiedrība par noziedzīgā nodarījuma sastāva esamību Krimināllikumā, tas ir, brīdināt personu, ka par personas darbībām var iestāties kriminālatbildība.

5. Ārvalstu tiesiskais regulējums un prakse naida runas un naida noziegumu izmeklēšanā

5.1. Zviedrija

EDSO ir norādījusi, ka viens no labās prakses piemēriem, attiecībā uz naida noziegumu un naida runas identificēšanu, izmeklēšanu, kā arī diskriminācijas aizlieguma novēršanu sabiedrībā, ir Zviedrijas valsts prakse. Kopš 2007.gada Zviedrijas policijas departaments ir veicis vairākus pasākumus, lai veicinātu izmeklētāju reakciju uz naida noziegumiem¹⁷⁶. Piemēram:

- apmācības naida noziegumu atpazīšanā un identificēšanā;
- izdotas norādes policijas amatpersonām par iespējamām naida motīva konstatēšanas pazīmēm personas darbībās, kā arī izdotas vadlīnijas par naida noziegumu atpazīšanu;
- izveidotas specializētas policijas izmeklēšanas vienības naida noziegumu izmeklēšanā. Vienības atbild par aktuālākajām izmeklēšanas metodikām un nodrošina izmeklētāju apmācību;
- apmācītas specializētas policijas amatpersonas, kas ir atbildīgas par aktīvu sabiedrības iesaisti un komunikāciju ar izmeklēšanas iestādēm, iedrošinot sabiedrību ziņot par šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem;

¹⁷⁶ OSCE/ODIHR. Prosecuting hate crimes. A Practical Guide. Warsaw, Poland, 86.lpp.

- apmācīti prokurori, kas ir specializējušies apsūdzības celšanā šādos noziedzīgajos nodarījumus. Prokurors palīdz izmeklētājiem naida noziegumu izmeklēšanā, kā arī jaunāko metožu izstrādāšanā, kādā veidā izmeklēt naida noziegumus;
- policijas oficiālajā interneta mājaslapā ir iekļauta aktuālākā informācija par naida noziegumiem, ietverot informāciju un kontaktus, kur ziņot par iespējamiem naida noziegumiem.

Zviedrijas valdība ir norādījusi, ka, lai novērstu diskrimināciju un veicinātu iecietību sabiedrībā, viena no valdības prioritātēm ir policijas darba efektivitātes uzlabošana naida runas un naida noziegumu izmeklēšanā. Zviedrijas policijas pārvaldes 2015.gada marta ziņojumā ir norādīts uz nepieciešamību izveidot trīs naida noziegumu izmeklēšanas institūcijas, kuru pienākumos ietilps arī citu noziedzīgo nodarījumu uzraudzība, kas aizskar personas pamattiesības un pamatbrīvības. Lai varētu nodrošināt naida noziegumu efektīvāku izmeklēšanu, nepieciešams stiprināt uzticību Zviedrijas policijas iestādēm. Pamatuzdevums ir veidot savstarpēju sapratni un uzticību starp Zviedrijas policijas iestādi un naida noziegumu upuriem. Minētā iemesla dēļ Zviedrijas policijas iestādes veiks nepieciešamos pasākumus profesionālajā pilnveidē un uzticības nodrošināšanā. Kopš 2015.gada 1.janvāra Zviedrijas policijas dienests ir vienota aģentūra, kas nodrošina labākus nosacījumus, veidojot vienotu praksi un metodoloģiju izmeklējot naida noziegumus visā valstī¹⁷⁷.

Zviedrijas policijas mājaslapā par naida noziegumu ziņošanu ir atspoguļota 12 dažādās valodās¹⁷⁸. Autores ieskatā informācijas atspoguļošana personai saprotamā valodā, palīdz uzlabot personu uzticību policijas iestādēm, kā arī veicina personu ziņošanu par šādiem noziedzīgajiem nodarījumiem.

Zviedrijā ir izveidota naida noziegumu uzskaites sistēma, lai identificētu uz kādiem pamatiem, ir konstatējams naida noziegums pret personu, analizētu vispārējo situāciju valstī, kā arī veiktu preventīvas darbības nākotnē.

Visbiežākie naida noziegumu motīvi, laika posmā no 2008.gada līdz 2015.gadam, ir identificēti pret personas rasi, vēršanās pret tumšādainām personām, romu tautības pārstāvjiem, ebrejiem, musulmaņiem, kristiešiem, citām reliģiskām grupām, homoseksualitāti, kā arī seksuālo orientāciju kā tādu¹⁷⁹.

Autores ieskatā **naida noziegumu uzskaites sistēma ir jāievieš arī Latvijas Republikā, lai varētu identificēt patieso situāciju naida noziegumu un naida runas**

¹⁷⁷ OSCE/ODIHR Hate Crime reporting. Sweden. Pieejams: <http://hatecrime.osce.org/sweden>

¹⁷⁸ Hate Crime victims. Assistance and support. Pieejams: <https://polisen.se/en/Languages/Victims-of-Crime/Hate-crime-victims/>

¹⁷⁹ Reported Hate Crimes. The statistics on police reports with identified hate crime motives Pieejams: <https://www.bra.se/bra/bra-in-english/home/crime-and-statistics/crime-statistics/reported-hate-crimes.html>

atpazīšanā, izmeklēšanā, kā arī noteikt aizsargātās īpašības, pret kādām visbiežāk vēršas. Ar patiesās situācijas apzināšanos iespējams noteikt preventīvos pasākumus, kādi ir jāveic, lai novērstu šāda veida noziedzīgos nodarījumus nākotnē.

5.2. Apvienotā Karaliste

Apvienotajā Karalistē saskaņā ar nepieciešamību nodrošināt efektīvu naida noziegumu un naida runas izmeklēšanu, kā arī, lai uzlabotu policijas iestāžu darbību, ir izstrādātas vadlīnijas saistībā ar naida noziegumu un naida runas izmeklēšanu. No vadlīnijās pieejamās informācijas ir iespējams pārņemt atsevišķas idejas Latvijas Republikas tiesību sistēmai saistībā ar naida runas un naida noziegumu efektīvu identificēšanu un izmeklēšanu, kā arī preventīvu darbību veikšanu.

Vadlīnijās ir formulēts, ka naida noziegumu izmeklēšanai ir divi galvenie mērķi - **nozieguma atpazīšana un kvalitatīva izmeklēšana, kuras laikā tiek panākts taisnīgs tiesisko attiecību regulējums**, kas apmierina cietušo un sabiedrību, kā arī samazina naida noziegumu atkārtēšanos¹⁸⁰ (preventīvā funkcija).

Apvienotās Karalistes Policijas koledža ir izstrādājusi vispusīgas vadlīnijas saistībā ar naida noziegumu izmeklēšanu, iekļaujot un īpaši akcentējot tādas aizsargājamās grupas kā personas, kas ir cietušas naida noziegumu rezultātā, balstoties uz:

- personas piederību noteiktai rasei;
- personas invaliditāti;
- personas seksuālo dzimumorientāciju;
- personas dzimumidentitāti (transeksualitāti).

Attiecībā uz policijas darbinieku zināšanām, saistībā ar naida noziegumu identifikāciju un prevenciju, policijas darbiniekam ikvienā gadījumā ir jārīkojas profesionāli. Situācijās, kādās ir konstatējams naida noziegums, piemēram, miesas bojājumu nodarīšana personai ar invaliditāti, **izmeklētājiem nav nepieciešams izjautāt personu saistībā ar personas invaliditāti, rīcībspēju vai statusa ticamību, vai nepieciešamību pārliecināties, ka persona ir piederīga noteiktai grupai. Policijas darbinieki nedrīkst apšaubīt kādas atbalsta servisa personas nepieciešamību.**

¹⁸⁰ College of Policing. The Professional Body for Policing. Hate Crime Operational Guidance., 2014. Pieejams: http://www.report-it.org.uk/files/hate_crime_operational_guidance.pdf, 26.lpp.

Labas prakses piemērs ir **noskaidrot personas veselības stāvokli un sniegt nepieciešamo atbalstu cietušajai personai pēc naida nozieguma konstatēšanas. Policijas darbiniekam ir jāuzzina, vai persona ir cietusi līdzīgos incidentos saistībā ar tās piederību noteiktai grupai. Ja atbilde uz iepriekš minēto ir apstiprinoša, tad nepieciešams uzzināt, vai persona ir vērsusies tiesību aizsargājošās iestādēs saistībā ar šādu pārkāpumu konstatēšanu.**

Izmeklētājiem iespēju robežās ir nepieciešams nodrošināt, lai cietusī persona saņem atbalstu no speciālistiem (psihologiem), ģimenes locekļiem, radniekiem, draugiem un citiem piederīgajiem saistībā ar noziedzīgā nodarījuma aspektiem. Lai veicinātu izmeklēšanas procesa gaitu, kā arī iecietību un palīdzību cietušajai personai, policijas iestādēm kriminālprocesa laikā ir nepieciešams uzturēt kontaktus ar nevalstiskajām organizācijām, kas sniedz atbalstu cietušajiem.

Vadlīnijās ir īpaši uzsvērts, ka noziegumu izmeklēšanā ir nepieciešams veicināt cietušo personu atbalstu, ņemot vērā, ikviena cietušā individuālas vajadzības. Jāveicina cietušo personu komunikācija izmeklēšanas laikā, nodrošinot, ka personai policijas iestādes sniegtā informācija ir saprotama un uztverama (valodas barjera, zīmju valodā vai jebkādā citā veidā)¹⁸¹.

Noziedzīgie nodarījumi, kas balstīti uz rasu naidu, var izraisīt gan sašķeltību sabiedrībā, gan arī neatgriezeniskas sekas cietušajai personai un tās ģimenes locekļiem. Minētais ir pamatots ar atziņu, ka situācijās, kādās tiek konstatēti naida noziegumi, pret cietušo personu vēršas saistībā ar nevēlēšanos pieļaut personas vai personai piederīgās grupas eksistenci sabiedrībā¹⁸².

Patvēruma meklētāji, bēgļi un migranti kā naida noziegumu cietušie nozīmē zināmus izaicinājumus it īpaši saistībā ar naida noziegumu ziņošanu, fiksēšanu un izmeklēšanu, jo šādiem cietušajiem ir nepieciešama īpaša aizsardzība. Policijas amatpersonām ir nepieciešams apzināties sabiedrībā valdošos aizspriedumus, kas pastāv saistībā ar patvēruma meklētājiem, bēgļiem, migrantiem, veicot preventīvus pasākumus, lai novērstu potenciālos draudus neaizsargātajām sabiedrības grupām. Policijas galvenais uzdevums ir veikt efektīvu izmeklēšanu un pēc iespējas īsākā laika periodā, lai aizsargātu cietušos un sauktu pie atbildības personas, kas ir veikušas naida noziegumus¹⁸³

¹⁸¹ College of Policing. The Professional Body for Policing. Hate Crime Operational Guidance., 2014. Pieejams: http://www.report-it.org.uk/files/hate_crime_operational_guidance.pdf 28.lpp.

¹⁸² Turpat, 29-30.lpp.

¹⁸³ College of Policing. The Professional Body for Policing. Hate Crime Operational Guidance., 2014. Pieejams: http://www.report-it.org.uk/files/hate_crime_operational_guidance.pdf ,39.lpp.

Valstij ir sevišķi jānodrošina personu aizsardzība un palīdzība, ja cietusī persona nesaprot valsts valodu, vai nespēj uztvert informāciju, un kriminālprocesa gaitu. **Lai nodrošinātu personu informēšanu par viņu tiesībām, ir nepieciešams izveidot un nodrošināt pieejamu informāciju un bukletus vairākās valodās, vai personai saprotamā veidā (situācijās, ja persona ir neredzīga, vai nedzirdīga). Jānostiprina efektīva komunikācijas stratēģija, kas palīdzētu apkarot medijos paustās nepamatotās ziņas, kļiedētu mītus un aizspriedumus, kas rosina naida kurināšanu.**

Naida noziegumu izmeklēšanas laikā ir nepieciešams iegūt papildu resursus un veikt darbības, kas spēj nomierināt bailes, kas valda starp cietušajām personām un sabiedrību. **Policijas darbiniekiem ir jārīkojas profesionāli, izmeklējot šāda veida noziedzīgos nodarījumus, lai novērstu jebkākus trūkumus izmeklēšanas darbību veikšanā¹⁸⁴ un lai, nepieļautu potenciālos cilvēktiesību pārkāpumus.**

¹⁸⁴ Turpat, 42.lpp.

Secinājumi un ieteikumi

1. Valsts pienākums ir nostiprināt stratēģiju, lai cīnītos pret naida motivētu noziedzīgo nodarījumu izplatību, kā arī naida motivētas runas ierobežošanu interneta portālos. Stratēģijas ietvaros ir nepieciešams veicināt aktīvāku krimināltiesību normu piemērošanu praksē, nostiprināt efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu un veikt preventīvus pasākumus, lai novērstu naida noziegumu un naida runas izplatību;
2. Policijas iecirkņu starpā nepastāv vienotas izpratnes un institūtu nošķiršanas sistēmas naida runas un naida noziegumu kontekstā. Jānostiprina vienota metodika vai vadlīnijas šādu noziedzīgo nodarījumu atpazīšanā, identificēšanā un izmeklēšanā;
3. Nepieciešams izstrādāt vienotu naida noziegumu un naida runas uzskaites sistēmu, lai varētu analizēt šāda veida noziedzīgo nodarījumu situāciju Latvijas Republikā. Vienotās uzskaites sistēmas izveide palīdzētu veikt preventīvas darbības šādu noziegumu ierobežošanā, apzināt problēmas apjomu, identificēt problēmjautājumus un apdraudētās grupas;
4. Tiesībsargājošām iestādēm ir jāpievērš lielāka uzmanība naida runas un naida noziegumu identificēšanas, kvalifikācijas un izmeklēšanas jautājumiem. Procesa virzītāja uzdevums ir nodrošināt, lai šāda veida noziedzīgie nodarījumi tiktu efektīvi izmeklēti saprātīgā termiņā, nodrošinot vainīgo personu saukšanu pie atbildības;
5. Naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas stadijā ir nepieciešams pievērst īpašu nozīmību naida motīva izmeklēšanai personas darbībās. Lai gan naida motīva pierādīšana var būt ļoti sarežģīta praksē, nav pieļaujama situācija, kādā izmeklēšanas institūcijas, aizbildinoties ar prakses un pieredzes trūkumu, neefektīvi izmeklētu noziedzīgo nodarījumu;
6. Valstij ir jānodrošina vispusīgas apmācības izmeklētājiem, kādās vērsta uzmanība praktisko zināšanu ieguvei, balstoties uz aktuālākajiem starptautisko tiesību avotiem un rekomendācijām;
7. Naida runas un naida noziegumu gadījumos īpaša uzmanība ir pievēršama cietušo personu aizsardzībai. Nav pieļaujama situācija, kādā cietusī persona nevēlas ziņot par noziedzīgo nodarījumu, baidoties no tiesībsargājošo iestāžu subjektīvās attieksmes. Nepieciešams veicināt cietušo personu ziņošanu par šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem, kā arī atvieglot ziņošanas iespējas. Informācijai par ziņošanas iespējām ir jābūt pieejamai personai saprotamā valodā un veidā;
8. Izmeklētājiem ir jāatpazīst naida noziegumu un naida runas pazīmes noziedzīgajos nodarījumos bez ekspertīzes atzinuma. Situācijās, kādās nepieciešamas eksperta zināšanas noziedzīgo nodarījumu atklāšanā, nepieciešams izstrādāt ekspertu un ekspertīzes kritērijus, veidojot vienotu tiesiskā regulējuma piemērošanu;

9. Tiesībsargājošām iestādēm ir pienākums ātri un efektīvi reaģēt situācijās, kādās identificējama naida runa vai naida noziegums, lai sabiedrībā nostiprinātu pārliecību par šādu noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanu un prettiesisko darbību sodīšanu. Jāveicina izmeklēšanas, iestāžu monitoringa veikšanas iespējas interneta vietnēs, kā arī sadarbība ar medijiem;
10. Nepieciešams izvērst informatīvas kampaņas saistībā sabiedrības iecietības veicināšanu, kā arī ar naida runas un naida noziegumu izpausmēm, un sekām, ko šādi noziedzīgie nodarījumi var izraisīt.

Pētījuma kopsavilkums

Viens no tiesībsarga priekšlikumiem par cilvēktiesību un labas pārvaldības jomā nepieciešamiem risinājumiem 2016.gadā ir sabiedrības informēšana un izpratnes veicināšana par iecietību un nediskrimināciju, konkrētāk, iecietība attiecībā uz citādo (rase, ādas krāsa, reliģija). Sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumu ietvaros iecietības un diskriminācijas novēršanas jomā, tiesībsargs ir pievērsis uzmanību naida noziegumu un naida runas aktualitātei, izstrādājot pētījumu par tēmu ***“Naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas problēmaspekti Latvijas Republikā”***.

Pētījuma mērķis ir **aktualizēt** un **noskaidrot** naida runas un naida nozieguma izmeklēšanas problēmaspektus Latvijas Republikā, kā arī tiesību aizsardzības mehānisma efektivitāti.

Pētījuma mērķa sasniegšanai, tika izvirzīti vairāki uzdevumi:

1. analizēt naida noziegumu, naida runas un diskriminācijas aizlieguma noziegumus, ņemot vērā Latvijas Republikas tiesisko regulējumu un praksi, kā arī starptautisko cilvēktiesību dokumentus un praksi;
2. norādīt atšķirības Krimināllikuma 78.pantā, 149¹.pantā un 150.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu sastāvos. Izpētīt, vai tiesiskais regulējums praksē spēj efektīvi aizsargāt personu tiesības pārkāpuma gadījumos, kā arī analizēt noziedzīgo nodarījumu statistiku;
3. iegūt informāciju no Drošības policijas un Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņiem par naida runas un naida noziegumu izpratni, kvalifikācijas problemātiku, kā arī par izaicinājumiem, izmeklējot naida kurinošas runas gadījumus un naida noziegumus pirmstiesas kriminālprocesā;
4. pievērst uzmanību naida noziegumu un naida runas gadījumu noziedzīgo nodarījumu kvalifikācijas problemātikai, cietušo personu aizsardzības pasākumiem, ekspertīzes un ekspertu kritērijiem, kā arī citus nozīmīgiem aspektus. Izteikt ieteikumus minēto darbību efektivitātes uzlabošanai;
5. analizēt automātisko datu sistēmās (internetā) publicēto anonīmo komentāru saturu ziņu portālos Tvnet.lv, Delfi.lv, Skaties.lv, Kasjauns.lv, kā arī portālā spoki.tvnet.lv laika posmā no 2016.gada aprīļa līdz 2016.gada augustam;
6. izglītot sabiedrību un tiesībsargājošās iestādes par noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanas efektivitāti, problemātiku, iespējām sūdzēties tiesību aizskāruma gadījumos un izteikt ieteikumus tiesību aizsardzības mehānisma uzlabošanā.

Pētījuma izstrādes laikā tiesībsargs secināja, ka

1. Valsts pienākums ir nostiprināt stratēģiju, lai cīnītos pret naida motivētu noziedzīgo nodarījumu izplatību, kā arī naida motivētas runas ierobežošanu interneta portālos. Stratēģijas ietvaros ir nepieciešams veicināt aktīvāku krimināltiesību normu piemērošanu praksē, nostiprināt efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu un veikt preventīvus pasākumus, lai novērstu naida noziegumu un naida runas izplatību;
2. Policijas iecirkņu starpā nepastāv vienotas izpratnes un institūtu nošķiršanas sistēmas naida runas un naida noziegumu kontekstā. Jānostiprina vienota metodika vai vadlīnijas šādu noziedzīgo nodarījumu atpazīšanā, identificēšanā un izmeklēšanā;
3. Nepieciešams izstrādāt vienotu naida noziegumu un naida runas uzskaites sistēmu, lai varētu analizēt šāda veida noziedzīgo nodarījumu situāciju Latvijas Republikā. Vienotās uzskaites sistēmas izveide palīdzētu veikt preventīvas darbības šādu noziegumu ierobežošanā, apzināt problēmas apjomu, identificēt problēmjautājumus un apdraudētās grupas;
4. Tiesībsargājošām iestādēm ir jāpievērš lielāka uzmanība naida runas un naida noziegumu identificēšanas, kvalifikācijas un izmeklēšanas jautājumiem. Procesa virzītāja uzdevums ir nodrošināt, lai šāda veida noziedzīgie nodarījumi tiktu efektīvi izmeklēti saprātīgā termiņā, nodrošinot vainīgo personu saukšanu pie atbildības;
5. Naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas stadijā ir nepieciešams pievērst īpašu nozīmību naida motīva izmeklēšanai personas darbībās. Lai gan naida motīva pierādīšana var būt ļoti sarežģīta praksē, nav pieļaujama situācija, kādā izmeklēšanas institūcijas, aizbildinoties ar prakses un pieredzes trūkumu, neefektīvi izmeklētu noziedzīgo nodarījumu;
6. Valstij ir jānodrošina vispusīgas apmācības izmeklētājiem, kādās vērsta uzmanība praktisko zināšanu ieguvei, balstoties uz aktuālākajiem starptautisko tiesību avotiem un rekomendācijām;
7. Naida runas un naida noziegumu gadījumos īpaša uzmanība ir pievēršama cietušo personu aizsardzībai. Nav pieļaujama situācija, kādā cietusī persona nevēlas ziņot par noziedzīgo nodarījumu, baidoties no tiesībsargājošo iestāžu subjektīvās attieksmes. Nepieciešams veicināt cietušo personu ziņošanu par šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem, kā arī atvieglot ziņošanas iespējas. Informācijai par ziņošanas iespējām ir jābūt pieejamai personai saprotamā valodā un veidā;

8. Izmeklētājiem ir jāatpazīst naida noziegumu un naida runas pazīmes noziedzīgajos nodarījumos bez ekspertīzes atzinuma. Situācijās, kādās nepieciešamas eksperta zināšanas noziedzīgo nodarījumu atklāšanā, nepieciešams izstrādāt ekspertu un ekspertīzes kritērijus, veidojot vienotu tiesiskā regulējuma piemērošanu;
9. Tiesībsargājošām iestādēm ir pienākums ātri un efektīvi reaģēt situācijās, kādās identificējama naida runa vai naida noziegums, lai sabiedrībā nostiprinātu pārliecību par šādu noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanu un prettiesisko darbību sodīšanu. Jāveicina izmeklēšanas iestāžu monitoringa veikšanas iespējas interneta vietnēs, kā arī sadarbība ar medijiem;
10. Nepieciešams izvērst informatīvas kampaņas saistībā sabiedrības iecietības veicināšanu, kā arī ar naida runas un naida noziegumu izpausmēm, un sekām, ko šādi noziedzīgie nodarījumi var izraisīt.

Izmantotās literatūras saraksts

Literatūra:

1. Autoru kolektīvs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.;
2. Feldhūne G. Kučs A., Skujeniece V. Cilvēktiesību rokasgrāmata tiesnešiem. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta bibliotēka., 2004.;
3. Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Ziņojums par Latviju (ceturtais posms). Publicēts: 2012.gada 21.februārī;
4. Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību. Trešais ziņojums par Latviju;
5. Eiropas Savienības Padome. Projekts - Padomes secinājumi par naida noziegumu apkarošanu Eiropas Savienībā;
6. Grozījumi Krimināllikumā Nr.8/4-2-i/ _____. Likumprojekta anotācija , 10.11.2006;
7. Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs. Kriminālā statistika;
8. Informatīvais ziņojums par tiesisko regulējumu attiecībā uz atbildību par nacionālā vai etniskā naida izraisīšanu, aicinājumu likvidēt valstisko neatkarību vai graut teritoriālo vienotību un valsts simbolu zaimošanu. Informatīvais ziņojums izstrādāts, pamatojoties uz Ministru prezidenta 2013. gada 13. septembra rezolūciju Nr. 111-1/92;
9. Kalašņikovs V. Kriminālatbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi. Promocijas darbs, 2016., Rīga;
10. Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam un Padomei par Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm īstenošanu;
11. Krastiņš U. Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016.;
12. Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse. Viedokļi, problēmas, risinājumi 2. 2009-2014. Rīga:Latvijas Vēstnesis, 2015;
13. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums, 2008, Tiesu namu aģentūra;
14. Krastiņš U., Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014;
15. Latvijas Cilvēktiesību centrs. Naida noziegumi (brošūra), 2008.;
16. Latvijas Interneta asociācija. Nozare ciparos, 2016.;
17. Latvijas Republikas Saeimas Grozījumi Krimināllikumā. (07.04.2004.);

18. Latvijas Republikas Saeimas sēdes 2012.gada 13.decembrī stenogramma;
19. Latvijas Republikas Saeimas 2014.gada 21.augusta sēdes stenogramma;
20. Latvijas Republikas MK sēdē atbalstītais likumprojekts "Grozījumi Krimināllikumā"Nr.90/TA-1028;
21. Latvijas Republikas tiesībsarga 2015.gada ziņojums.;
22. Likumprojekts: Grozījumi Krimināllikumā Nr.1108/Lp11.;
23. Mits M. Par iecietības veicināšanu Latvijā: konferences kopsavilkums.;
24. Naida noziegumi Latvijā: likumdošana un policijas prakse. Latvijas cilvēktiesību centrs, 2008.;
25. Pieaugušo neformālās izglītības programmas apguvušo Valsts policijas amatpersonu skaitu par cilvēktiesību ievērošanu Valsts policijas darbā (vai līdzīgās tēmas par rasu un naida izpausmēm, diskriminācijas vai atšķirīgas attieksmes aizliegumu u.c.). Nav publicēts.;
26. Treļš Ē. Kriminālatbildības par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu teorētiskās un praktiskās problēmas.;
27. Treļš, E. „Valsts policijas darbs daudznacionālā sabiedrībā”, Rīga, 2012;
28. Ziemeļe I. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Rīga:SIA "Izglītības soļi, 2000.;
29. CERD General recommendation XXIX on article 1, paragraph 1, of the Convention (Descent). A/57/18 (2002);
30. College of Policing. The Professional Body for Policing. Hate Crime Operational Guidance., 2014;
31. Concluding observations on the 3rd periodic report of Latvia: Human Rights Committee;
32. Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on "Hate Speech";
33. Essays in honour of Nicolas Bratza. President of the European court of Human rights. Freedom of expression. Netherlands: Council of Europe;
34. FRA, Ensuring justice for hate crime victims: professional perspectives, Vienna - Austria, 2016.;
35. Hate Crime victims. Assistance and support;
36. International Covenant on Civil and Political Rights. General comment No.34. Human Rights Committee 102nd session, Geneva, 11-29 July, 2011;

37. OSCE/ODIHR Hate Crime Reporting. Criminal offence + Bias motivation = HateCrime;
38. OSCE/ODIHR. Preventing and responding to hate crimes. A resource guide for NGO's in the OSCE region. Warsaw, Poland.;
39. OSCE/ODIHR. Prosecuting hate crimes. A Practical Guide. Warsaw, Poland.;
40. OSCE/ODIHR Hate Crime reporting. Sweden.
41. McClintok M. Everyday Fears. A Survey of Violent Hate Crimes in Europe and North America;
42. Press unit. European Court of Human Rights. Hate speech;
43. Reported Hate Crimes. The statistics on police reports with identified hate crime motives – Sweden.

Normatīvie akti:

44. ANO 1948.gada 10.decembra Vispārējā cilvēktiesību deklarācija;
45. Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Starptautisks līgums. Latvijas Vēstnesis Nr. 61 (2826);
46. ANO Ģenerālās Asamblejas 1965.gada 21.decembra Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu;
47. Deklarācija par to personu tiesībām, kuras pieder pie nacionālām vai etniskām, reliģiskām un lingvistiskām mazākumtautībām. Pieņemta ANO Ģenerālajā asamblejā 1992.gada 18.decembrī;
48. ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Starptautisks dokuments, 2006., 13.decembris, Latvijas Vēstnesis 27(4219);
49. Deklarācija par jebkuras neiecietības un diskriminācijas, kas balstās uz reliģiju vai pārliecību, izskaušanu. Pasludināta ar Ģenerālās Asamblejas 1981.gada 25.novembra rezolūciju 36/55;
50. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Daudzpusējs starptautisks dokuments. Eiropas Padome, Latvijas Vēstnesis 143/144. (858/859), 13.06.1997;
51. Līgums par Eiropas Savienību. Vēstnesis C 326/13, Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 26.10.2012;
52. Eiropas Savienības Pamattiesību Harta. 2012/C 326/02. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 26.10.2012;

53. Eiropas Savienības Padomes 2008.gada 28.novembra Pamatlēmums 2008/913/TI "Par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm";
54. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2012/29/ES (2012.gada 5.oktobris) ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI;
55. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1.jūlijs, nr.43.;
56. Augstskolu likums: LR likums, Latvijas Vēstnesis, Nr. 179;
57. Elektronisko sakaru likums. LR likums: Latvijas Vēstnesis, Nr. 183 (3131), 2004. 9.decembris;
58. Krimināllikums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, nr. 199/200.;
59. Kriminālprocesa likums. LR likums: 2005. 11.maijs, Latvijas Vēstnesis, Nr.74 (3232);
60. Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. LR likums, Latvijas Vēstnesis, Nr. 331/332;
61. "Par Policiju". LR likums, 1991. 4.jūnijs, Ziņotājs, 31/32;
62. Valsts policijas koledžas nolikums. MK noteikumi Nr.584.

Juridiskās prakses materiāli:

63. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. OPINION Communication No. 41/2008.;
64. International Convention on the Elimination off All Forms of Racial Discrimination . Communication No. 48/2010. Opinion adopted by the Committee at its eighty-second session,11 February to 8 March 2013;
65. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr.5493/72 Handyside v. The United Kingdom;
66. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: Nr. 43577/98 un 43579/98 Nachova and Others v. Bulgaria;
67. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr.59405/00 Erbakan v. Turkey.;
68. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: Nr.40116/03 , Šečič v. Croatia;
69. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr. 43606/04 - Yotova v. Bulgaria;

70. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr.44614/07 Milanovič v.Serbia;
71. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr.41526/10 Dordevič v. Croatia;
72. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr.12060/12 M.C. and A.C. v. Romania.;
73. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr. 64569/09 Delfi AS v. Estonia;
74. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008.gada 29.decembra spriedums lietā Nr. 2008-37-03;
75. Augstākās Tiesas Kopsapulces lēmums, AT Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesneši, apsprieduši kopsapulcē piemērošanas praksi un 2008.gada 25.aprīļa konferencē "Soda piemērošanas politika" izteiktos priekšlikumus.
76. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 19.jūnija lēmumā Lietā SKK - 258/2008;
77. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga, 2012. ;
78. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014.gada 17.decembra lēmums lietā SKK-515/2014
79. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008. gada 1. septembra lēmums Lietā SKK – 351/2008
80. Drošības policijas vēstule Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam - Par Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanu, 07.06.2016.
81. Vēstules no Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņiem.